

**Луганська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України
ДЗ «Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка»**

«Луганщина: краєзнавчі розвідки»

**Матеріали Регіональної
науково-практичної конференції
(м. Старобільськ, 20 квітня 2017 р.)**

**Старобільськ
2017**

УДК 908(477.61)
ББК 63.3(4УКР)

Рецензенти:

Савченко С. В. – доктор педагогічних наук, професор, ректор ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
Михальський І. С. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Редакційна наукова колегія:

Курило В. С. – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, голова правління Луганської обласної організації НСКУ.
Вовк С. О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та правознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
Бадер А. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та правознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
Забудкова О. А. – асистент кафедри історії України ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
Бублик О. І. – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та правознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Луганщина: краєзнавчі розвідки : збірник матеріалів Регіональної науково-практичної конференції / За заг. ред. В. С. Курила, А. В. Бадера, О. А. Забудкової. – Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. – 110 с.

До збірника увійшли матеріали Регіональної науково-практичної конференції «Луганщина: краєзнавчі розвідки» (20 квітня 2017 р.)

Для широкого кола читачів, науковців, краєзнавців, учителів, студентів та всіх, хто цікавиться історією, сучасністю та переймається майбутнім Луганщини.

УДК 908(477.61)
ББК 63.3(4УКР)

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(протокол № 7 від 12. 04. 2017 р.)

© Колектив авторів, 2017
© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»

ЗМІСТ

Дослідження історії міст, сіл та розвитку освіти на Луганщині

Курило В. С. Основні етапи історії Луганщини.....	5
Аліфєренко Т. М. Історія селища Троїцьке крізь призму діяльності видатних земляків.....	11
Бадер А. В. Розвиток технічних ВНЗ Донбасу в середині 1950-х – середині 1980-х рр.	15
Бублик О. І., Грицина К. Роль і значення педагогічних династій в освітньо-виховному процесі та у формуванні громадянської позиції молоді (на прикладі педагогічних династій Старобільщини)	20
Довбня О. А. Міста і села Луганщини у вирі політичних репресій (1920–1950-ті рр.): сучасна українська історіографія.....	26
Забудкова О. А. Густав Гартман – засновник Луганського паровозобудівного заводу.....	31
Комарніцький О. Б. Громадсько-політичне життя студентів педагогічних навчальних закладів Луганська у 1920–1930х рр.....	36
Кудінов М. Ю., Остапенко А. О. Заснування та розвиток поселень-слобід на території Слобожанщини на прикладі дослідження слободи Білолуцьк (перша половина 17 – початок 20 століття)	43
Лесик Є. В. Нестор Махно – символ визвольного руху українських селян та Старобільщина.....	50
Лук'яненко Д. В. Булавинские противоречия.....	56
Остапенко А. О. Життєвий подвиг Дерев'янка Василя Семеновича.....	60
Примак І. С. Становище селянства Старобільського та Біловодського повітів за часи колективізації.....	65
Старікова А. А. Біловодщина – мальовничий край талантів.....	68
Шевцова Є. С. Меценатська діяльність середини ХІХ - початку ХХ століття як приклад якісної зміни соціально-культурного життя повітового містечка Старобільськ.....	73

Мовні особливості Луганської області

<i>Глуховцева І. Я.</i> Лінгвокультурема «горобець» в українських говірках Луганщини.....	80
<i>Глуховцева К. Д.</i> Мовна ситуація та мовна політика на Луганщині.....	84
<i>Леснова В. В.</i> Діалектні оцінні назви як основа творення прізвищ.....	89

Літературне краєзнавство

<i>Гойденко А. А.</i> Провідні мотиви поезій збірки «Біла ластівка Донбасу» Ганни Гайворонської.....	94
<i>Манько А. М.</i> Концептуальний базис поезики Івана Низового.....	98
<i>Пінчук Т. С.</i> Упровадження ідей національно-патріотичного виховання на уроках української літератури (з досвіду роботи вчителя-словесника Біловодської ЗОШ І-ІІІ ст. Біловодської районної ради Арнаутової Тетяни Олексіївни)	102
<i>Яковлева К. О.</i> Донбас в рецепції Івана Дзюби: на матеріалі збірки есеїв «У літературі й навколо»	107

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ МІСТ, СІЛ ТА РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА ЛУГАНЩИНІ

В. С. Курило

(Голова правління Луганської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України)

Основні етапи історії Луганщини

Луганщина – найбільш східний регіон України, що має неоднозначну, складну та цікаву історію становлення. Сьогодні територія області розділена війною. На значній її частині український уряд не має можливості здійснювати свої повноваження. Слід підкреслити, що під час захоплення влади навесні 2014 р. активно використовувалась риторика особливості народу Донбасу, культурної близькості саме до Росії, а не до України. Однак, адекватний науковий аналіз історії нашого краю надає можливість спростувати ідеологічні штампи, нав'язані російською пропагандою.

Перші археологічні пам'ятки на території Луганщини відносять до часу палеоліту (культура муст'є). В епоху міді-бронзи тут мешкали скотарські та землеробські племена, які залишили після себе численні курганні могильники та поселення (середньостогівська, новоданилівська, ямна, катакомбна, зрубна та інші археологічні культури). Протягом ранньої залізної доби з'являються іраномовні кочові племена – кіммерійці, скіфи і сармати, пізніше – алано-болгарські племена (праболгари) [6, с. 12].

Протягом IX – XIII ст. басейн Сіверського Дінця заселяли кочові племена тюркського походження: печеніги, торки, половці. Унаслідок монголо-татарської навали половці ввійшли до складу монгольської держави [1]. З розпадом цієї держави донецькі степи опинилися в центрі боротьби між Великою Ордою і Кримським ханством.

З XVI ст. Московська держава починає створювати в південних степах сторожову службу та укріплені лінії. Поступово почалося просування осіlosti на південь. Інтенсивне заселення почалося в середині XVII ст., коли свої поселення тут почали будувати донські козаки. У третій чверті XVII ст. до цього процесу приєдналися й українські переселенці з Правобережної

України, які на той час заселили значні території Слобідської України. В цей час північна частина сучасної Луганщини належала до земель Ізюмського та Острогозького Слобідських полків. На початку XVIII ст. кримських татар було остаточно витіснено з території Середнього Подінців'я. Починаючи з 1708 р. територія сучасної Луганщини входила до складу Азовської губернії [4, с. 6–20].

У XVIII ст. малозаселені території південніше Сіверського Дінця були у складі Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового. В цей період на території майбутнього міста Луганськ існують козацькі запорізькі поселення Кам'яний Брід та Вергунка [4, с. 31]. На противагу татарам та запорозьким козакам землі на схід від Бахмуту царський уряд віддає під військові поселення для колоністів – вихідців із Балкан, утворивши в 1753 р. між річками Сіверський Донець і Лугань нову адміністративно-територіальну одиницю – Словоносербію. У 1764 р. російський уряд ліквідував її, включивши до Катерининської провінції Новоросійської губернії [8, с. 42–43].

У першій чверті XVIII ст. почалися роботи з дослідження на Луганщині покладів кам'яного вугілля, промисловий видобуток якого було розпочато в 1790 р. [5, с. 183]. Згідно з указом імператриці Катерини II від 14 листопада 1795 р. в селищі Кам'яний Брід було побудовано перший на півдні імперії чавуноливарний завод, робітниче селище якого згодом переросло в сучасне м. Луганськ [7, с. 15]. З цього часу регіон почав розвиватися як вугільно-металургійний. Протягом 1796–1802 рр. територія області частково входила до Новоросійської губернії, з 1802 р. частина – до Катеринославської губернії, частина – до Облaсті Війська Донського (з 1792 р.), Слобідсько-Української губернії та Воронежської губернії [2, с. 284].

Провідною галуззю економіки на Луганщині в XIX ст. залишалося сільське господарство, втім промисловість розвивалася достатньо високими темпами. У Словоносербському повіті в 1885 р. діяло вже 26 приватних вугільних копалень [5, с. 244]. У 1895 р. в Луганську було споруджено патронний, у 1896 р. – паровозобудівний завод. У 1896 р. починають роботу Алмазнянський та Донецько-Юр'ївський (Алчевський) металургійні заводи. У ці роки почали

діяти емальовальний, спиртоочисний, пивоварний, шкіряний та інші заводи.

За 40 років, з 1860 по 1900 р., видобуток вугілля в Донбасі виріс більше, ніж в 111 разів [4, с. 230]. Створювалися нові вугільні райони. У 1914 р. поблизу станції Рубіжне було розпочато будівництво двох хімічних заводів. Район Рубіжного-Лисичанська, де ще з 1892 р. діяв великий содовий завод, стає центром хімічної промисловості краю.

Унаслідок Лютневої революції 1917 р. влада перейшла до призначених Тимчасовим урядом комітетів. Такий комітет було створено й у Луганську. Паралельно оформилася Луганська рада робітничих депутатів [5, с. 297–298]. Українські національні сили спиралися на тилові підрозділи українізованих військових частин. Так, у Луганську дислокувався 26-й запасний Бахмутський полк, очільник якого оголосив себе головою Вільного козацтва [5, с. 303–304]. У подальшому, Луганщина стала ареною боротьби різних військово-політичних сил – більшовиків, німецько-австрійської окупаційної влади, армії УНР, гетьманських військ Української Держави, білокозацьких частин Війська Донського, повстанської армії Нестора Махна тощо. Однак, у грудні 1919 – січні 1920 рр. більшовицькі війська остаточно утвердили свою владу.

У лютому 1919 р. на базі Бахмутського та Слов'яносербського повітів Катеринославської губернії було утворено Донецьку губернію з центром у Луганську. За рішенням РНК РСФРР від 23 березня 1920 р. була створена нова Донецька губернія, куди ввійшли Бахмутський, Маріупольський та Слов'яносербський повіти Катеринославської губернії, Старобільський, частина Ізюмського та Куп'янського повітів Харківської губернії, Таганрозький, частина Донецького та Донського округів Облaсті Війська Донського. Губернським центром з 1 грудня 1920 р. став Бахмут. У 1923 р. на території сучасної області утворено Луганський та Старобільський округ. У 1932 р. утворено Донецьку область, до складу якої ввійшла й територія нинішньої Луганщини. В червні 1938 р. Донецьку область було поділено на Сталінську та Ворошиловградську [2, с. 284–286].

1920–1930-ті рр. стали періодом найбільш швидкого промислового розвитку Донбасу в ХХ ст. Разом з тим у 1932–1933 рр. на Луганщині, як і на інших українських землях, було створено штучний голодомор. У Донецькій області, до якої належала тоді територія сучасної Луганської області, за підрахунками британського дослідника Р. Конквеста, від голоду померло до 20% населення [3, с. 16]. Однією зі складових індустріалізації стали репресії, жертвами яких стали більше 30 тис. мешканців Луганщини [5, с. 335].

Розвиток Луганщини був перерваний Другою світовою війною. Великі втрати поніс регіон в результаті окупації краю вермахтом (17 липня 1942 р. – 8 грудня 1943 р.). В радянському русі Опору на території Луганщини брали участь близько 40 підпільних груп і 16 партизанських загонів [5, с. 343]. Був створений обласний загін ОУН (б), на який покладалася організація боротьби «проти німців і більшовиків» (керівник – професор М. І. Бернацький). Значний внесок Луганщини в перемогу підтверджує той факт, що 143 уродженця області стали під час війни Героями Радянського Союзу [5, с. 345].

Після звільнення області у вересні 1943 р. швидкими темпами була відновлена промисловість, електроенергетика тощо. За роки четвертої п'ятирічки було відновлено та побудовано 1048 великих промислових підприємств. Уже в 1949 р. в цілому був досягнутий довоєнний рівень виробництва промислової продукції, а в 1950 р. він був перевищений на 11% [5, с. 352].

У 1958 р. область було перейменовано на Луганську, в 1970 р. їй було повернено назву Ворошиловградська, а в 1990 р. назву знов змінено на Луганську.

1950-ті – 1960-ті рр. позначились завершенням післявоєнного відновлення зруйнованого господарства, швидкими темпами екстенсивного розвитку та модернізацією промисловості. Однак, через командно-адміністративний спосіб управління основні фонди нових та модернізованих підприємств швидко застарівали, а виробництво ставало малоефективним та збитковим. На початку 1970-х рр. основним джерелом поповнення бюджету Радянського Союзу стає продаж нафти та газу за кордон. На використання вказаних енергоносіїв

переорієнтовується промисловий комплекс СРСР. У зазначених умовах вугільна галузь, що була основою промисловості Луганщини, перестає бути стратегічно важливою та входить у період поступової стагнації. Разом з тим, перша половина 1970-х рр. – це період найвищого матеріального благополуччя населення та пік розбудови в регіоні житлових масивів, об'єктів культури та інфраструктури.

У цілому, на Луганщині дисидентство не мало широкого розповсюдження. Проте деякі діячі культури все ж зробили помітний внесок у розвиток дисидентського руху. Серед них слід назвати І. та Н. Світличних, М. Руденко. Опозиційні настрої в регіоні посилюються у другій половині 1980-х рр. Так, у 1986 – 1987 рр. на Луганщині виникли перші неформальні організації в Луганську, Алчевську, Северодонецьку. У Луганську в педагогічному інституті сформовано Комітет перебудови та Асоціацію молодих істориків, в машинобудівному інституті запрацював клуб «Діалог», в Кадіївці (Стаханові) – «Квітень-85», в Алчевську – «Рада сприяння перебудові» [5, с. 373].

Влітку 1989 р., по всій країні розпочалися багатотисячні страйки робітників. 18 липня припинили роботу більшість шахт Донбасу. Поступово поряд з економічними вимогами шахтарі висували й політичні. Найбільш значущими з них були масові маніфестації і мітинги гірників у лютому 1990 р., загальний страйк шахтарів (1 березня 1990 р.), а також страйк гірників (березень – травень 1991 р.) 49 шахт Донбасу. 1 грудня 1991 р. 83,86% населення Луганщини проголосувало на референдумі за незалежність України [5, с. 376].

На початку 1990-х рр. Луганська область, залишалась одним з провідних індустріальних центрів незалежної України. Однак, у першій половині 1990-х рр. процес інтеграції регіону у ринкову економіку гальмується. Наслідком зазначеного стало різке зниження використання економічного потенціалу та суттєве падіння життєвого рівня населення. У цей період відбувається занепад вугільної та інших галузей промисловості та загострення екологічної ситуації в області у цілому.

З весни 2014 р. регулярні та нерегулярні російські військові формування зайняли частину території Луганської області, переважно на півдні регіону. За їх безпосереднім сприянням було

створено так звану «Луганську Народну Республіку». Постановою Верховної Ради України від 17 березня 2015 р. ці території визнані тимчасово окупованими.

Таким чином, історичний аналіз розвитку Луганщини спростовує міф щодо наявності окремого народу Донбасу. Населення області дійсно має поліетнічну структуру, однак з домінуванням саме української складової. Зазначену тезу підтверджує приналежність півночі області до Слобожанщини, запорізькі поселення, що фактично дали початок історії міста Луганськ, наявність українського супротивну становленню більшовицької влади та українського підпілля в роки Другої Світової війни, а також дисидентський рух та, звісно, підтримка переважною більшістю населення області незалежності України на референдумі 1991 р. У цілому історія Луганщини досить повно викладена нами у науковій літературі. Однак, вивчення розвитку окремих міст, сел та селищ надає широкий пласт для проведення краєзнавчих досліджень у регіоні.

Список використаної літератури

1. Антипова А. Золота Орда гуляла по Луганщині / Алла Антипова // Голос України. – 2013. – № 123. **2. Верменич Я. В.** Луганська область / Я. В. Верменич // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2009. – Т. 6 : Ла–Мі. – С. 284–286. **3. Врятована пам'ять.** Голодомор 1932–33 років на Луганщині : свідчення очевидців. – Т. 1 / Упорядник Ірина Магрицька. – Луганськ : Промдрук, 2008. – 464 с. **4. Подов В. І.** Історія Донбасу / В. І. Подов, В. С. Курило. – Луганськ : Видво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 300 с. **5. Історія Луганського края :** Учебное пособие / Ефремов А. С., Курило В. С., Бровченко И. Ю., Климов А. А. та ін. – Луганск : Альма-матер, 2003. – 432 с. **6. Історія міст і сіл УРСР :** у 26 т. / відп. ред. І. С. Слабеев. – К. : Українська радянська енциклопедія, 1968. – Т. 13 : Луганська область. – 727 с. **7. Міста і села України.** Луганщина: історико-краєзнавчі нариси / упор. В. В. Болгов. – К : Українська академія геральдики, товарного знаку та логотипу, 2012. – 472 с. **8. Некрилов Д.** Етапи формування поселенської мережі Луганської області / Д. Некрилов // Історія української географії. – 2006. – Вип. 2 (14). – С.41–45. **9. Пірко В. О.** Заселення і

господарське освоєння Степової України в XVI–XVIII ст. / В. О. Пірко / Український культурологічний центр. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. – 224 с.

Т. М. Аліференко

(Коледж Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка)

Історія селища Троїцьке

крізь призму діяльності видатних земляків

Пізнання минулого, всебічне його вивчення являє собою складний і безперервний процес. Саме тому, вивчення історії, а саме історії рідного краю завжди було і залишається актуальним, особливо з огляду на сьгоднішні проблеми державно-політичного розвитку та формування громадянської свідомості.

Метою дослідження є вивчення та популяризація історії рідного краю, бо почуття патріотизму неможливо сформувати без вивчення історичних сторінок малої батьківщини. Культура, побут, звичаї, історія жителів мого селища є складовою і невід'ємною частиною історії нашої України.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- комплексне вивчення архівних, історичних та наукових джерел з історії заселення рідного краю і з історії його розвитку;
- дослідження творчості видатних людей Троїцького району, зокрема Галини Миколаївни Мурзай;
- вивчення архіву та експозиції районного краєзнавчого музею з метою вивчення культури та побуту жителів.

Найбільш широко і всебічно досліджував історію Слобідської України Дмитро Багалій. Він вивчав проблеми соціально – економічного розвитку Лівобережної України, історію Південної України та культуру і побут жителів Слобожанщини [1]. Досліджували історію краю науковці Подов В.І., Курило В.С., Климов А.О., Семистяга В.Ф. та ін. [2].

У сучасних межах селище Троїцьке утворилося в 1961 році внаслідок злиття його з селом Циганівкою.

Села Троїцьке і Циганівка виникли десь у 40 – 50 роках XVIII століття. Із слободи Уразової Валуйського повіту Воронежської губернії в ці місця переселилось 5 сімей на чолі з столітнім селянином Калиною, прозваним Кальним. Тому й

поселення стало називатися Кальнівкою, або Калинівкою [3]. Поблизу Кальнівки, за 2 версти біля річки Уразової, оселився якийсь циган, що торгував кіньми і шукав вільних земель для пасовищ. Тут виник хутір, що дістав назву Циганівський, або Циганівка.

Землі на яких оселилися жителі Кальнівки і Циганівки, належали князю М.М. Голіцину. Основним заняттям жителів було скотарство [4].

У 1815 році в Кальнівці було вже близько 400, а з ближніми хуторами, в т.ч. і Циганівка, 1500 душ чоловічої статті. Тут будується церва святої Трійці. З цього часу і до 70 – х років ХІХ століття Кальнівка офіційно називалася слободою Новотроїцькою.

На початку ХХ століття слобода Троїцька і Циганівка вирости і перетворилися на великі населені пункти і майже злилися між собою.

У 1843 році жителі Кальновки зібралися на схід, щоб скласти вирок (так раніше називали рішення) про відкриття народного училища. Училище було відкрито, у ньому навчалося 30 хлопчиків. Посаду наставника виконував у ньому місцевий священик Андріан Шовський, а після його смерті - священик Іоанн Ефімовский. В 1893 році в слободі Троїцькій нараховувалось 395 грамотних чоловіків і жінок [5, с.18].

До 1912 року ні в Троїцькій, ні в Циганівці не було ніякого лікувального закладу. Населення страждало від туберкульозу та очної хвороби. Населення змушене було звертатися до місцевих знахарів і шептух. Але в цьому ж році в Троїцьку було збудовано земську лікарню на 12 ліжок і відкрито приватну аптеку. У лікарні працювало 2 фельдшери, санітарка і акушерка [3].

9 травня 1926 року Троїцька волость Валуйського повіту Воронежської губернії РРФСР, населена переважно українцями, увійшла до складу Куп'янського округу Української РСР. З тих пір слобода стала називатися селом Троїцьким і одночасно була адміністративним центром новоствореного Троїцького району. [6, с.20]

У 1933 році, переживши страшний голодомор, в моєму селі була проведена радянська колективізація. У 1930-х роках були створені, як і по усій країні, так звані МТС (механізовані

тракторні станції). Слобода Троїцьке була волосним центром, до неї входили: Циганівка, Лантратівка, Бабичеве, Розпасіївка, хутора Царівка, Козарик, Багачка і Лозовий [6, с. 17].

У вересні 1958 року село Троїцьке стало центром об'єднаного району, Троїцький і Покровський райони були об'єднані в один – Троїцький, а в 1961 році села Троїцьке та Циганівка злилися в один населений пункт, який отримав статус селища міського типу [7, с.23]. Троїцьке все більше мало вигляд міського селища, в 1963 році в райцентрі була відкрита дитяча музична школа, яку відвідували 52 учня. В жовтні 1985 року був відкритий стадіон «Урожай», над спорудженням якого працювало все селище, а в листопаді 1987 року - парк культури і відпочинку [7, с.93].

Мій край славиться талановитими людьми. Зокрема, співачка Мурзай Галина Миколаївна, яка народилася в с. Лантратівка, Троїцького району Луганської області - солістка-вокалістка (народний спів).

З раннього дитинства Галина захоплювалася співом. До п'яти років Галя знала всі пісні, які співали в селі. Дуже любила танцювати. У школі Галина Мурзай (цим прізвищем майбутня співачка зобов'язана працівникам сільради, які з якоїсь відомої лише їм причини так написали прізвище її батька) з першого класу брала участь в художній самодіяльності: співала, танцювала, брала участь у театралізованих виставах. Все село збиралося вечорами слухати її чистий і ніжний голос, який зачіпає всі струни душі. І прізвисько у дівчинки відповідне було – артистка [8].

Галина вирішує спробувати щастя в Ворошиловграді, але стати співачкою відразу не вдалося. Тоді дівчина їде в Рубіжне і надходить в будівельне училище за спеціальністю «маляр». У Рубіжському училищі Галіні сподобалося: нові знайомства, друзі і, звичайно ж, пісня. Жоден огляд художньої самодіяльності не обходився без її участі. З концертами часто їздили в Луганськ. Мурзай паралельно з навчанням на маляра закінчила курси кіномеханіка. І також трішки попрацювала за спеціальністю в ДК імені Кірова.

Закінчила Луганський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка. Брала уроки вокалу у відомого

педагога Ірми Яунзем (Москва). Протягом 33 років (1968–2001 рр.) – солістка – вокаліста Луганської обласної філармонії. 1974-1976 рр. - Солістка і одночасно художній керівник камерного ансамблю народних інструментів «Русь».

В її репертуарі українські та російські пісні, старовинні російські пісні, пісні сучасних композиторів. Гастролювала майже в 30 країнах світу, в тому числі Болгарії, Польщі, Румунії, Монголії, Франції, Данії, країнах Латинської Америки та інших. З 2005 р. доцент Інституту культури і мистецтв при Луганському національному педагогічному університеті ім. Т. Г. Шевченка на відділенні народного співу [9].

Минають роки. Змінюється часі змінюється життя, швидко і невідворотно змінюють один одного нові факти і події ...

Сьогодні у Троїцьку основою економічної стабільності району є сільське господарство. Багато років поспіль Троїцькі хлібороби вносять вагомий внесок в луганський коровай, займаючи 1-і і 2 -і місця в області по валовому збору зерна. Традиційно першими в районі і з відмінними показниками врожайності завершують жнива хлібороби під керівництвом Євсюкова М.А. ПОСП ««АФ» НОВОЗНАМ'ЯНСЬКЕ». Троїцькі ковбаси ПСП «АФ» Привілля «виробляють з власної сировини та користуються купівельним попитом [7, с. 464].

Триває незримий зв'язок поколінь, як і сотні років назад люди сіють хліб, створюють сім'ї, народжують дітей... І мріють. Мріють про краще життя. І саме знання історії рідного краю, історії родини, свого родоводу дає нам надію на краще і мирить нас із недосконалістю видимого порядку речей як зі звичайним явищем в усі часи.

Історія нашого району невіддільна від історії області, всієї нашої батьківщини. Головною цінністю мого краю є люди, з їх життєвими історіями, досягненнями та мріями.

Список використаної літератури

1. Багалій Д. Історія Слобідської України./ Передмова, коментар В.В.Кравченка; художник, упорядн. Іл. В.О.Ріака. – Х., Дельта, 1993. **2. Істория** Луганського края: Учебное пособие / Ефремов А. С., Курило В. С., Бровченко И. Ю., Климов А.А., Красильников К. И., Семистяга В. Ф., Подов В. И. – Луганск : Альма – матер, 2003. **3. Воронежские** епархиальные ведомости.

– 1870. – № 6 – С.286. **4. Матеріали** по истории Воронежской и соседних губерний. Акты XVII и XVIII столетий. Вып. ХУ. – Воронеж, 1889. – С. 1728–1731. **5. Историко-краеведческий** сборник. – Луганск: ОАО «ЛОТ», 2001. – 508 с. **6. Разиньков А. Н.** Прошлое и настоящее Троицкого района. Историческая хроника. – Луганск, 1998. – 95 с. **7. Трудовая** слава Троицкого района. – Луганск: «Пресс-экспресс». 2012. – 281 с. **8. Электронний** ресурс: режим доступу – <http://nashgazeta.net/41153-narodnaya-artistka-galina-murzay.html> **9. Электронний** ресурс: режим доступу – <https://rakurs.pl.ua/archive/archive/files/16/o000.htm>.

А. В. Бадер

(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

Розвиток технічних ВНЗ Донбасу в середині 1950-х – середині 1980-х рр.

У другій половині 1950-х рр. країни заходу починають вступати в нову фазу науково-технічної революції, що сприяло швидким темпам інтенсивного розвитку промисловості цих держав. Необхідність конкурентноздатності у «холодній війні» штовхає керівництво СРСР на значне підвищення темпів індустріального розвитку та, відповідно, збільшення чисельності спеціалістів з вищою освітою. Неefективна планова економіка Радянського Союзу не могла забезпечити пропорційний розвиток усіх галузей народного господарства. У свою чергу, геополітичні обставини на міжнародній арені вимагали першочергового вдосконалення воєнно-промислового комплексу. Провідну роль у зазначених процесах відігравали підприємства, сконцентровані на Донбасі та технічні ВНЗ регіону.

У середині 1950-х рр. у Донецькій та Луганській областях 5 з 13 ВНЗ (9 самостійних та 4 філіалів) готували інженерів, зокрема: Донецький індустріальний інститут, Ждановський металургійний інститут, Краматорський вечірній філіал Донецького індустріального інституту, Луганський вечірній філіал Харківського політехнічного

інституту, Кадіївський вечірній філіал Харківського гірничого інституту [1; 2, арк. 1; 3, арк. 1; 4, арк. 15].

У 1957 р. управління промисловістю та будівництвом було передано раднаргоспам, тобто керівництво здійснювали не за галузевим, а за територіальним принципом, що передбачало підготовку необхідної кількості спеціалістів з вищою освітою в межах адміністративно-територіальної одиниці. Це сприяло розбудові мережі технічних навчальних закладів на Донбасі. У 1957 р. в Комунарську, де існував великий металургійний комбінат, заснували гірничо-металургійний інститут [5]. У 1960 р. Краматорський вечірній філіал Донецького індустріального інституту, що забезпечував спеціалістами металургійний завод міста, стає самостійним вечірнім вишем [6, арк. 1].

Широкомасштабна розбудова металургійної, машинобудівної, хімічної галузей на Донбасі, механізація та автоматизація виробництва потребували спеціалістів широкого профілю й, відповідно, розширення мережі політехнічної освіти. Ці завдання мав вирішити політехнічний інститут, який було засновано в 1960 р. на базі Донецького індустріального інституту [1].

У 1957 р. по всій державі було припинено виробництво паротягів – заводи, що їх виробляли, переводили на випуск тепловозів. Початок серійного виробництва локомотивів на Луганському заводі імені Жовтневої революції (1957 р.) потребував оновлення або підвищення кваліфікації практично всього складу інженерно-технічних кадрів підприємства. З метою більш раціонального планування та забезпечення спеціалістами цього підприємства в 1960 р. Луганському вечірньому філіалу Харківського політехнічного інституту було надано статус самостійного вечірнього навчального закладу [7, арк. 41].

Розпорошення основних промислових потужностей Сходу України по невеликих містах стримувало професійне зростання робітників, оскільки віддаленість від інститутів ускладнювала здобуття освіти за вечірньою й заочною формами. Це викликало нагальну потребу у створенні консультаційних пунктів, загальнотехнічних факультетів та філіалів провідних вишів у місцях розташування великих

підприємств Донбасу. У 1959 р. у Красноармійську було створено опорний навчально-консультаційний пункт Дніпропетровського гірничого інституту, у Горлівці – вечірнє відділення Донецького індустріального інституту, а в Рубіжному – загальнотехнічний факультет Харківського політехнічного інституту імені В. І. Леніна. У 1960 р. Горлівське відділення було реорганізовано в загальнотехнічний факультет Донецького політехнічного інституту, а у 1961 р. Красноармійському навчально-консультаційному пункту було надано статус загальнотехнічного факультету Дніпропетровського гірничого інституту [8; 9].

На початку 1960-х рр. розширюється перелік спеціальностей та відкривається загальнотехнічний факультет при Кадіївському вечірньому філіалі Харківського гірничого інституту (1962 р.). Управління потужною відокремленою структурою з Харкова стало нераціональним, урахувавши те, що за два десятки кілометрів існував навчальний заклад, який спеціалізувався на підготовці спеціалістів такого фаху. У 1963 р. філіал підпорядковують Комунарському гірничо-металургійному інституту. Цього ж року Рубіжанський факультет Харківського політехнічного інституту імені В. І. Леніна отримав статус філіалу цього вишу [10; 11, арк. 31].

У 1966 р. Красноармійський загальнотехнічний факультет було реорганізовано у філію Дніпропетровського гірничого інституту. У короткі строки зростає матеріально-технічна база, кардинально збільшується за якісними та кількісними показниками контингент студентів і викладачів. Цього ж року факультет було передано в підпорядкування Донецького політехнічного інституту, що знаходився в межах області [9]. У 1968 р. у Донецьку було засновано філіал Харківського інституту інженерів залізничного транспорту ім. Кірова [12, арк. 1].

У 1962 р. розпочали будівництво Краматорського заводу лиття та поковок, на Луганському тепловозобудівному заводі починають виробництво локомотивів, якими планували забезпечувати практично всі залізниці СРСР. Зрозуміло, що інженерний корпус підприємств потребував кількісного та якісного зростання. У 1963 р. Луганський машинобудівний та

Краматорський індустріальний інститут перестав бути вечірнім навчальним закладом [13, арк. 1; 14, арк. 93].

Незважаючи на широкомасштабне будівництво кінця 1950-х – першої половини 1960-х рр., житлова проблема в СРСР залишалася гострою й не вирішеною. З метою залучення додаткових інвестицій у зведення побутових і промислових об'єктів, модернізацію виробництва з середини 1960-х рр. директорам заводів та фабрик було дозволено заснувати три фонди: розвитку підприємства, матеріального заохочення та соціально-культурних заходів і житлового будівництва. Для реалізації коштів із зазначених фондів, переобладнання та зведення новітніх виробничих і житлових приміщень необхідно було збільшити кількість інженерів-будівельників. Щоб задовольнити попит у висококваліфікованих фахівців будівельної галузі, у 1965 р. у структурі Донецького політехнічного інституту заснували Макіївський філіал, який уже в 1972 р. став самостійним навчальним закладом – Макіївським інженерно-будівельним інститутом [15, арк. 1; 16, арк. 1].

За рахунок додаткового фінансування радянські міста починають активно розбудовуватися, у них з'являються нові житлові масиви, що вимагало прокладання нових шляхів, транспортних розв'язок, налагодження роботи громадського транспорту. У зв'язку із збільшенням виробництва зростає і обсяг вантажоперевезень, частину з яких реалізують за рахунок автомобільного транспорту, що потребувало налагодження міжміського автомобільного сполучення. Усе це викликало нагальну потребу розширити підготовку висококваліфікованих спеціалістів транспортної галузі. У 1971 р. Горлівський загальнотехнічний факультет отримав статус філіалу Донецького політехнічного інституту, що спеціалізувався на підготовці фахівців автомобільно-дорожнього напрямку [8].

Суттєве скорочення на початку 1970-х рр. фінансування й розвитку промисловості Донбасу призвело до зменшення потреб в інженерних кадрах. Поряд з цим скорочувалася й підготовка спеціалістів для промислових об'єктів інших регіонів СРСР, оскільки цю функцію починають виконувати сибірські, південно-азійські та казахські вищі навчальні заклади Радянського Союзу.

Відтак, у період з 1970 до 1985 рр. кількість студентів технічних навчальних закладів зменшується на 10 – 20% [17, арк. 17, 21, 29; 18, арк. 9, 10; 19, арк. 34].

Таким чином, прискорення темпів розвитку народного господарства СРСР у другій половині 1950-х рр. потребувало істотного збільшення кількості спеціалістів вищої кваліфікації. Це надало суттєвий поштовх у становленні технічних ВНЗ Донбасу. Період середини 1950-х – 1960-ті рр. характеризується збільшенням кількості спеціальностей та напрямків підготовки, зростанням чисельності студентів та заснуванням нових технічних вишів в регіоні. Однак, на початку 1970-х рр. радянська економіка переорієнтовується на продаж газу та нафти, використання їх у власному виробництві. Це період заснування нових промислових комплексів у районах видобутку зазначених природних копалин. У свою чергу, Донбас втрачає стратегічне значення, що призводить до поступового скорочення наборів до технічних вишів регіону.

Список використаної літератури

1. Донецький національний технічний університет : (краткая справка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donntu.edu.ua/index.php?lang=rus&p=1> **6.** **2. Державний** архів Донецької області. (далі – ДАДО). – Ф. Р. 4533. – Оп. 1. – Спр.226. – Арк. 1. **3. ДАДО.** – Ф. Р. 5741. – Оп. 1. – Спр.26. – Арк. 1. **4. Державний** архів Луганської області. (далі – ДАЛО). – Ф. Р. 2519. – Оп. 10. – Спр.219. – Арк. 15. **5. Донбаський** державний технічний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dmmi.edu.ua/>. **6. ДАДО.** – Ф. Р. 5741. – Оп. 1. – Спр.59. – Арк. 1. **7. ДАЛО.** – Ф. Р. 759. – Оп. 2. – Спр.71. – Арк. 41. **8. Донецький** національний технічний університет. Автомобільно-дорожній інститут [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adi.donntu.edu.ua/Raznoe/istoria.htm>. **9. Донецький** національний технічний університет. Красноармійський індустріальний інститут [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kii.donntu.edu.ua/history/history.html>. **10. Українська** інженерно-педагогічна академія. Гірничий факультет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uipa.kharkov.ua/fak/gorniy_fak.html. **11. ДАЛО.** – Ф. Р. 179. – Оп. 39. – Спр.396. – Арк. 31. **12. ДАДО.** – Ф. Р. 6596. – Оп.

1. – Спр.3. – Арк. 1. **13. ДАДО.** – Ф. Р. 5741. – Оп. 1. – Спр.190. – Арк. 1. **14. ДАЛО.** – Ф. Р. 759. – Оп. 2. – Спр.134. – Арк. 93. **15. ДАДО.** – Ф. Р. 6730. – Оп. 2. – Спр.30. – Арк. 1. **16. ДАДО.** – Ф. Р. 6730. – Оп. 2. – Спр.433. – Арк. 1. **17. ДАДО.** – Ф. Р. 1087. – Оп. 2. – Спр.1306. – Арк. 17, 21, 29. **18. ДАДО.** – Ф. Р. 4249. – Оп. 6. – Спр.5579. – Арк. 9, 10. **19. ДАЛО.** – Ф. Р. 759. – Оп. 2. – Спр.3090. – Арк. 34.

О. І. Бублик

(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

К. Грицина

(Коледж Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка)

**Роль і значення педагогічних династій в освітньо -
виховному процесі та у формуванні громадянської позиції
молоді (на прикладі педагогічних династій Старобільщини)**

Роль і значення учителя у системі освітніх та виховних функцій у суспільстві високо цінували вчені-педагоги Ушинський К. Д., Сухомлинський В. О., Макаренко А. С. та ін. Зокрема К.Д. Ушинський вважав учителя центральною фігурою в системі освіти. Від його професійного і морального рівня, світоглядної позиції залежить не тільки якість навчання та виховання дітей, а у майбутньому – доля країни [1].

У процесі розвитку системи освіти значну роль відіграє не тільки окремо взятий учитель, а й педагогічні династії, які своєю службою вчительській професії, зробили величезний внесок в її популяризацію, престижність в суспільстві. Педагогічні династії не просто передають із покоління в покоління педагогічний досвід, вони живуть цим щодня, несучи дітям освітні і виховні орієнтири.

Мета дослідження: вивчити досвід діяльності педагогічних династій Старобільщини, як приклад для наслідування майбутніми педагогами. Вивчити досвід науковців Харківщини, якими плідно розробляється науковий напрям дослідження «Історія освіти в обличчях» в межах комплексної науково-дослідної теми «Історія розвитку освіти в Україні»; та досвід

Київщини, де створено Музей історії освіти «Київщина – як просвітницький і культурно-просвітницький центр». Розробити в подальшому ряд напрямів дослідження та акцентувати увагу на необхідності фундаментального вивчення досвіду педагогічних династій Луганщини. В тому числі педагогічної Старобільщини, яка має серйозний досвід педагогічного досвіду починаючи з функціонування педагогічної школи у 1920-х роках, педтехнікуму 1930-х і Старобільського державного учительського інституту (1940–1954-х рр.)

Історію становлення освіти і наукової думки на Луганщині вивчали дослідники Курило В.С. [2], Климов А.О., Курило В.С. досліджували становлення вищої педагогічної освіти в регіоні [3; 4; 5]. Вивченню діяльності ректорів Луганського педагогічного інституту в період з 1940 – 1980-і роки присвячена праця Климова А.О. [6]. Комплексні дослідження діяльності педагогів середньої та вищої школи, вивчення педагогічних династій зроблені харківськими вченими під керівництвом лідера наукової школи – доктора історичних наук, професора К. В. Астахової, результатом якої є видання комплексу праць (різних за спрямованістю та тиражем), до якого увійшли монографії та нариси [7; 8; 9]. Складовою проекту стало створення шести науково-просвітницьких документальних фільмів про досвід кращих вчителів та викладачів м. Харкова (усі фільми було показано обласним телебаченням).

На жаль комплексного вивчення діяльності педагогічних династій на Луганщині ще не зроблено, тому вважаємо, що тема дослідження є актуальною і перспективною. Однак, на сьогодні матеріалів з даної теми небагато, або ж вони не є оприлюдненими, тому ця сфера залишається практично не вивченою, хоча і має величезний потенціал та значення як для історії педагогіки, так і для подальшого розвитку системи освіти.

Наш край має чимало педагогічних родин, досвід яких передається з покоління в покоління, позитивно впливаючи на професійні та людські якості. Зокрема це і династія Полонських, яку започаткувала Дяченко Ганна Антонівна, декан філологічного факультету у Старобільському державному учительському інституті (1940–1954-х рр.), її донька - вчитель

Полонська Зоя Павлівна, яка все життя пропрацювала вчителем сільських шкіл району. Її чоловік Полонський Олександр Тимофійович, ветеран війни, вчитель математики, у післявоєнний період очолював Курячівську школу. Їх діти стали педагогами, онуки Олена і Яна теж педагоги, викладають іноземну мову, онук Анатолій вчителює в сільській Орловській школі.

Цікавою людиною, непересічним педагогом був Єршов Борис Миколайович - ветеран, учасник війни, вчитель фізики, астрономії, малювання, математики. Він теж закінчив Старобільський державний учительський інститут. Вчився легко та завзято, дуже добре малював, часто дружні шаржі та писав невеликі вірші до них. Його дружина Галина Іванівна, вчитель математики за фахом, все життя працювала у Старобільській гімназії. Їх донька Бондаренко Наталія Борисівна закінчила Слов'янський державний педагогічний інститут, працювала заступником декана у Донбаському державному педагогічному університеті (м. Слов'янськ), зараз доцент кафедри дошкільної освіти, кандидат педагогічних наук. Друга донька Ніна теж педагог, працювала у Харкові.

Педагогічна династія, яка теж відіграла важливу роль у розвитку освіти Старобільщини - династія Щепетільникових -Підгайко - родоначальником славної династії педагогів якої став Щепетільников Федір Миколайович. Донька Ірина, онуки Артем і Наталія до нині продовжують педагогічну династію.

Започаткував цю династію Щепетільников Федір Миколайович (12.02.1918 - 4.05.1977 рр.). Народився у Старобільську, закінчив Старобільську середню школу № 2. Був призваний в Радянську Армію як лижник – спортсмен. Брав участь у Фінській війні 1939-1940рр., у 1941-1942 рр. – закінчив Харківське танкове училище, приймав участь в боях під Сталінградом. В роки війни три брата Щепетільникових Дмитро, Микола, Федір воювали в одній роті [10].

Після поранення в бою Федора було направлено викладачем в Харківське танкове училище. У 1946 р. повернувшись в м. Старобільськ був прийнятий викладачем в Старобільське педагогічне училище, де викладав фізичну

культуру. Тренував студентів, проводив спортивні змагання. Як згадують тогочасні студенти, проводив заняття з фехтування, легкої атлетики [13]. Особливо полюбляли студенти волейбол і гімнастику. Заняття Федора Миколайовича були надзвичайно цікаві. Любов до спорту він плекав у студентів, і сам все своє життя був напрочуд спортивною людиною.

Федір Миколайович, як згадують вихованці, жив і дихав своїми заняттями. Він був разом зі студентами і на змаганнях і як класний керівник своїм власним прикладом виховував. З 1954 до 1977 рік вчителював у Старобільській середній школі №2. Викладав фізичну культуру і військову справу [12, 13].

Дружина Федора Миколайовича – Щепетільнікова (Носаль) Олена Арсентіївна (16.07.1922- 23.01.1997 рр.). Після закінчення середньої школи № 1, с золотою медаллю, 1940 році стає студенткою Московського енергетичного інституту. Після закінчення першого курсу розпочалася війна. Копала окопи під Москвою, потім повернулася у Старобільськ. С 1943 по 1945рр. працювала у штабі армії генерала Катюкова. Дійшла до Берліну. Повернулася у Старобільськ у 1946 році. Була викладачем музичної студії, математики і фізики в педагогічному училищі. Після реорганізації працювала вчителем фізики, завучем середньої школи № 4, директором ВШ №5 до 1979 р.

Донька Федора Миколайовича та Олени Арсентіївни – Підгайко (Щепетільнікова) Ірина Федорівна (20.03.1949 р. н.) у 1972 рр. – закінчила Ворошиловградський державний педагогічний інститут імені Тараса Шевченка. Після закінчення працювала в школі, а з 1985 по 1988 рр. – директор СШ №3. З 1988 р. по 1995р. – завідувач Старобільським районним відділом освіти, з 1995 – 2001рр. – директор Бутовської школи. У 2001 році і по 2004р. – очолювала службу по справам неповнолітніх Старобільської РДА. З 2005 р. і по цей час – методист, практичний психолог Старобільського профліцею № 93.

Донька Ірини Федорівни – Долінська (Підгайко) Наталія Валеріївна (18. 07.1973р.н.) – закінчила Луганський педагогічний інститут, зі спеціальності «Історія та Англійська мова». Працювала вчителем англійської мови в Бутівській школі та в Луганському інституті культури. Підгайко Артем Валерійович – син Ірини Федорівни (14.03.1984 р.н.) Закінчив Луганський

національний університет, за фахом «Англійська мова та інформатика». У 2008 р. - закінчив магістратуру ЛНУ, спеціальність «Педагогіка вищої школи». Працює викладачем англійської мови в Старобільському професійному ліцеї та СШ№3 [13].

Варто відмітити, що не тільки дружина, діти й онуки Федора Миколайовича були і є педагогами, а й брат та його дружина і діти. Вони вивчили не одне покоління дітей, за чесну і плідну працю мають не тільки грамоти, подяки і нагороди, а й повагу і пошану земляків. І останнє, здається для них – найважливіше!

Зокрема, Щепетільников Микола Миколайович працював викладачем фізичної культури Старобільської СШ №1. Дружина Миколи - Надія Степанівна - вчитель початкових класів СШ №3 міста Старобільська. Їх донька Карпенко Світлана Миколаївна закінчила Харківський університет, за спеціальністю «Біологія».

Носаль Віра Арсентіївна (сестра Олени Арсентіївни). Вчитель математики, працювала завучем середньої школи №3 м. Старобільськ [13]. Донька Віри Арсентіївни Мороз Тетяна Олександрівна - вчитель математики, завуч Бутовської школи Старобільського району. Чоловік Тетяни - Мороз Олександр Миколайович, вчитель математики та фізики у Бутівській школі.

В честь і в пам'ять учителів, педагогів Д'яченко-Полонських, Єршових, Щепетільникових в музеї Педагогічної Слави ЛНУ імені Тараса Шевченка «Старобільський державний учительський інститут (1940–1954 рр.)» в експозиції відведено почесне місце. Сюди приходять студенти-першокурсники на лекції-екскурсії. Так засобами музейної педагогіки виховується майбутнє покоління педагогів та формуються моральні принципи людини та громадянина.

Таким чином, ознайомившись з діяльністю педагогічних династій можна зробити висновок, що династії були започатковані у 2-й чверті ХХ століття і загальний стаж тільки однієї родини сягає далеко за 300 років. Всі вони отримали освіту у Старобільському державному учительському інституті та у Луганському (Ворошиловградському) педагогічному інституті імені Тараса Шевченка, що свідчить про тісний зв'язок поколінь

і високий рівень підготовки педагогічних кадрів. Через все своє життя вони пронесли високий професіоналізм і гуманність у професії, відданість справі і любов до дітей.

Педагогічні династії Старобільщини виховали і виростили не одне покоління учнів, гідних громадян нашої країни. Вони, по-своєму унікальні люди, творчі та талановиті вчителі. І для них найкраща нагорода – це пам'ять, пошана і увага учнів. А для молодого покоління, це є приклад вірності професії та відданості мрії.

«Головний вихователь повинен бути головним вчителем і викладати найбільш виховуючий, центральний предмет, навколо якого всі інші групуються. Навчання є наймогутніший орган виховання, і вихователь, позбавлений цього органу, втрачає найголовніший і найдійсніший спосіб мати вплив на своїх вихованців. Головний вихователь або начальник школи, повинен у строгому розумінні слова жити з вихованцями, щоб мати вплив на них не тільки словами, а й прикладом» [11, с. 85].

Наше дослідження підтверджує думку про те, що педагогічні династії відіграють велику роль у розвитку освіти. Абсолютна більшість представників педагогічних династій - це вчителі-професіонали, носії інтелектуального, духовного багатства, високої моралі, педагогічної культури. Вивчення історії педагогічних династій дозволить створити шкільні експозиції, слугувати базою для профорієнтаційної роботи зі старшими школярами. Ця проблема потребує подальшого, більш глибокого дослідження, задля створення фундаментальної праці з історії педагогічних династій Луганщини.

Список використаної літератури

1. Куліш Т. І. Проблема вчителя у спадщині К. Ушинського і Т. Лубенця (Порівняльний аналіз) // Вісник ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка. – Вип. 56. – Чернігів ЧДПУ, 2008. – С.79–84. **2. Курило В. С.** Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ ст. – Луганськ : ЛДПУ, 2000 – 460 с. **3. Климов А. О.,** Курило В. С. Луганський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка : Історія. Сьогодення. Перспективи. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 120 с. **4. Климов А. О.** Історичні краєзнавчі розвідки : монографія. – ДЗ «Луганський національний університет імені

Тараса Шевченка. Видання друге, доповнене, 2010. – 368 с. **5. Климів А. О.** З історії вищої педагогічної освіти на Луганщині : 30-ті роки ХХ ст. // Краєзнавство. – № 1–2. – С. 228–234. **6. Климів А. О.** Ректори Ворошиловградського (Луганського) державного педагогічного інституту імені Тараса Шевченка 1940–1980-х рр. // Бахмутський шлях. – 2011. – №3/4. – С. 129–138. **7. На алтарь** призвання : очерки о педагогических династиях Харьковщины / под общ. ред. В. И. Астаховой и Е. В. Астаховой; [авт. кол.: В. Р. Антонова, И. Л. Ануфриева, Е. В. Астахова и др.; Нар. укр. акад. – Харьков : Изд-во НУА, 2010. **8. Выдающиеся** педагоги высшей школы г. Харькова: биогр. слов. / [авт. коллектив.: В. И. Астахова (рук.), Е. В. Астахова, А. А. Гайков (отв. ред.) и др.]; Харьк. гуманит. ин-т «Нар. укр. акад.»; – Харьков : Глобус, 1998. – 736 с. : портр. – (Харківський біографічний словник). **9. Учитель**, перед именем твоим... : из сокровищницы педагогического опыта г. Харькова : учеб. пособие / Харьк. гуманитар. ин-т «Нар. укр. акад.» ; [редкол.: В. И. Астахова и др. ; сост. В. И. Астахова и др.]. – Харьков, 1999–2000. – 2004 – [Вып. 1-4]. – Харьков. – 268 с.: фот. **10. Мирошниченко И. Е.** Ветераны. – Луганск : Элтон-2, 2010. – С. 144–145, 228–235. **11. Ушинський К. Д.** Вибрані твори в 5-ти томах. Т.1. – К: Рад. школа, 1988. – 414 с. **12. Архів Луганського** національного університету імені Тараса Шевченка. Розділ: Діяльність Старобільського державного учительського інституту. Старобільське педагогічне училище. Старобільська педагогічна школа. **13. Сімейний** архів та спогади сім'ї Щепетільникових.

О. А. Довбня

(Інститут історії НАН України)

Міста і села Луганщини у вирі політичних репресій (1920–1950-ті рр.): сучасна українська історіографія

Політичні репресії були невід'ємною складовою комуністичного тоталітарного режиму. Луганщина разом із іншими регіонами України знаходилася в їх епіцентрі. У сучасній українській історіографії регіональний аспект політичних репресій знайшов своє відображення. Метою запропонованого дослідження

є опрацювання різних концепцій, з'ясування здобутків і перспектив для подальших розробок проблеми політичних репресій на Луганщині у 1920 – 1950-ті рр.

Історіографічних праць, безпосередньо присвячених цій проблемі немає, але окремі її аспекти висвітлені в історіографічних розділах дисертацій та у статті О. Лугової [8, с. 29–30; 7; 18, с. 17–21]. При цьому історики звертають увагу, що у центрі досліджень опинилися репресії другої половини 1930-х років, фактично відсутні комплексні історіографічні та конкретно-історичні дослідження проблеми.

Стосовно конкретно-історичних праць, то проблема політичних репресій на Луганщині у загальному контексті теми державного терору на Донбасі розглядається у дисертації А. Михненка, дослідженні Р. Подкура та у колективній монографії «В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні» [8, с. 234–255; 12; 20, с. 21–234]. Зокрема, А. Михненко виділяє три хвили репресій: 1929 – 1931 рр.; 1932 – 1934 рр. та 1936 – 1938 рр.; окремо зупиняється на дослідженні голодомору 1932 – 1933 рр. на Луганщині, а також у загальних рисах висвітлює «Шахтинську справу» та події доби «Великого терору» [8, с. 245–246, 249–254]. При цьому дослідник робить висновок, що Донбас був етнічно строкатим регіоном й найбільше постраждали від репресій німці та греки [8, с. 254]. У свою чергу Р. Подкур, досліджуючи особливості перебігу й наслідки «Великого терору» на Донбасі, розглянув механізм його реалізації на Луганщині [12, с. 66–120].

Автори колективної монографії «В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні» розпочали аналіз політичних репресій на Луганщині із дослідження особливостей червоного терору, акцентувавши увагу на тому, що його вістря було спрямоване проти офіцерства та козацтва, розправи носили жахливий характер, широко використовувалося заручництво [20, с. 21]. Наступною жертвою більшовиків стали інженерно-технічні працівники – «специ», при цьому історики Л. Якубова та Я. Примаченко зазначають, що їхнє переслідування на Луганщині розпочалося задовго до «Шахтинської справи» [20, с. 196]. Також у монографії були проаналізовані особливості та масштаби репресій на Луганщині у період згорання коренізації, здійсненні

індустріалізації, колективізації та у добу «Великого терору», окремо досліджено долю еліт регіону й боротьбу із церквою [20, с. 115 – 482]. Дослідниці дійшли невтішних висновків, що у 1937 – 1938 рр. каральні органи Луганщини поставили абсолютний рекорд, репресувавши згідно зі справами 12 929 осіб, що удвічі перевищувало загальну кількість репресованих упродовж 1929 – 1935 рр. у регіоні [20, с. 229].

У межах цієї групи можна виділити також працю «Історія Луганського краю», в окремому розділі якої в узагальненому вигляді розглядаються репресії проти населення у добу соціалістичної модернізації та у повоєнний час [4, с. 291 – 303, 332 – 340].

Судові та позасудові репресії проти селянства на Луганщині розглянули С. Кульчицький та В. Семистяга [6; 17]. Першим дослідником у загальному контексті процесу експропріації власності у селян Донбасу в роки сталінських соціально-економічних перетворень висвітлений процес розкуркулення, насильницькі хлібозаготівельні кампанії, голодомор 1932 – 1933 рр. на Луганщині, його наслідки [6, с. 24–186]. У свою чергу історик В. Семистяга з'ясував причини, масштаби, наслідки голоду 1946 – 1947 рр. на Луганщині й проаналізував репресивну політику держави щодо селян [17].

Національний аспект репресій на Луганщині досліджений у працях І. Баликіна, А. Климова, Т. Анпілогової та В. Сиволапова [2; 5; 18–19]. Так, І. Баликін під час аналізу національного складу репресованих на Луганщині у 1941 – 1982 рр. звернув увагу, що найбільше постраждали українці (54,1 %), росіяни (23,9 %) та німці (10,8 %) [2, с. 65–66]. Дослідники А. Климов та Т. Анпілогова у своїй статті проаналізували форми та методи репресивної політики радянської держави щодо німців на Луганщині у 1920 – 1930-ті рр. та дійшли висновку, що за кількістю репресованих у 1937 – 1938 рр. німці були наступними після українців і росіян [5, с. 131]. У свою чергу В. Сиволапов дослідив репресивні методи вилучення хліба у німців-колоністів Луганщини, заходи економічного тиску на них, голодомор, фабрикування справ проти німецької інтелігенції [18; 19, с. 144 – 147, 168].

У центрі історико-статистичних досліджень В. Нікольського опинилися кількісні характеристики державного терору на

Луганщині [10; 11]. При цьому історик дійшов висновку, що проаналізовані дані свідчать, що характер репресій відбивав у певні історичні періоди загальні моменти тогочасної лінії партії [10, с. 59].

Наукові розвідки про тих, хто безпосередньо здійснював репресії на Луганщині у добу «Великого терору», провели історики О. Бажан, В. Золотарьов та О. Довбня [1; 3]. Цінність цих праць полягає у тому, що вони допомагають дослідити психологію ексекторів та особливості функціонування радянських органів держбезпеки в одному з головних промислових регіонів України.

З'ясувати, як відбувається на Луганщині реалізація Державної програми увічнення пам'яті жертв політичних репресій, допомагає стаття Л. Місінкевича та науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією. Луганська область» [9; 13–16]. Цінність останньої багатотомної праці у тому, що вона допомагає деталізувати механізм функціонування репресивної машини та показати, як нищилися долі конкретних людей.

Отже, в сучасній українській історіографії активно досліджується проблема політичних репресій на Луганщині у 1920 – 1950-ті рр., а систематизація існуючого історичного доробку дозволяє визначити перспективи її подальшого опрацювання.

Список використаної літератури

- 1. Бажан О.,** Золотарьов В. Луганський прокуратор (штрихи до біографії капітана державної безпеки НКВС Григорія Коркунова // Бажан О., Золотарьов В. / Краєзнавство. – 2015. – № 3/4. – С. 257–267.
- 2. Баликін І.** Національний склад репресованих у Донбасі в 1941 – 1982 рр. / І. Баликін // Схід. – 2014. – № 2. – С. 65–68.
- 3. Довбня О.** Притягнення співробітників УНКВС по Ворошиловградській області до кримінальної відповідальності за порушення «соціалістичної законності» під час «Великого терору» / О. Довбня // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 2015 – № 2 (45). – С. 258–298.
- 4. Історія Луганського краю** / І. Ю. Бровченко [та ін.] ; ред. В. С. Курило. – Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. – 400 с.
- 5. Климов А.,** Анпілогова Т. Становище німецької етнічної спільноти на Луганщині у 20 – 30-ті рр. ХХ ст. / А. Климов, Т. Анпілогова // Краєзнавство. – 2012. – № 3. – С. 127–132.
- 6. Кульчицький С. В.** Колективізація сільського господарства на Донбасі: 1928 – 1938. Науково-популярний нарис /

С. В. Кульчицький // НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2015. – 187 с. **7. Лугова О.** Висвітлення репресивної діяльності органів держбезпеки СРСР у Донбасі в повоєнний період у сучасній українській історіографії / О. Лугова // Схід. – 2012. – № 6 (120). – С. 122–125. **8. Михненко А. М.** Історія Донецького басейну другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.: дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Михненко А. М.; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2001. – 607 с. **9. Місінкевич Л. Л.** Реалізація в областях Державної програми увічнення пам'яті жертв політичних репресій / Л. Л. Місінкевич // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2004. – Вип. 25. – С. 387–395. **10. Нікольський В.** Статистика політичних репресій 1918 – 1980-х рр. у Донбасі / В. Нікольський // Проблеми історії України: факти, судження, пошук: Міжвід. зб. наук. пр. – 2002. – Вип. 6. – С. 46–60. **11. Никольский В. Н.** «Кулацкая операция» НКВД 1937 – 1938 гг. в украинском Донбассе, и ее статистическая обработка / В. Н. Никольский // Сталинизм в советской провинции: 1937 – 1938 гг. Массовая операция на основе приказа № 00447 / Сост.: М. Юнге, Р. Биннер. – М.: РОССПЭН; Германский исторический институт в Москве, 2009. – С. 785–843. **12. Подкур Р. Ю.** «Великий терор» 1937 – 1938 рр. на Донбасі / Р. Ю. Подкур // НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2016. – 126 с. **13. Реабілітовані історією:** У двадцяти семи томах. Луганська область: У 3 кн. / Головна редколегія (голова П. Т. Тронько, заступники голови О. П. Реєнт, Ю. З. Данилюк та ін.); редколегія тому (голова В. В. Просін, заступники голови В. М. Голенко, В. В. Михайличенко та ін.). – Кн. 1. – Луганськ: [б. в.] 2004. – 736 с. **14. Реабілітовані історією:** У двадцяти семи томах. Луганська область: У 3 кн. / Головна редколегія (голова П. Т. Тронько, заступники голови О. П. Реєнт, Ю. З. Данилюк та ін.); редколегія тому (голова З. Т. Гузар, заступники голови Е. О. Дідоренко, В. В. Михайличенко та ін.). – Кн. 2. – Луганськ: [б. в.], 2005. – 702 с. **15. Реабілітовані історією:** У двадцяти семи томах. Луганська область: У 3 кн. / Головна редколегія (голова П. Т. Тронько, заступники голови О. П. Реєнт, Ю. З. Данилюк та ін.); редколегія тому (голова В. М. Голенко, заступники голови В. В. Михайличенко та ін.). – Кн. 3. – Луганськ: [б. в.], 2008. – 733 с. **16. Реабілітовані історією:** У двадцяти семи томах. Луганська область: Головна

редколегія (голова В. Ф. Солдатенко, головний редактор В. М. Литвин, заступники голови В. А. Смолій, С. А. Кокін та ін.); обласна редколегія тому (голова Ю. А. Хунов, заступники голови М. О. Борзенко, А. Ю. Медведенко та ін.). – Кн. 4. – Луганськ: [б. в.] 2013. – 640 с. **17. Семистяга В.** Розвиток сільського господарства на Луганщині в перше повоєнне п'ятиліття (історичний аспект) / В. Семистяга // Бахмутський шлях. – 2008. – № 1–2. – С. 131–144. **18. Сиволапов В.** Німецькі колонії на терені Луганської округи у 20–30-ті роки ХХ століття / В. Сиволапов // Етнічна історія народів Європи. Зб. наук. пр. – 2004. - Вип. 16. – С. 137–140. **19. Сиволапов В. О.** Радянізація німецьких колоній в Україні у 20 – 30-х рр. ХХ ст. : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Сиволапов В. О.; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – 210 с. **20. Якубова Л.,** Примаченко Я. В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні. / Л. Якубова, Я. Примаченко. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 544 с.

О. А. Забудкова

(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

Густав Гартман – засновник Луганського паровозобудівного заводу

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. територія Південно-Східної України переживала період стрімкого економічного зростання, коли регіон перетворюється в найпотужніший промисловий комплекс Російської імперії. Значну роль тут відіграло створене в 1896 р. «Російське товариство машинобудівних заводів Гартмана» (РТМЗГ), якому належав паровозобудівний завод у Луганську (зараз – ПАО «Луганськтепловоз»).

Згадане товариство неодноразово викликало інтерес істориків [1; 5–7]. Втім за досягненнями компанії залишалася маловивченою постать її творця – німецького банкіра та промисловця Густава Гартмана (1842–1910 рр.) [2; 3; 5]. Тож спробуємо простежити життєвий шлях цієї непересічної особистості в контексті його внеску до розвитку Луганщини.

Цінним джерелом із зазначеного питання є спогади самого Г. Гартмана у вигляді записки, складеної в 1905 р., де він докладно розповідає про заснування, будівництво й перші роки діяльності заводу в Луганську [3].

Народився Густав Гартман у родині власника Саксонського машинобудівного заводу в Хемніці. Тут же у комерційному училищі отримав освіту, після навчання стажувався на металургійних та машинобудівних підприємствах Німеччини, Бельгії, Франції та Великій Британії, де пройшов практику на кращому в світі Манчестерському паровозобудівному підприємстві [5]. Починаючи з 1865 р. Г. Гартман регулярно декілька разів на рік відвідує Російську імперію, представляючи інтереси фірми свого батька. Спілкуючись з представниками влади, банкірами та промисловцями, Гартман вивчав особливості ринку Російської імперії [3, с. 458]. Протягом 1867–1870 рр. він бере до своїх рук керівництво сімейною фірмою, пізніше переїздить до Дрездена, де також стає директором Дрезденського банку (1887 р.).

У 1895 р. Гартман звертає увагу на російський ринок як сферу прикладання капіталів. На той час влада імперії переходить до протекціоністських митних тарифів, що фактично унеможлиблює ввезення туди продукції німецького підприємства Гартманів. Тож він вирішує, що настав час для прямої участі в російській промисловості [3, с. 458]. Пропозиція щодо будівництва заводу було прихильно сприйнята російським урядом, оскільки відповідала політиці міністра фінансів С. Ю. Вітте щодо залучення іноземних інвестицій до російської економіки [2, с. 26]. Бюрократичні процедури відняли в Г. Гартмана близько 30 тижнів, однак закінчилися успішно: крім дозволу на відкриття підприємства, німецькому промисловцю вдалося отримати замовлення на постачання державі продукції майбутнього заводу протягом 1898–1903 рр., що забезпечувало йому існування за будь-якої кон'юнктури [3, с. 459].

У 1895 р. Гартман купив ділянку землі в Луганську для будівництва заводу. 3 травня 1896 р. був затверджений статут новостворюваного РТМЗГ [7, с. 88]. Правління товариства розташовувалося в Петербурзі, очолював його сам Гартман. Він же став головним акціонером, залишивши собі 1 тис. акцій. Його

компаньйон директор Санкт-Петербурзького міжнародного комерційного банку І. Л. Гольдштандт мав 600 акцій. Серед акціонерів були й іноземці, й російські підприємці. Також власниками акцій паровозобудівного заводу були деякі німецькі й російські банки [7, с. 88–89].

Цікаво, що спочатку планувалося побудувати завод в Польщі, в Сосновицькому районі Петроковської губернії. Однак Гартман отримав недвозначний натяк тодішнього міністра шляхів сполучення М. Хілкова про недоцільність будівництва заводу близько від західного кордону, де на випадок війни він мав би потрапити до рук противника (під ворогом, вочевидь, малась на увазі Німеччина). Гартман повністю виконав побажання урядовця і завод було споруджено в Луганську [5].

Луганськ був обраний через близькість р. Луганка, вугільних копалень та металургійного заводу, наявність залізниці, та робочої сили. Г. Гартман звернув увагу, що у більшості луганських чоловіків дружини працювали на патронному заводі, а вони самі не мали у місті роботи. Це робило їх потенційними робітниками нового заводу [2, с. 26].

Будівництво тривало 20 місяців і було закінчено тільки в 1900 р. Протягом цього часу Г. Гартман особисто контролював процес спорудження заводу для чого регулярно приїздив до Луганська, витрачаючи на дорогу 4 дні та ночі [3, с. 463].

У травні 1900 р. було виготовлено перший паровоз. Він успішно пройшов випробування, на котрому був присутній сам Г. Гартман. На підприємстві діяли власна електрична станція, мартенівський, паровозомеханічний, мідно-, чавуно- і сталеливарні цехи. Крім паровозів, завод виробляв труби і сортове залізо [6, с. 64]. Така багатофункціональність вважається однією з причин успішного розвитку підприємства – закритий цикл виробництва забезпечував незалежне становище у порівнянні з іншими представниками галузі. Випуску локомотивів передувало створення допоміжних виробництв, що позитивно вплинуло на собівартість продукції. Водночас, це дозволило зберегти прибутковість заводу в умовах, коли попит на основну продукцію – локомотиви – був невисоким [2, с. 26].

Особливою гордістю Гартмана було обладнання заводу, повністю привезене з Німеччини [3, с. 464–466]. Зазначимо, що

корпуси підприємства, побудованого за останнім словом науки і техніки того часу, були найбільш значимими промисловими спорудами в місті. Їх специфічний вигляд визначив на багато років архітектурний характер промислової зони Луганська. Заводська колонія, що займала площу більше 5 га, була розташована на відстані однієї з лишком версти від заводу. У північній її частині розташувався цегляний дім директора заводу – великий особняк з 28 приміщеннями. Неподалік від нього знаходився ряд допоміжних будівель – житло персоналу, пральня, конюшня і оранжерея. Поряд були споруджені особняки з надвірними будівлями, розраховані на заводську еліту. Крім них у колонії були інші одно- і двоповерхові будинки, де мешкали майстри, дрібні службовці. На території колонії функціонувала лікарня на 22 ліжка, тут же було приміщення для карети швидкої допомоги. Двоповерховий будинок школи мав власне опалення і водопостачання. Неподалік від школи знаходилися три фільтри біологічної станції. Заводське селище було «містом в місті» – зі своїми комунікаціями, автономним водо- і електропостачанням, навіть власним «садом для гуляння» [6, с. 72].

Однак майже одразу ж після відкриття заводу почалась економічна криза. Державні замовлення, безперечно, дозволили уникнути скорочення обсягів виробництва, а з початком російсько-японської війни саме вони дозволили заводу вийти на піковий рівень виробництва – у 1905 р. завод випустив 245 паровозів, що склало близько 21% загальноросійського виробництва [1, с. 116]. Однак загальний промисловий спад у Російській імперії, що тривав з 1899 р., торкнувся й заводу Гартмана. З 1906 р. ціни на акції РТМЗГ на європейських біржах стрімко падають. В цей же час почалися конфлікти серед головних акціонерів товариства. Гартман був невдоволений очільниками підприємства, призначеними всупереч його волі російськими членами правління, зокрема директором Луганського заводу Хржановським, який постійно вимагав фінансових дотацій на розширення нерентабельних напрямів, а не зумів вийти на закордонні ринки. Була у Гартмана і особиста причина ображатися на російських партнерів. До 1904 р. директором заводу був німець Трек, його родич. Це дозволяло основному акціонерові безпосередньо впливати на стратегію

розвитку підприємства, чого він позбувся після призначення Хржановського [5]. Тож у жовтні 1908 р. Густав Гартман приймає рішення вийти з правління товариства через *«самые серьезные опасения за будущее всего предприятия»* [4]. Він залишився одним з головних акціонерів, але більш ніяк не впливав на діяльність заводу. У 1910 р. під час відпочинку на курорті поблизу Мюнхена Густав Гартман помер.

Таким чином, Г. Гартман і заснований ним паровозобудівний завод у Луганську, відіграли велику роль не лише в соціально-економічному житті міста, а й всієї країни, подаючи приклад масштабної, чітко організованої та новаторської справи. І якщо завод не став справою життя Гартмана, про що говорить його відхід від фактичного управління ним в 1908 р., то переоцінити його значення для Луганська складно. Хочемо завершити доповідь цитатою зі вже згадуваної *«Записки...»* німецького промисловця: *«Условия жизни в Луганске, конечно, стали совсем иными, лучшими, поскольку те средства, которые получал город от завода... позволили городской управе благоустроить улицы, создать и содержать городские сооружения, так что Луганск теперь совершенно изменил свой облик. Прелестный вид открывается из завода на город с его двумя храмами и множеством побеленных домиков с зелеными и красными крышами, равно как и наоборот, из города на предприятие, а именно с расположенной перед собором площади, откуда предстает громадный, растянувшийся более чем на километр завод с дымящимися трубами, железнодорожными путями и бегущими по ним локомотивами, на месте которого еще 9 лет назад было пустое поле со скудной степной травой, где горожане выпасали скот»* [3, с. 468].

Список використаної літератури

1. Барышников М. Н. Деловой мир России : историко-биографический справочник / М. Н. Барышников. – Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 1998. – 448 с. **2. Водотика Т. С.** Іноземне підприємництво міст України кінця ХІХ – початку ХХ ст. : на прикладі Густава Гартмана / Т. С. Водотика // Історичний архів. – 2013. – Вип. 10. – С. 25–30. **3. Гартман Г.** Записка о возникновении и развитии Русского общества

машиностроительного завода Гартмана, Луганск, Екатеринославская губерния, Юг России / Густав Гартман // Экономическая история : Ежегодник. 2008. – М. : РОССПЭН, 2009. – С. 455–462. **4. Державний архів Луганської області.** – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр.54. – Арк. 110. **5. Корнейчук Д.** Локомотивы капитализма / Дмитрий Корнейчук [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.hrono.info/statii/2007/krn_paro.html. **6. Луганские локомотивы:** Люди. Годы. Факты. Хроника 100-летней жизни луганских локомотивостроителей. – Луганск, 1996. – 407 с. **7. Сорочинська О. Л.** Аналіз соціально-політичних причин розвитку паровозобудування на території України / О. Л. Сорочинська // Історія науки і техніки : Збірник наукових праць / Гол. ред. О. Я. Пилипчук. – К. : Вид-во ДЕТУТ, 2015. – Вип. 6. – с. 86–93.

О. Б. Комарницький

(Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка)

Громадсько-політичне життя студентів педагогічних навчальних закладів Луганська у 1920–1930-х рр.

У міжвоєнний період у Луганську діяли декілька педагогічних навчальних закладів. Так, у 1923 р. у місті на базі переведених з Єнакієво трирічних вищих педкурсів було створено Донецький ІНО (ДІНО). Упродовж 20-х рр. він базувався у Луганську [2, с. 72]. Наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. він вже мав назву Луганського ІНО. Невдовзі на його базі було створено інститут професійної освіти (ІПО), а з 1933 р. – педінститут. У цьому ж місті у міжвоєнний період працював і педтехнікум.

У 1920–1930-ті рр. одним із пріоритетних завдань педагогічних навчальних закладів визначалося виховання студентів у марксистсько-ленінському дусі. Молодь залучали до участі у роботі осередків КП(б)У та ЛКСМУ. Поступово зростав партосередок у ДІНО. У 1923 р. він мав 28 членів, а в 1926 р. – 101. У 1923-1924 навчальному році (н.р.) у виші вже діяла комсомольська організація. У 1923 р. вона налічувала 70 членів, у 1926 р. – 192 [23, с. 54].

Свої ідейні настанови влада поширювала через організацію політичних гуртків та шкіл. У ДІНО діяв марксистсько-ленінський гурток, який у 1925–1926 н.р. об'єднав 25 студентів. Того року вони під керівництвом викладачів Глядківської і Мурського 14 разів збиралися на свої засідання [25, арк. 666 зв.]. У педтехнікумі у першому семестрі 1932-1933 н.р. діяла комсомольська політшкола, у якій навчалися 57 студентів. У цьому ж закладі працювали гуртки з вивчення історії більшовизму [27, арк. 67]. У Луганському ІНО працював також пропагандистський колектив, що складався з трьох груп. Його члени на своїх заняттях вивчали, зокрема, політекономію, економічний стан капіталістичних країн, біографію Карла Маркса тощо [9, с. 29].

Стан ідеологічної роботи у вишах розглядався на засіданнях регіональних партійних організацій. Роботу Луганського ІНО вивчав Луганський міськком партії [13, с. 60–61]. У 1935-1936 рр. на засіданнях бюро Донецького обкому КП(б)У аналізували роботу Луганського педінституту і педтехнікумів регіону. Бюро Ворошиловградського міськкому у квітні 1936 р. розглянуло роботу місцевого педінституту [13, с. 66]. Звісно, учасники зібрань під час обговорень не могли оминати і питань, що стосувалися студентства.

Одним із пріоритетів у роботі партійних та комсомольських осередків, профспілок було проведення соцзмагань. Соцзмагання проводилися між окремими вишами. Так, Луганський ІНО суперничав з Ніжинським, Полтавським та Київським ІСВ [24, с. 25]. Організовувалися індивідуальні змагання. Досвід кращих ударників популяризувався. Наприклад, у травні 1935 р. один із дописувачів газети Луганського педінституту «За більшовицькі педкадри» поділився секретом успіху студента літературного факультету Борисовського: «Успіхів досяг лише невпинно працюючи над собою. Кожне курсове завдання сумлінно проробляє. Не відстає він і в громадській роботі. Він керує бригадою по підготовці до здачі економполітики» [1].

Молодь залучали до участі у загальнодержавних заходах, зокрема, відзначенні державних, революційних та радянських свят. Наприклад, 7 листопада 1935 р. відзначили чергову річницю

Жовтневої революції у Луганському педінституті. Програма святкування була насиченою: з 10.00 год. студенти брали участь у демонстрації, з 16.00 – у масових іграх на спортивному майданчику. О 19.00 год. розпочиналася п'єса, поставлена студентами, після чого – концерт струнного гуртка і танцювальна частина. Наступного дня з 10.00 до 13.00 год. молодь брала участь у стрілецьких змаганнях, з 16.00 до 18.00 – у змаганнях з волейболу і гандболу, а з 19.00 – у вечорі самодіяльності, після чого переглянули кінокартину [14]. З розмахом святкували і Міжнародний день солідарності трудящих. Так, у педінституті 30 квітня 1935 р. учасники загальних зборів слухали доповідь «Ленін і 1-е Травня». На факультетах нагородили кращих ударників. Ввечері відбувся концерт хору інституту, струнного гуртка, сольні виступи студентів, після чого переглянули кінокартину. 1 травня молодь на центральній площі міста мала змогу слухати духовий оркестр, брати участь у спортивних змаганнях. Ввечері всіх студентів міста зібрали у міському театрі для перегляду вистави [15].

Урочисто відзначалися ювілеї закладів. Зокрема, 1 січня 1925 р. святкував ДІНО [8]. Загалом, присутні заслухали три доповіді. Зокрема, представник студентів виступив з доповіддю на тему «Організаційна роль студентства в будівництві пролетарського ВУЗа» [26, арк. 440]. Заклад вітали представники губвиконкому і губпарткому, студентства Харківського, Київського, Ніжинського ІНО. Урочиста частина завершилася концертом і виставою «Комсомолія» О. І. Безименського [8].

Юнаки та дівчата педвишів відгукувалися на проведення заходів регіонального масштабу. Наприклад, у квітні 1935 р. у педінституті відбувся мітинг студентів з приводу нагородження комсомолу Донбасу орденом Леніна [16].

У вишах працювали громадські організації. Із середини 20-х рр. ХХ ст. функції захисників інтересів молоді взяли на себе профспілкові організації. З ДІНО повідомляли, що на початку 1927 р. членами профспілки були майже всі студенти. Водночас, кореспондент журналу «Студент революції» Д.Ірклівський повідомляв про конфлікт, який виник у Донецькому ІНО, коли секція «Металіст», ігноруючи процеси централізації

профспілкових осередків, не хотіла входити до складу секції «Робос» [5].

Частина студентів були охоплені роботою в осередках добровільних товариств. У 1925-1926 н.р. у Донецькому ІНО працював осередок Міжнародної організації допомоги робітникам. Того року провели 8 засідань бюро МОДРу. Упродовж року модрівці тричі збиралися на свої загальні збори. Тоді ж у виші діяв гурток дитячого руху, який налічував 75 членів (керівники – викладачі Вольський і Равіч-Щербо). Гуртківці провели 15 засідань. У ДІНО в 1925-1926 н.р. функціонував радіогурток, який у налічував 70 членів [23, с. 55; 25, арк. 666 зв.]. У першому семестрі 1932-1933 н.р. у педтехнікумі працювали осередки «Тсоавіахіму», який налічував 126 членів, МОДРу (98 членів), Українського Червоного Хреста (82), Товариства пролетарського туризму (128). Тоді ж у закладі був спортивний гурток у складі 86 членів [27, арк. 68].

Активізації ідеологічної роботи серед студентства слугували студентська преса. Так, у ДІНО виходила стінгазета «Червоний Донбас». У цьому виші працював студкорівський гурток, проводилися студентські суди над стінгазетами. Наприклад, у 1926 р. «судили» видання ДІНО, оскільки участь у його роботі брали лише 10-15% студентів [5; 7]. Луганські студкори були учасниками регіональних нарад. Так, на початку 1928 р. учасники міжвишівської наради студкорів за участю газети «Луганська правда» визначили завдання діяльності студкорів, висловилися про необхідність глибше вивчати студентське життя [10, с. 50]. У 30-х рр. педінститут видавав газету «За більшовицькі педкадри».

Правлячий режим вимагав від трудящих докласти всіх зусиль для дострокового виконання нереальних сталінських директив. На початку 30-х рр. у лексикон ввели нове поняття – «трудоий фронт», учасниками якого були студенти. З них формували «штурмові бригади» для ліквідації численних проривів, що все частіше виникали в радянській економіці [17, с. 341]. Так, студенти ІПО спільно з колегами з педтехнікуму першими в Україні у 1931 р. надали посильну допомогу шахтарям шахти №18 ім. Сталіна («Американка») у видобутку вугілля [3]. У забої працювали 100 осіб, які за 10 днів роботи видали «на-

гора» 1500 тон вугілля. Наступного року 106 студентів-шаhtarів за 17 днів видобули 2700 тон. Особливо відзначилися бригади студентів Гречанова і Грибанова, які видобули відповідно 111 і 85,5 тон вугілля. Крім того, молодь проводила серед шахтарів і політвиховну роботу. 15 комсомольців та членів КП(б)У працювали у шахтарських комсомольських політшколах [11].

Влада зобов'язувала студентство здійснювати пропаганду, піднімати культурний рівень населення, поширювати необхідні знання на виробництві та брати участь у різних сільськогосподарських роботах. Так, студенти ДІНО працювали у підшефному селі Варгунка [25, арк. 666]. На роботи у селах мобілізували і студентів педтехнікуму. У 1931–1932 н.р. до них залучили 152 студенти [28, арк. 2-3]. У першому семестрі 1932–1933 н.р. молодь цього закладу організувала три суботники у радгоспі ім. 8 березня, у кожному з яких брали участь бл. 290 осіб. Крім того, студенти керували у селах політшколами, опікувалися виходом у світ стінгазет. У місті вони практикували проведення суботників. Наприклад, студенти зніщували 2 суботники, у кожному з яких взяли участь по 205 працівників робітничого кооперативу «Комунар» [27, арк. 68].

Студентство ДІНО шефтувало над однією із військових частин міста. Так, у 1925–1926 н.р. вони організували для солдат 4 вечірки [25, арк. 666]. Поширеним методом було проведення спільних культурно-масових вечорів (вечори «змички»). У 1927 р. хлопці і дівчата вишу купили для червоноармійців гармошку та деякі навчальні прилади [5]. Студентство виступало і в якості пропагандистів. Наприклад, Луганський ІНО проводив пропагандистську роботу серед червоноармійців місцевого гарнізону [23, с. 55]. У першому семестрі 1932-1933 н.р. 25 студентів педтехнікуму допомагали військкомату перевіряти готовність до несення військової служби юнаків 1910 року народження [27, арк. 68].

Значного поширення набула участь студентства у кампанії ліквідації неписьменності серед дорослого населення. У педтехнікумі діяв осередок товариства «Геть неписьменність» (у першому семестрі 1932-1933 н.р. він налічував 107 членів. Щоправда, наступного року у пунктах ліквідації неписьменності працювали лише 25 студентів [27, арк. 68].

Водночас, маємо констатувати, що ряд студентів не сприйняли заклик партії щодо участі їх у громадсько-політичній роботі. Наприклад, в ІПО сувору догану оголосили Кругляку і Бугайцю, які «тікали від громадської роботи» [4].

Частина молоді не була згодна з політикою правлячого режиму і виявляла опозиційність. Наприкінці 1933 р. у Луганському педінституті викрили «контрреволюційну троцькістську організацію», серед членів якої були і студенти [19, с. 36]. Серед програмних вимог були «відмова від диктатури пролетаріату, загальне виборче право, розпуск колгоспів і встановлення індивідуального господарювання...» [18, с. 226]. У 1936 р. організували справу «шпигунської організації» педінституту [19, с. 231]. Деякі студенти негативно поставилися до політики розкуркулення селян. Так, у 1935 р. студент педінституту Грюкач «не бачив різниці між колгоспником і куркулем» [22]. Декількох студентів звинуватили у націоналізмі [6, с. 36]. Мав місце у виші антисемітизм. Як антисемітку у 1934 р. відрахували Вахніну. Згодом вона поновилася у складі студентів і продовжила цькування євреїв, внаслідок чого її однокурсники зібралися на свої збори і просили дирекцію знову відрахувати цю студентку [12].

Частину студентів розстріляли. Зокрема, до розстрілу засудили студентів педінституту П.С.Височина (вирок виконали 22 жовтня 1937 р.) [19, с. 484], А.П.Іванова (5 лютого 1938 р.) [20, с. 144], С.І.Малая (15 січня 1938 р.) [20, с. 531], А.М.Савченка (27 вересня 1938 р.) [21, с. 251]. За межі України вислали П.Т.Гречакова [21, с. 613], А.П.Курочкіна [21, с. 400], П.С.Пархоменка [21, с. 70].

Таким чином, важливою формою масової цілеспрямованої політико-виховної роботи серед студентів була їхня громадсько-політична діяльність. Вони брали участь у роботі партійних і комсомольських осередків, гуртках ідеологічного спрямування. Серед пріоритетів у роботі ідеологічних осередків було проведення соціалістичних змагань. Студентство працювало у добровільних громадських організаціях, видавало періодичні видання, брало участь в ідеологічних кампаніях. Частина опозиційно налаштованих студентів стали жертвами сталінських політичних репресій.

Список використаної літератури

- 1. Б-лін.** Кращий ударник літ. факультету / Б-лін // За більшовицькі педкадри. – Луганськ, 1935. – 1 травня. – №8 (31). – С. 1. **2. Вища** школа Української РСР за 50 років / [кер. авт. кол., відп. ред. В.І.Пічов]. – К.: Київ. держ. ун-т ім Т.Г.Шевченка, 1967. – 395 с. **3. З купи** листів (Є.І.Яришов) // Студент революції. – Харків, 1931. – №28. – С.34. **4. З купи** листів (Пост «Студента революції») // Там само. – №33. – С.34. **5. Ірклієвський Д.** Донецький ІНО / Д. Ірклієвський // Там само. – 1927. – №1. – С.81. **6. Климов А.** З історії вищої педагогічної освіти на Луганщині: 30-ті роки ХХ ст. / Анатолій Климов // Краєзнавство: наук. журн. – К.: б.в., 2009. – №1–2. – С. 231. **7. Круть М.** Про наші стінгазети і студкорів / М.Круть // Студент революції. – 1925. – №7. – С.47. **8. Л. Юбилей** Донецького ІНО / Л. // Там само. – 1925. – №2. – С. 35–36. **9. Лаврут О. О.** Діяльність студентів у гуртках / О.О.Лаврут // Наукові праці: наук.-метод. журн. – Миколаїв: Черноморс. держ. ун-т ім. П.Могили, 2009. – Т. 115. – Вип. 102. Історія. – С. 27–35. **10. Лаврут О. О.** Студентська преса в УСРР періоду 20-х рр. ХХ ст. / О.О.Лаврут // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. – К.: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип.28. – С. 45–56. **11. Назаренко М.** Ударники вугільного фронту / М.Назаренко // Студент революції. – 1932. – № 22. – С. 27. **12. Недвіга.** Не місце Вахниній в інституті / Недвіга // За більшовицькі педкадри. – Луганськ, 1935. – 26 вересня. – № 12. – С. 1. **13. Паніотів І. І.** Комуністична партія України в боротьбі за розвиток народної освіти (1931-1941 рр.) / І. І. Паніотів. – Харків: вид-во Харків. ун-ту, 1973. – 188 с. **14. План** проведення свята ХVІІІ річниці Жовтневої революції // За більшовицькі педкадри. – Луганськ, 1935. – 6 листопада. – №16. – С.3. **15. План** проведення святкування 1 Травня // Там само. – 1 травня. – №8 (31). – С. 2. **16. Постанова** мітингу комсомольців і студентів ЛПІ на честь нагородження комсомолу Донбаса орденом Леніна // Там само. – 1 травня. – №8 (31). – С. 1. **17. Прилуцький В.** Комсомол – головний провідник більшовицького впливу на молодь України у 20–30-ті роки ХХ ст. / Віктор Прилуцький // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки: зб. наук.

пр. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2003. – Вип. 8. – С. 331–355. **18. Прилуцький В. І.** Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920–1939 рр.) / В.І.Прилуцький. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2001. – 249 с. **19. Реабілітовані історією:** у 27 томах. Луганська область / [ред.-упоряд.: В.В.Михайличенко]. – Луганськ: б.в., 2004. – Кн.1. – 728 с. **20. Реабілітовані історією:** у 27 томах. Луганська область / [ред.-упоряд.: В.В.Михайличенко]. – Луганськ: б.в., 2005. – Кн.2. – 701 с. **21. Реабілітовані історією:** у 27 томах. Луганська область / [ред.-упоряд.: В.В.Михайличенко]. – Луганськ: б.в., 2008. – Кн.3. – 695 с. **22. Свириденко.** Ворожі дії Грюкача / Свириденко // За більшовицькі педкадри. – Луганськ, 1935. – 6 листопада. – №16. – С. 3. **23. Спиридонова Д. С.** 3 історії розвитку середньої спеціальної та вищої освіти в Донбасі (1921–1929 рр.) / Д. С. Спиридонова // Укр. іст. журн. – К., 1974. – №8. – С. 51–56. **24. Страшко Є.** Гоголівський інститут у 20–30-х роках / Євгенія Страшко // Сіверянський літопис: всеукр. наук. журн. / [редкол.: С.О.Павленко (голов. ред.), М.К.Бойко, О.Д.Бойко та ін.]. – Чернігів: Чернігів. держ пед. ун-т ім. Т.Г.Шевченка, 2000. – №5 (35), жовтень-листопад. – С. 24–27. **25. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України).** – Ф.166. – Оп.5. – Спр. 289. **26. ЦДАВО України.** – Ф.166. – Оп.5. – Спр. 566. **27. ЦДАВО України.** – Ф.166. – Оп.10. – Спр.1489. **28. ЦДАВО України.** – Ф.166. – Оп.10. – Спр. 1558.

М. Ю. Кудінов

(Білолуцька гімназія
Новопсковської районної ради Луганської області)

А.О. Остапенко

(ВП «Старобільський гуманітарно-педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка»)

**Заснування і розвиток поселень-слобід на території
Слобожанщини на прикладі дослідження слободи Білолуцьк
(перша половина 17 – початок 20 століття).**

Актуальність роботи полягає у цілісному вивченні історії рідного краю, в частині його заселення, заснування слобід та утворення Слобожанщини.

Метою дослідження є комплексне дослідження історичних етапів заснування та розвитку слободи Білолуцької, як складової історії Слобожанщини.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: 1) дослідження сутності історико-етнічних, ментальних і регіональних особливостей селища, як окремого складового фактору історії Слобожанщини в різних історичних періодах; 2) комплексне вивчення архівних, історичних та наукових джерел з історії заселення краю і з історії заснування слободи; 3) вивчення архіву та експозиції шкільного історико-етнографічного краєзнавчого музею з метою вивчення культури та побуту жителів слободи Білолуцької.

В першій половині XVII ст. почала діяти 800 км Білгородська лінія, що простяглася від Полтави до Воронежа, створена самою природою і людьми, які захищали цю землю. Історія виникнення селища пов'язана з історією України і Московської держави. Дике поле, яке ворогуючі татарські намісники за гарний корм для своїх коней випалювали часто вщент, було пустою, але якою благодатною. Тому відхідники, які зрідка оселялись в землянках тут, як степові ховрахи не відали горя від природи, лише від людей. І так продовжувалось майже півтора століття [1].

Правобережна і Центральна Україна стогнали під ярмом Речі Посполитої і саме сюди в нашу прабатьківщину втікали селяни звідти. За свідченням Д.Багалія одного з ґрунтовних дослідників історії Слобожанщини сюди йшли втікачі з Чернігівщини і Правобережжя. Селяни втікали і поодинокі і цілими сім'ями, а деколи і всім селом, полишивши все, чи забравши нехитрий домашній скарб прямували в Дике поле [1].

Російський цар і його сановники, які цю землю вважали своєю, прихильно ставились до втікачів. Вони вважали, що втікачі не тільки житимуть на цій землі, а і охоронятимуть її, а значить, рубежі Московії [3].

Точна дата заснування села не відома, а от місце заснування – встановлено з вірогідністю. В місці впадіння річки Білої в

Айдар, перша робить крутий вигин і утворює лучку (своєрідна рогатка) [5, с. 45], що являла собою непогану природну захисну, утруднену для взяття лінію, але як виявилось згодом не досить і надійну.

Походження назв річок, які протікають нашим краєм, пов'язують: р. Айдар – від тюркського, (чиста, свята вода; Сирдар'я, Амудар'я в Азії). У тюркомовних народів Сходу є чоловіче ім'я Айдар. Річка Біла – від характеру місцевості: крейдяні гори, біля яких вона протікала [5].

Втікачі, які засновували такі поселення, називали їх слободами (від слова свобода, бо вони тепер себе вважали незалежними, вільними). Цю слободу вони називали Біла Лука, яка з часом трансформувалась у Білолуцьк [5].

Першою писемною згадкою про селище є донесення острогозького воєводи Московського цареві, датоване 1643 роком. В ньому згадується, що серед поселень, спалених під час чергового набігу татар, по річці Айдар розорена і спалена слобода Біла Лука. Після цього нападу вцілілі жителі переселились на правий, більш високий берег Айдару, укріпивши поселення валом і ровом, заповненим водою [6].

Ось з таких поселень формується територія Слобідської України (нині це територія Харківської, частини Сумської, Донецької, Луганської областей України, а також частини Воронежської, Курської, Білгородської областей Росії). На території Слобожанщини було сформовано п'ять козацьких полків. Білолуцьк входив до складу Острогозького полку.

Природа в краї була багатою: ліси і степи – дичиною, річки – рибою, але головне багатство – родючі землі, то основним заняттям слобожан було вирощування хліба. В XVII ст. переселенці брали стільки землі, скільки могли обробити [1]. Найбільш поширеними знаряддями обробітку землі були соха, плуг «косуля», запряжений волами. Біля хати розорювали невеликі огороди, де саджали цибулю, ріпу, часник, редиску, буряк, огірки та іншу городину. Подекуди, особливо на піщаних ґрунтах, були і баштан з кавунами і динями [1, с. 131].

Заливні луки, де трава росла така висока, що не видно було навіть вершника на коні, забезпечували тварин кормом і влітку, і

взимку. Будинки будували каркасні, крейдянки, але обов'язково обмазані глиною та побілені розчином крейди [4].

Росли тут і садки: яблуні, груші, вишні, агрус. В лісах було багато диких яблунь, груш. З часом з'являлися садки і в козацьких садибах. Засушені плоди взимку використовували для смачного узвару, який запарювали та готували в глиняних горщиках і як ліки, бо добре знали лікувальні властивості сухих яблук, груш, гілочок фруктових дерев. Були пасіки. Вулики видовбували з вільхової чи вербової колоди, а потім вкривали солом'яним або дерев'яним дашком. Джерела свідчать, що такий вулик давав в гарний рік до пуду меду. Надлишок меду і воску збували в Московщину [6].

Краєм прокотилося Булавінське повстання, широко підтримане населенням по Айдару і відповідно слободою Білою Лукою. Морозна зима 1708 року, небачені сніги зими 1709 року на Україні перетворили квітучу Білолуцьку слободу, спалену царськими карателями дощенту, в пустку [3; 8].

Але не судилося на цій трагічній ноті закінчитися історії Білолуцької слободи. Гарне місце, річка, родючі землі, в тому числі прекрасні сінокоси для козацьких коней, а головне – люди, що залишилися живими, тяглися душею сюди. У 1732 році на місце, де був Білолуцьк, приходить сотник Яків Романович Головинський, а з ним переважно козаки-українці з сіл Гвоздьово, Перлівки, Ендовищ, Урива. Вони заснували Білолуцьку сотню Острогоського полку, за селом залишили стару назву Білолуцьк. Село знову стало розбудовуватися, зазеленіли сади і поля, але було скасовано давнє правило слобожан займати землі й угіддя, які пустували. Тепер багато земель роздавались вельможам. Так, князь Борис Куракін, в числі інших земель отримав сусідні з Білолуцьком (села Березівку і Танюшівку) [10, с. 159].

Роки відродження Білолуцька (1732–1733 рр.) – це роки кліматичних екстремумів: зима була малосніжною і м'якою, але на початку весни, в кінці квітня, подув сильний вітер, що приніс мороз, обмерзли дерева, які до початку літа стояли голі, померзли ранні посіви. Роки були голодними [2, 11].

Переживши роки лихоліть та випробувань, жителі слободи знову відроджували своє поселення. Але тепер контроль над

роздачею земель козакам взяли на себе царські чиновники. Не зважаючи на такий контроль, козаки та селяни займалися сільським господарством, ремеслами та не забували про духовне життя і освіту.

Значне місце в духовному житті слобожан посідала релігія, а храми, як це не парадоксально, були ще «відповідальні» і за мінімальну освіту для мужиків, бо при них діяли церковнопарафіяльні школи, бо держава віддала народну освіту під контроль в надійні руки, бо святі отці зайвих думок не дозволяли ні вчителям, ні учням.

В 1656 році збудована найстаріша в слободі Білолуцькій Преображенська (Спаса) церква, яка пережила і розділила долю самої слободи – горіла і відроджувалась знову, бо була дерев'яною, переносилась з підмиваного берега Айдару вглиб Пісок (найдавніше заселений район нашого селища). При ній була сторожка, в якій працювала двокласна церковнопарафіяльна школа.

В Державному історичному архіві Росії збереглися страхові оцінки майна і будівель білолуцьких храмів. Зокрема, один з таких документів датований 22 липня 1910 року і інший датований 9 грудня 1913 року має відомості про церковні будівлі Преображенського храму: «Церковно-причтовий будинок для псаломщика, дерев'яний на крейдяному фундаменті, критий соломою. Довжина його 12 аршин, ширина 7,5 аршина, висотою 3,5 аршина (аршин 0,71 м). мав 10 вікон, висотою один аршин і шириною 0,75 аршина з подвійними рамами, 5 одинарними дверима, однією кухонною піччю і однією грубою. Будинок збудовано в 1897 році на той час зберігся добре. Поряд був дерев'яний амбар, довжиною 5 аршин, шириною 6 аршин, висотою 3, не мав ні полів ні стелі, вкритий соломою. Збудований в 1897 році. Споруда ветха». Збереглися підписи завідуючого страхування, напевне з Старобільська, священника Михайла Іваницького, священника Леонтія Жуковського, псаломщика Сімеона Чушкова, церковного старости селянина Сімеона Волкова, за якого розписався Іван Кузнецов. Представниками прихожан були селяни Іван Іванович Головін, Петро Дмитрович Кузнецов, Пантелімон Сергійович Калиновський, Євлампій Іванович Кікілев.

Нині Преображенський храм не зберігся, але жителі пам'ятають, на якому місці стояла його споруда востаннє. Був закритий в 30-х роках.

У XVIII ст. збудовано дерев'яний Покровський храм. Пізніше – кам'яний. За відвагу в Гросс-Егерсдорфській Битві в 1757 році Білолуцька сотня Острогозького полку була відзначена нагородою [11]. За ці кошти козаки замовили в Воронежі дзвони на дзвіницю цього храму (їх зняли в 1924 р.). Цей храм спонукала доля уже багатьох храмів України доби «комунізму».

Третій храм – Свято-Троїцький – посідав довгий час в житті парафії значне місце. Був освячений і почав діяти в 1885 році. При Свято-Троїцькому храмі була церковнопарафіальна школа.

У 1887 році було розпочате будівництво земського училища, частина коштів була надана сім'єю священника Попова, ними ж надані і для будівництва ряду приміщень Білолуцької лікарні. Керував роботами по будівництву церкви, школи і лікарні Алфьоров Леонід Іванович.

У 1885 році в слободі Білолуцькій діяло дві церковнопарафіальні школи, в яких навчалося 32 учні і працювали 2 вчителі.

В 1905 році в селищі почали будувати земську школу. Гроші виділило земство. Підрядчиком став Миколаївський поміщик Буковський. Ліс завозили з Воронезького краю, а виробництво цегли налагодили в селі на Підгорівці, там же виробляли вапно. Як паливо, використовували солому, але цегла була якісною і гарною.

У XIX ст. на всю Білолуцьку волость був лише один фельдшер, а лікарський пункт мав 2 ліжка. Нова лікарська дільниця, будівництво якої закінчилось напередодні першої світової війни, обслуговувала в волості з 40 населеними пунктами, з населенням 29,4 тис. чоловік. Працювали 1 лікар, 2 фельдшери і акушерка [10].

Заселення і розвиток слободи Білолуцької відбувався в контексті заселення Слобожанщини. Заселялись землі біглими селянами і козаками з центральної України та біглими з Дону. Разом з тим поселенці сюди принесли культуру, побут та звичаї, які складають скарбницю сучасного селища.

Слобожанщина формувалась як край вільний, незалежний, але Російська імперія в різні часи впливала, а після козацько-селянських виступів контролювала і втручалась у життя слободи. Не зважаючи на це край зберіг свою ідентичність, самобутність, складаючи історико-етнографічне розмаїття України. Воно надзвичайно яскраве і різноманітне, що підкреслює багатство традицій нашої Батьківщини.

Список використаної літератури

1. Багалій Д. Історія Слобідської України. / Д. Багалій. Передмова, коментар В. В. Кравченка; художник, упоряд. іл. В. О. Ріяка – Х. : Дельта, 1993. – 256 с. **2. Борисенков В. И.** Тысячелетняя летопись необычайных явлений природы. / В. И. Борисенков, В. М. Пасецкий. – М. : Мысль, 1988. – 522 с. **3. Буганов В. И.** Очерки истории классовой борьбы в России XI–XVII вв. / В. И. Буганов. – М. : Просвещение, 1986. – 240 с. **4. Відтворення** інтер'єру традиційного житла Слобожанщини в к. XIX – поч. XX ст. / Методичні рекомендації. – Луганськ, 1999. – 15 с. **5. Высоцкий В. И.** Исторические аспекты топонимов Луганщины. / В. И. Высоцкий. – Луганск : Шлях, 1999. – 96 с. **6. Горелик А. Ф.** История родного края. / А. Ф. Горелик, Т. В. Вихрова, К. И. Красильников / Луганская область. – часть I. – Луганск, 1995. – 223 с. **7. Горелик А. Ф.** История родного края. / А. Ф. Горелик, Г. М. Намдаров, В. Я. Башкина / Луганская область. – часть II. – Луганск, 1997. – 255 с. **8. Гурський В.** Нескоренна Слобожанщина. Історико-документальна розвідка / В. Гурський. – Луганськ : Преса, 2005. – 66 с. **9. Історія** Луганського краю: Учебное пособие / А. С. Ефремов, В. С. Курило, И. Ю. Бровченко, А. А. Климов, К. И. Красильников, В. Ф. Семистяга, В. И. Подов. / – Луганск : Альма-матер, 2003. – 147 с. **10. Історія міст і сіл УРСР.** Луганська область. – Київ : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968. – 877 с. **11. Головинский П.** Слободские козацьки полки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bookre.org/reader?file=1481151&pg=1>.

Є. В. Лесик

(Коледж Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка)

Нестор Махно – символ визвольного руху українських селян та Старобільщина

Революційні події 1917-1921 рр. займають особливе місце в новітній історії України. Вони справили величезний вплив на подальшу долю українського народу. Невід’ємною складовою цих процесів було розгортання анархістського руху. Анархістам вдалося об’єднати під своїми гаслами і повести за собою значні народні маси. Одним із лідерів, який залишив по собі різнополярні спогади, був Нестор Іванович Махно. Особистість не проста, людина беззаперечно талановита у воєнному відношенні, людина свого часу, часу складного, - а саме нещадної боротьби за владу на Україні.

Метою дослідження є здійснення аналізу повстанського руху під проводом Нестора Махна, та зокрема перебування його армії на Старобільщині, а також ознайомитися з умовами «Старобільської угоди» і її наслідками на подальшу долю Н. Махна, його армії та ствердження більшовицької влади.

Дослідник та соратник, зачинатель анархістського руху П. Аршини досліджуючи особистість Махно та описуючи події тих далеких років, вважає, що Нестор Іванович дуже цікава історична особистість, яка стала відома на увесь світ [1]. Дослідник махновського руху А.В.Белаш досліджує діяльність Махна на основі спогадів свого батька В.Ф.Белаша, який був соратником Махно, його заступником і начальником штабу [2]. В. Волковинський змальовує Нестора як людину, яку поважали [3], дослідники С.Семанов та В.Чоп працювали над вивченням матеріалу стосовно махновського руху анархістів, зокрема В. Чоп вперше подає точні дані про Нестора Івановича [5].

З 22 по 26 березня 1910 року обивателі Катеринослава уважно слідкували за ходом судового процесу над «анархістами-комуністами». Вирок, винесений Одеським військово-окружним судом Нестору Махну, був суворий - смертна кара. П’ятдесят два дні з жахом чекав він страти, але як неповнолітній був помилуваний. На все життя він запам’ятав ці дні і нерідко сам,

коли став знаменитим ватажком, дарував життя приреченим на смерть.

Махно просидів у Бутирці, відомій своїми жорстокими порядками в'язниці з 4 серпня 1911 року по 2 березня 1917 року і завдав великого клопоту тюремному начальству, тому з першого і до останнього дня був закутий у кайдани. У камері № 5 доля звела його з відомим анархістом П.Аршиновим, який став його духовним наставником. Махно з його допомогою поновив свою освіту. Він цікавився російською і українською історією, політичною ідеологією Маркса, Ласаля, Бакуніна, Кропоткіна.

«В умовах каторги, - писав П.Аршинов про Махна, - він нічим особливим не відрізнявся від інших, жив, як всі - носив кайдани, сидів по карцерах, вставав на перевірку. Єдине, що привертало увагу - це його невгамовність. Він постійно сварився і закидав тюремне начальство своїми записками. Писати на політичні і революційні теми було його пристрастю. Крім цього, сидячи в тюрмі, він любив складати вірші і в цій галузі досяг більшого успіху, ніж у прозі» [3].

Повернувшись 23 березня 1917 року з тюрми, він об'єднав колишніх «експропріаторів» і молодь, яка прагнула покінчити з багатіями, повів боротьбу з тими, хто після Лютневої революції захопив владу в Гуляйполі. Це були в основному офіцери кулеметної команди 8-го Сербського полку, який тут дислокувався. Вони створили «Тромадський комітет» і намагалися втілити в життя політику Тимчасового уряду [4]. Махно зажадав створення «Селянського союзу», який мав би право контролювати дії комітету. Він користувався великою підтримкою не лише селянства, яке бачило в ньому «страждальника за інтереси трудівників села», але й місцевих робітників. Не останню роль відіграв і той факт, що, повернувшись до Гуляйполя, Махно одразу став працювати маляром на заводі «Богатир».

Наріжним каменем ідейних поглядів Нестора Махна була формула П. Кропоткіна: бездержавний комунізм, заснований на повній рівності, взаємодопомоги і солідарності всіх людей людського роду. Єдиний засіб у досягненні цієї мети він бачив у визволенні народу від гноблення шляхом здійснення революції та знищення держави. На практиці ж Махно дотримувався

анархічного принципу «розривати і поглиблювати дух бунтарства і руйнування» [2].

У квітні було створено «Селянський союз» на чолі з Махном. Крім того, він увійшов до складу «Громадського комітету». Добре вивчивши своїх політичних суперників, Махно став справжнім диктатором у Гуляйполі. У серпні 1917 року він очолив Раду робітничих і селянських депутатів, 4 жовтня був обраний головою профспілки деревообробників та металістів, керував рядом інших організацій Гуляйполя, що виникли тоді. Перемогу Жовтня і проголошення Радянської влади на Україні Махно зустрів схвально. Крім того, революцію підтримували селянські маси, захищати інтереси яких він взявся. «Я стверджую з життєвого досвіду районів, за якими я серйозно слідкував, - писав він згодом, - що у перші два місяці, а саме у листопаді та грудні, торжество Жовтневого перевороту в Росії українськими трудівниками на місці тільки віталосся» [4].

Махновський рух став однією із важливих подій в період Української революції 1917-1921рр., оскільки махновщина стимулювала сплеск селянського повстання в Україні. Махно розумів, що його головна опора - це селянство. Селянам потрібна була земля, і вони її отримали в серпні 1917 року. Так він ліквідував місцеве поміщицьке господарство ще до Жовтневої революції, і гуляйпольські селяни завжди потім вважали, що землю їм дав саме Махно. Трудящі Гуляйпільського району у своєму дерзанні прагнули стати повними господарями свободи і щастя в житті. І цього разу обмежилися лише тим, що за оренду поміщикам не платили грошей, взяли землю у відання земельних комітетів, а над живим і мертвим інвентарем до весни поставили своїх сторожів в особі завідувачів, щоб поміщики не розпродали його. Так утримали за собою контроль над виробництвом...» [1].

У Старобільську Нестор Іванович був двічі. Перший раз він увірвався в місто рано вранці 3 вересня 1920 року, заздалегідь давши по ньому декілька гарматних залпів. Караульна рота, що вступила з махновцями в нерівний бій, була негайно зім'ята. Наступними були бійці Чону служби, що бігли до місця, по тривозі, зустрічаючись з повстанцями, вони гинули на місці.

В Старобільську до рук Махна потрапили 22 мільйона рублів, 1800 пудів хліба, які бандити розпродали спекулянтам по 200-250 рублів за пуд. Зі зброї в Старобільську було захоплено 4 кулемета, 40 тисяч патронів, 30 коней, відпущено з в'язниці до 1000 дезертирів. Це оперативні відомості. Станом на 20 вересня 1920 року був складений «Бюлетень інформаційного відділу Донецького губкома партії». В бюлетені були включені всі втрати Старобільського уїзду. Наведемо за приклад цей документ. «Сила Махно насчитує 5-6 тисяч пехоты и кавалерии при 100 пулемётах и пяти орудиях. За три дня хозяйничания бандитами расстреляны 15 коммунистов и 23 безпартийных, захвачено 48.000 патронов, разграблено 50.000 аршин мануфактуры, 20.000 пудов хлеба, 15 вагонов кожи и забрано 22-23 млн. рублей» [2].

В період жовтня місяця Махно підписує з більшовиками угоду, так зване «Старобельское соглашение». В даний період секретарем ЦК Косіором та секретарем губкома Молотовим було складено угоду, зміст якої коротко передає ця телеграма «Только Луганск на НР 7982 С Махно состоялось чисто военное соглашение о проходе его отрядов в тыл Врангелю ТЧК Для отдыха частей установлен определенный срок и разрешено Махно в это время находиться в Старобельске не нарушая ни чем работу наших органов ТЧК При Махно в Старобельске находится уполномоченный нашего командования товарищ Иванов с которым устанавливается ЗПТ Оказывать Махно содействие в выполнении возложенной на них боевой задачи в согласии нашим представителем Ивановым ТЧК Нужно быть на чеку ибо контрреволюционный элемент будет еще пытаться повернуть Махно против Советской власти ТЧК Наши задачи внутри отрядов Махно остаются пружными недопускать общения наших частей с махновскими НР 10515 Секретарь ЦеКаКаПеУ Косиор» [2].

В цьому документі немає жодного слова про другу частину політичної угоди, а це значить, що вже тоді, коли угода була в проєкті, що після розгрому Врангеля буде придуманий привід для знищення Махно і його армії. Троцький продовжував запевняти Леніна, що від цього союзу буде користь. Зараз ми знаємо, що виграш очікувався подвійний. Врангеля розбили, знищили

кримську групу махновців – вчорашніх союзників, котрі першими йшли на штурм Перекопа, а з Махном не вийшло, довелося протягом багатьох місяців всіма збройними більшовицькими силами полювати за батьком. Намічена угода описується в минулому начальником штаба Махновської армії Белашем на допиті в ГПУ : «29-го сентября как союзники, а не как враги мы входили в Старобельск, партийная, советские и профсоюзные организации встречали нас криками « Ура!» [2].

Донецький облдержархів зберіг для нас документ-телеграму, відправлену з Донбасу. Його автор бачив все в чорному світлі. «Литер Харьков Наркомвнудел. Информ Вход 5839 29/10-20 Г.Старобельский район. После ухода Махно остались значительные следы разгрома и террора ЗПТ порча проводов телефонных аппаратов полностью по всему пути следования ТЧК Селах и волостях Волсоветы Комнезаможа в том числе милиция большинство разбежалось до сих пор невозможно привлечь их к работам ТЧК...» [2].

Після підписання угоди махновці отримали відпочинок перед переходом у врангелівський тил. Поранені були розташовані в радянському госпіталі Старобільська. В одному з них знаходився і сам Махно. Тут місцеві лікарі йому лікували рану, отриману в бою під Мілерово. Нестор Іванович радів угоді. Вона відкривала перед ним нові перспективи.

«...Обсуждение вопроса об автономии « вольного района», в возможность которого Махно фанатично верил. Именно потому не оставляет сомнения, что «соглашение» было ничем иным, как политической хитростью, направленной на то, чтобы привлечь Махно к взятию Крыма...» [2].

Так треба було історії, щоб колесо військової фортуни комбрига батька Махна не раз прокотилося просторами Донецького басейну і назавжди пов'язало його з нашим індустриїним краєм. Комбриг Махно захищав Донбас при наступі військ Денікіна, за звільнення Маріуполя був нагороджений орденом Червоного прапора. Махно врятував Радянську владу, коли Денікін підійшов до Москви і був упевнений, що в'їде у столицю на білому коні. Тоді Махно розгромив головну артилерійську базу білогвардійців у Волновасі, Маріуполі і Бердянську. За таких обставин Денікіну

довелося терміново зняти з фронту кращі козацькі частини і кинути їх на Махна, але з залишками свого війська змушений був відступати. У Донбасі було підписане «Старобельское соглашение», згідно з яким махновська армія виступала на штурм Перекопа проти Врангеля [2].

На рахунок характеру махновського руху існують різні погляди: домінуючим фактором в махновській ідеології були бандитсько-погромницькі настрої (Д.Лебедь, А.Денікін); ідеологія руху була анархо-комуністичною (А.Тимошук); псевдоанархістською (М.Кубанін); становила перехідний етап до анархізму (П.Аршинов, В.Волін); була регіональним проявом загальноукраїнської ідеології «селянського анархізму» (А.Адамс, І.Лисяк - Рудницький); «неокозацького анархізму» (Р. Пайпе); являла собою «запорізьку фракцію» національно-визвольного руху (В.Дубровський). Дехто з дослідників вважає ідеологію махновського руху окремим варіантом анархізму, а саме: махновським анархізмом (О.Шубін), «анархо-патріотизмом» (В.Комін), «анархізмом дії» (В.Єрмаков) [6].

Незважаючи на досить різну оцінку махновського руху, варто зауважити, що і Н.Махно як лідер селянського руху, так і сам махновський рух займають в історії тих подій значне місце. Постать Нестора Івановича до сих пір викликає непересічний інтерес у дослідників і краєзнавців.

Список використаної літератури

1. Аршинов П. Історія махновського руху. – М. : ТЕРРА, 1996. – 49 с. **2. Белаш А. В.,** Белаш В. Ф. Дороги Махно : исторические повествования. – К., 1993. – 592 с. **3. Волковинський В. М.** Батько Махно. – К. : Товариство «Знання». – 1992 р. – 48 с. **4. Семанов С.** Нестор Махно. Вожак анархистов / Семанов С. – М. : Вече, 2005. – 384 с. **5. Чоп В.** Махновський рух на Україні 1917–1921 рр. : – Запоріжжя, 2002. – 25 с. **6. Електронний ресурс :** Режим доступу: <https://www.litmir.co/bd/?b=93057>.

Д. В. Лукьяненко

(Старобельская ООШ I –II ст. № 1)

Булавинские противоречия

Среди огромного количества литературы о Булавинском восстании особо место занимает книга «Донская Либерия». Книга, написанная Н. Задонским приоткрывает занавес тайн, интриг и загадок, связанных с нашими землями во время булавинского восстания. Автор предлагает наиболее реальное отображение событий ночного убийства князя Долгорукого в Шульгинке. Долгорукий допустил ряд оплошностей: разбил свой тысячный отряд на несколько частей, а сам со старшинами, имея под рукой всего сорок драгун при четырех офицерах и небольшой казачий конвой, остался в Шульгинке.

В станичной избе с Долгоруким остались ночевать майор князь Семен Несвицкий да поручик Иван Дурасов. Ночью со всех сторон атаковали карателей вооруженные люди. Драгуны были перебиты. Конвойные казаки из охраны старшин связаны. Дверь, за которой находились Долгорукий и офицеры, была выбита. Спустя минуту обезображенные трупы карателей лежали у крыльца. Булавин приказал побросать их в волчьи ямы. Задонский готовил свой роман к изданию в серии «Жизнь замечательных людей», но в этой серии вышел роман В. Буганова «Булавин». Книга во многом интересна и редко используется историками. В книге версия ночного налета на Шульгинку повторяет версию Задонского. В работе новопсковских краеведов без ссылки на источник «Айдар в огне» печатается версия о том, что Долгорукого убил не Булавин, а казак Семен Куницин(!?), это еще один, вместе с Иваном Гулякой, персонажем рассказа Ф. Крюкова «Шульгинская расправа» непосредственный участник интересующих нас событий [6, с.36].

Разгром сысканого отряда и гибель Долгорукого были столь молниеносны, что с тех пор, если случалась с кем внезапная смерть, в народе говорили: «Кондрашка хватил» [1, с. 32].

Обратимся еще к одной загадке связавшей Булавина и наш край. Речь идет о встрече повстанцев с противником около села Закотное 22 октября 1707 года. Работая над булавинской темой многие авторы, желая преувеличить заслуги сторонников царского режима, нарочно не замечают работы Н. Задонского.

Таким образом, в литературе переписывается письмо к Петру I одного из противников Булавина описавший бой в свою пользу «...*Наши казаки и калмыки, не допустя изменников, до Закотного, боем на них били, и к речке Айдару осадю их осадили. И мы всем войском донским и с пушечным снарядам бой с ними учинили, и к ним приступали, и из пушек по них били, и в том бою знаменщика нашего убили и иных казаков и калмык ранили...*

... Поймали многих и тем наказания чинили: носы резали более ста человекам, а иных плетью били, близ десяти человек повесили по деревьям за ноги, а иных перестреляли...»

Но в истории с Булавиным не все так однозначно. Опираясь на работу Задонского ситуация была не в пользу служителей царя. Булавин, ожидая царские войска, разместил повстанцев на правом берегу Айдара, устроил на опушке завалы, за которыми легли пешие казаки с ружьями, конных расположил в засаде.

Передовой царский отряд донского войска под начальством Ефрема Петрова подошел на рассвете. Три сотни казаков и калмыков попытались с ходу переправиться через Айдар, но убийственный ружейный огонь заставил повернуть обратно.

Ефрем Петров спешил конницу и завязал с булавинцами перестрелку, поджидая Лукьяна Максимова с остальным войском и пушками.

Булавин пустился на хитрость.

Когда под вечер, подошло войско Максимова и ударила пушка, булавинцы предложили переговоры.

Стрельба прекратилась. Булавинцы передали письмо, в котором сообщалось, что нападение на Долгорукого совершено «с ведома общего нашего со всех рек войскового совета».

В это время конные булавинцы, зайдя окружным путем со стороны Закотного, напали на обоз донского войска. Отряд Максимова перекрыл дорогу на Закотное и ожидал прорыва повстанцев. Но Булавин перехитрил Максимова: поддерживая на берегу Айдара костры, чтоб отвлечь внимание неприятеля, булавинцы всю ночь уходили совсем в другую сторону лесными дорогами и тропами. Замысел войсковой старшины быстро покончить с Булавиным и его товарищами не удался. О

предполагаемом месте этого боя можно прочитать в работе компетентного историка В. И. Золотарева «Загадка долины СІЧИНА», где место «недалеко от Закотного» обретает свои географические координаты [3].

Совершенно по-новому на события Булавинского восстания заставляет взглянуть книга В. Буганова «Булавин» подготовленная к серии «Жизнь замечательных людей» изданная в 1988 г. Автор поддерживает версию сражения около Закотного, в доказательство боя он приводит упоминаемое письмо царю. Автор упоминает в книге атамана будущего Старобельска: *«первого декабря 1707 года Кузьма Акимов (К. Табунщиков) из Беленской станицы и Никула Дятленок из Усть-Бузулуцкой станицы собрались с такими же бунтовщиками напали на Хоперскую Провоторовскую станицу и боем били. Но провоторовские казаки отразили нападение, схватили 24 человека и в воду сажали, топили. Атамана же их, Табунщикова, который назывался Булавиным, и еще пятерых казаков отправили в Москву»*. Судьба нашего атамана достаточна ясна, после пыток он был убит. Вопрос в том, наш ли это атаман и упоминаемая Беленская это будущий Старобельск? Все первоначальное окружение Булавина было из ближайших поселений – Новый Айдар, Евсуг, Сватова Лучка (Сватово), Боровая и др. и предположить что Беленская это не наш будущий город, а поселение на Дону не выдерживает критики. В книге «История городов и сел Украины. Луганская область» пишется о том, что станица Беленская это будущий Старобельск и именно Табунщиков там был атаманом [4, с 651]. Эту главу для книги подготовил В. Бутков, главный редактор старобельской районной газеты в 1976 г, и соавтор путеводителя «Старобельск» ссылаясь на «Труды историко-археологического института академии наук СССР. Булавинское восстание», но большинство авторов краеведческой литературы упорно не замечают Табунщикова. Опираясь, на все тоже солидное научное издание Бутков публикует, что при атаке Шульгин городка было освобождено около 3000 тысяч арестованных беглецов, но эта, скорее всего версия, появилась в угоду правящей коммунистической партии пытавшаяся преувеличить заслуги булавинского восстания в деле борьбы за свободу, равенство и братство. В 1864 году была

издана книга П. Головинского «Слободские казачьи полки» где приводятся многочисленные факты освоения Приайдарья. В эпоху СССР книга была большой редкостью и историки редко к ней обращались. Но именно в этой книге, можно прочитать версию, когда же Белянский городок был уничтожен – атаман Максимов с казаками после боя с булавицами близ Закотного, сжег станицу Белянскую и Шульгинскую и, взяв из последней труп Долгорукова, повез его в Азов [2, с. 141]. Эта версия указана и подтвержена в описании допроса Ефрема Петрова, соратника Максимова.

Судьба Булавина окончилась трагически. Он погиб от пули, но окончанием восстания это не послужило. Атаман Некрасов собирает воинский совет на котором присутствуют по два человека от городков Дона, Донца, Хопра, Бузулука, Медведцы. Конечно, были там и представители айдарских городков, но имена их утрачены. Так же остается неизвестным кто и в каком количестве из Беленского городка пришел в Новый Айдар отозвавшись на призыв атамана Голого продолжить восстание. В документах о Булавином бунте сохранился допрос двух крестьян из «такайских селищ» – на четвертой неделе великого поста приехали к нам атаманы пристанский Иван Степанов и беляевский Кирилла Зиновьев сын Бoryбина, говорили о присоединении к Булавину. Возможно, что упоминаемая станица Беляевская есть не что иное, как Беленский городок, но теперь это всего лишь предположение.

Финал восстания ясно указан в письме Петра I к Василию Долгорукому «...*надлежит опустошить городки по Айдару все...*» [5, с. 147]. Для нас остается возможным отыскать место Николаевской церкви в Шульгинке, которая стояла на месте гибели Юрия Долгорукого и продолжать изучать исторические сведения о Булавине в попытке заглянуть в 1707–1708 год.

Список использованной литературы

1. Афанасьевский С. Рассказы об истории Старобельска. – Луганск, 2011. **2. Головинский П.** Слободские казачьи полки – С-Петербург, 1864. **3. Золотарьев В.** Загадка долины «Січина» // Новопсковщина. – №1 (24.04.2009). **4. История городов и сел Украинской ССР.** Ворошиловградская область. – Киев, 1976. **5.**

История Луганского края. – Луганск, 2003. **6. Крюков Ф.**
Шульгинская расправа. – Луганск, 2011

А. О. Остапенко

(ВП «Старобільський гуманітарно-педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка»)

Життєвий подвиг Дерев'янка Василя Семеновича

Історія твориться людьми, простими та героями. Як не дивно, але герої часто виходять з самого простого народу і в потрібну хвилину здатні стати на захист Батьківщини. Такі приклади є в історії моєї держави та мого краю. Ці героїчні люди в житті, як показує досвід, є скромними та про свій подвиг говорять, що так поступив би кожен. А для молодого покоління, особливо в тяжкі хвилини випробувань для нашої держави, це є приклад для вивчення та наслідування.

Актуальність роботи полягає у формуванні в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до Батьківщини, пошани до людей, які своїм життєвим прикладом будували та боронили державу, готовність до виконання громадянських і конституційних обов'язків, які є важливими аспектами сьогодення.

Метою дослідження є вивчення життєвого подвигу та сторінок біографії мого земляка – Дерев'янка Василя Семеновича шляхом вивчення архівних документів, сімейного архіву, наукових та документальних публікацій. Досягнення цієї мети можливе за допомогою вирішення таких завдань: комплексне вивчення історичних та наукових джерел з історії подвигу Дерев'янка В.С., вивчення експозиції музею Старобільського державного учительського інституту (1940 -1954 рр.), де міститься інформація про В.С. Дерев'янка та ознайомлення з архівом ЛНУ імені Тараса Шевченка про роки навчання Василя Семеновича в інституті.

Василь Семенович Дерев'янка народився в селянській родині в селі Підгорівка в 1914 році. Коли йому не було й двох років, батька забрали на Першу світову війну, де він незабаром загинув. Дитинства і юності практично не було. Багато працював

у заможних селян Підгорівки і Проказіно. Вчитися доводилося мало. Але до десяти років закінчив «слобожанську академію», так у селі називали початкову школу. Любив читати. Читав усе, що потрапляло до рук. Напевно, тому досить красиво і грамотно писав. Пізніше в 30-ті роки закінчив сім класів вечірньої школи. У 1934 році закінчив в Артемівську школу кіномеханіків і «крутив кіно» в селах Нижньодуванського району. У 1936 році був призваний на дійсну службу. Любив спорт, в армії було більше часу і можливості займатися спортом регулярно, він навіть потрапив у збірну округу на загальноармійські змагання у Воронежі. І виграв перше місце з гімнастики. Пізніше з успіхом виступав за збірну Узбекистану. Відслуживши, закінчив прискорений курс Луганського фізкультурного технікуму. У 1939 році його запросили в технікум механізації. Спочатку викладачем фізвиховання, а потім керівником військової підготовки [1].

На неділю 22 червня 1941 року в технікумі був призначений іспит з НВП по стрільбі з бойової гвинтівки. Від студентів дізнався, що почалася війна. Через день він уже був у військкоматі з заявою на фронт. А через три дні стояв у строю на плацу Чугуївського танкового училища у новенькій формі, яку судилося зняти тільки через сім років.

Закінчивши училище і отримавши звання лейтенанта, В. С. Дерев'янка був призначений командиром танкового взводу, який залізницею на платформах доставили на південну околицю Сталінграда. Тут і відбулося бойове хрещення. Згадував ветеран : «Під час третьої атаки перебило снарядом праву гусеницю. Добре ще, що на нейтральній смузі. Але місцевість щільно прострілювалася німцями кулеметним вогнем. Довелося чекати ночі, щоб відремонтувати машину. Перед світанком повернулися в розташування. Бойове хрещення вийшло не легким». Після першого бойового дня не думав, що дійде до Берліна, а потім до Праги, що доведеться воювати крім Сталінградського на 1-му, 2-му, 3-му і 4-му Українських фронтах [1, 2].

Особливо важкі бої йшли на території Німеччини, на підступах до Берліна. Свою 31-ю весну гвардії лейтенант Дерев'янка зустрів у містечку Тросенбритцен, що в сорока кілометрах від Берліна. Містечко було взято 18 квітня практично

без бою. Взводу Дерев'яно було наказано зайняти позицію біля мосту через канал. Містечко мало важливе стратегічне значення. Зайнявши його, радянське командування вирішувало завдання відділення південного угруповання німецьких військ від берлінського угруповання. Коли почалися бої за Берлін, Гітлер наказав командувачу південного угруповання генералу Венку йти на допомогу берлінському. Вранці 21 квітня у Тросенбритцена з'явилася самохідна німецька артилерія. Після короткого бою самохідки відійшли. Це була розвідка боєм [2].

22 квітня офіцери 51-го гвардійського полку і екіпажі мого взводу з ранку привітали мене з днем народження, - згадував Василь Семенович. – День був по-весняному тихим та теплим. Вечір розпочався зазвичай. Але на душі було тривожно. Всі розуміли, що німці провели розвідку боєм не дарма – готується прорив на Берлін [2].

«Раптом вечірню тишу розірвали крики. Через канал бігли наші бійці і кричали: «Німці йдуть!» Даю команду: «По місцях! До бою!» і одночасно ракетою висвітлюю місцевість. Дійсно, через сосновий бір на нашу позицію рухалися кількома густими шеренгами німці. Всі три екіпажу взводу доповіли про готовність до бою. Наказую підпустити ворога ближче і вести прицільний вогонь з кулеметів тільки тоді, коли поле бою освітлено ракетою. Беру на себе завдання висвітлювати поле бою і танк. Періодично по протилежному березі каналу б'ємо з гармати. Екіпаж Бедненка прямим попаданням розбив машину з піхотою. Решта, вивантаживши піхоту, повернулися. Першу атаку відбили. Але німці відновлюють атаки знову і знову. Бій вже гримить на широкому фронті як зліва, так і справа. Фашисти прагнуть знищити танк і екіпаж і просочитися в місто. Майстерність і мужність екіпажу, особливо Івана Пеганова і Саші Осетрова, були вирішальними в бою. Німці атакували безперервно.

Бій гримів майже до ранку. Під кінець бою в атаку пішли власовці. Через канал лунала брудна російська лайка. Мені вперше за ніч стало не по собі. Але відбили й цю атаку. Коли бій закінчився, у нас залишився тільки один бронебійний снаряд. Через міст німці не пройшли. Хоча в інших місцях вони просочилися в місто [2].

Тільки поповнили боезапас, як бій розгорівся з новою силою. Спочатку танкістам Дерев'янку довелося виграти поєдинок з фаустпатронщиками, потім вступити в бій з десятьма самохідками, трохи пізніше – з трьома німецькими танками, два з яких спалили.

Василь Семенович згадував : « На церкві засіли фашисти, перетворивши її на фортецю. Кулеметним вогнем притиснули нашу піхоту до землі. Трьома бронебійними знищили обидві вогневі точки на церкві. За огорожею засіли автоматники. Б'ємо осколковими з церкви нижче вікон. Осколки снаряда і маса цегляних осколків швидко вибили автоматників супротивника з-за огорожі. Це був один з найважчих боїв кінця війни нашої 10-ї гвардійської танкової бригади. Ми понесли величезні втрати. З 54 бойових машин згоріли 53. Тільки мій екіпаж у середині дня зустрічав 24-ту механізовану бригаду. Німці відступили. Венк не пройшов. Південне угруповання не змогло прорватися до Берліну». На третій день після бою за Троєнбритцен однополчани привітали гвардії лейтенанта Василя Дерев'янка з поданням до присвоєння звання Героя Радянського Союзу [2].

Над підкореним Берліном вже майорів прапор Перемоги. До довгоочікуваних слів «Німеччина капітулювала!» залишалося кілька годин. Кінець війні! І раптом наказ: «Десята механізована – на Прагу! Повний вперед!»

Вперше за війну, - згадує Василь Семенович, - було знято обмеження на швидкість. За ніч гвардійці здійснили більш ніж двухсоткілометровий марш, стрімкий і сміливий. Без привалів, зупинок і відпочинку. Прага відкритим текстом просила допомоги. «В Празі повстання! На барикадах йдуть бої! У нас мало зброї. Немає боеприпасів. Російські брати! Допоможіть Празі!» - звучало в навушниках шлемофонів [2].

Машина Дерев'янка опинилася на чолі колони. Так і увійшли до Праги 9 травня близько 10 години ранку. І з маршу в бій!

Близько другої години дня німці припинили опір, - згадує Василь Семенович. – Бій затих. На перехрестях у центрі Праги з'явилися гори зброї, яке кинули фашисти. А по центральній вулиці одна за одною йшли колони німців. Склали зброю німці зовсім без конвою. У другій половині дня по всій столиці

Чехословаччини йшли мітинги. Пражани вітали нас як рідних. В цей час в Празі буйно цвів бузок. Наші машини просто завалили бузком. Було зворушливо до сліз. Прага бурхливо святкувала Перемогу. Всю ніч на площі, де стояли машини мого взводу, гриміла музика, городяни танцювали й співали пісні. А ми, повечерявши в шостій годині вечора, після двох безсонних ночей, відчувши страшно втому, звалилися в башті спати, до ранку [2, 3].

Тільки в 1947 році танкіст повернувся в рідне місто над Айдаром. Закінчивши Старобільський учительський інститут, працював директором Підгорівської початкової школи, вчителем фізичного виховання міської восьмирічної школи №1. Василь Семенович через все своє життя проніс тепло свого серця, був людиною скромною та порядною. За простою людиною важко можна було вгадати, не знаючи, що перед нами Герой. Всі хто знав його, з ким він учився в інституті, кого він учив, згадують Василя Семеновича як скромного товариша, прекрасного вчителя[4, 5].

За працьовитість, душевну доброту, скромність, високу культуру та відданість своїй справі його поважали колеги, учні та батьки учнів. Йому одному з перших було присвоєно звання Почесного громадянина міста Старобільська [5].

Сьогодні, як ніколи, ставить виклики для нас і нашої громадянської позиції. Від нас залежить якою буде наша держава, аби ми не схилилися перед внутрішніми та зовнішніми викликами. На нашій історії можна вчитись, і саме прикладом для нас можуть бути життєві подвиги самих простих земляків, які боронили нашу землю в тяжкі хвилини воєнних лихоліть.

Список використаної літератури

1. Спогади та сімейний архів родини Дерев'янка В. С. **2. Журнал** «Военный вестник». – М., 1970. – С. 44–48 **3. Журнал** «Старт». – Київ, 1967. – № 12. **4. Архів** Луганського національного університету. Розділ: Старобільський державний учительський інститут (1940–1954 рр.). **5. Експозиція** музею Старобільського державного учительського інституту (1940–1954 рр.), де міститься інформація про життєвий подвиг В. С. Дерев'янка.

І. С. Примак
(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

Становище селянства Старобільського та Біловодського повітів за часів колективізації

Тема суцільної колективізації вже вивчена і досліджена істориками здавна, але тема місцевої (окружної) колективізації недостатньо розкрита. Тому, ця тема зацікавила нас, і ми вирішили дослідити роль колективізації не тільки по всій Україні, а й на прикладі окремих регіонів. Актуальність теми полягає в тому, що вона недостатньо досліджена особливо на регіональному рівні.

Проблема колективізації в Україні привертає увагу багатьох істориків[1; 3] цікавляться колективізацією і в сучасній Луганській області, але мало [6; 10]. Ми вирішили приділити увагу цій малодослідженій темі і для прикладу взяли два сільськогосподарських райони, які на той час входили до складу Харківської губернії, Старобільський та Біловодський повіти.

На становище селянства і розвиток сільського господарства Старобільського повіту згубно вплинули Перша світова, а потім і громадянська війни. В селі гостро відчувалась нестача робочої сили. З початку війни по квітень 1917 р. в армію було призвано 56298 селян, або 50,3 відсотка працездатних чоловіків повіту [5]. В особливо тяжкому стані опинились бідняцькі господарства. За законом про військово-кінську повинність у селян-бідняків забирали навіть єдиного коня. І як наслідок, до квітня 1917 р. 21,4 відсотка селянських дворів не мали жодного коня. Посівні площі скоротилися з 570670 десятин до 397437, або на 30,9 відсотка. Збільшилось число господарств, які розорились і припинили сільгоспвиробництво. 12259 дворів, або кожен п'ятий, весною 1917 р. вже нічого не сіяли, а 4395 дворів сіяли не більше трьох десятин [7, с. 65]. У результаті скоротилось виробництво зернових, підскочили ціни на хліб і продукти.

В березні 1921 р. Рада Народних Комісарів України прийняла постанову про земельну реформу. Вся конфіскована земля була передана тим, хто її обробляє – селянам. В

Старобільському повіті кожна селянська сім'я отримала на їдака (члена сім'ї, якому виповнилось 3 роки) від 2,5 до 3 десятин [4, с. 132]. Земельний банк під заклад частини землі видав селянам позику на придбання насіння, реманенту та робочої худоби.

В цей час у невеликих сім'ях було по 7–8 чоловік, у середніх – по 12–14, а в великих – до 20 і більше. В результаті реформи сім'ї одержали від 20 до 100 гектарів землі. Щоб обробити такі площі, потрібно було мати робочу худобу, інвентар, досить робочих рук. На біду в більшості сімей цього не було. Значна частина чоловіків загинула у війнах, які тривали 7 років. Ослабив сім'ї і голод 1920–1921 рр. Вирватись з нужди значна частина сільських сімей не змогла. Взавши позику в Земельному банку, вони не змогли повернути борг і втратили землю. Банк передавав її в оренду тим, хто був у змозі її обробити [2].

Основну масу селян Біловодщини «загнали в колгоспи», незважаючи на їх активний опір. В Бараниківці два дні голова сільради Стефан Коваль, секретар партосередку Михайло Єрьомін і комсомольський секретар Володимир Алексеев на зборах пояснювали переваги колгоспного ладу, а на третій день запросили з Біловодська кінну міліцію і «умовили» односельців. «Кампанія» не обійшлася без жертв і з боку представників влади. У Нижній Бараниківці голову сільради Стефана Савченко, міліціонера Яковенко і декількох активістів «розкуркулення» вбили «бандити Пантелея Лукьянцева».

До березня 1930 р. Старобільщина і її складова частина Біловодщина стали «територією суцільної колективізації». Дійсно, восени 1930 р. на території Біловодського району вже було 57 колгоспів. Для освіти і виховання колгоспників було 39 шкіл «соцвиховання» («семирічка» в Біловодську, 4 «п'ятирічки» в конезаводах та Євсугі, 34 початкові школи в селах) і 9 «шкіл для дорослих» (неписьменних було близько 5 тисяч), 3 робочих конезаводських клуби, 21 «сельбудинок» і «хата-читальня», одна електростанція в Біловодську (потужністю 34 кінські сили) [9, с. 93]. І це були реальні досягнення влади Рад. Але методи, якими режим здійснював

колективізацію, з одного боку фактично підірвали сільгоспвиробництво і породили «хронічний» дефіцит продуктів на багато років, з іншого – давали вихід нищим людським почуттям – заздрості, підлості, помсти. Писати доноси на сусідів або односельців, лжесвідчити в судах і обумовлювати невинних на допитах, збагачуватися на чужому горі, відрікатися від батьків- «куркулів» чи «антирадянських елементів» стало нормою поведінки багатьох «радянських людей». Настав час «подличання всенародного» («народ мовчить, бо пише донос»), за це згодом довелося заплатити життями мільйонів співгромадян [8].

Загалом процес колективізації можна розділити на кілька етапів:

1929–1930 рр. – час прискореної колективізації, яка перетворилася по суті в комунізацію, на 20 січня 1930 р. у республіці було колективізовано 15,4 % селянських господарств, а на 1 березня – 62,8%. Село поринуло у вир самознищення: селянство почало продавати або забивати худобу, ховати чи псувати реманент. У 1928–1929 рр. в Україні було знищено до 50% поголів'я худоби;

1930 р. – маневр сталінського керівництва з перекладенням відповідальності на місцеві партійні й радянські органи (стаття Й. Сталіна на початку березня 1930 р. «Запаморочення від успіхів», постанова ЦК ВКП(б) від 14 березня 1930 р. «Про боротьбу з викривленнями партійної лінії у колгоспному русі»). Почався масовий вихід з колгоспів. Восени 1930 р. в колгоспах залишилося менше третини селянських дворів, причому переважно незаможницьких;

1931–1933 рр. – новий етап суцільної колективізації, прискорення її темпів, закінчення в основному колективізації в Україні (колективізовано 70% дворів);

1934–1937 рр. – завершальний етап колективізації. У 1937 р. колгоспи мали 96,1% посівних площ.

Таким чином, опір селянства колективізації був відносно тривалим і запеклим. З іншого боку, якби селяни не чинили такого відчайдушного опору реформуванню системи сільського господарства, можливо, можна було б уникнути настільки трагічних наслідків. Але це аж ніяк не виправдовує радянську

владу і кремлівських лідерів. Викоринити традиційний уклад життя найбільшої верстви українського населення, позбавити селян землі і господарств, за які вони так довго боролись і з такою любов'ю розвивали, тим більше настільки радикальними і жорстокими методами, стало справжнім злочином проти українського народу.

Список використаної літератури

1. Васильєв В. Ю. Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.) / В.Ю. Васильєв // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2005. – Вип. 31. – С. 141. **2. Ганжа О. І.** Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР / Ганжа О. І. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1996. – 42 с. **3. Діброва С. С.** Сталінська колективізація: погляд крізь час / С. С. Діброва // Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – К.: Вид-во КДУ, 1990. – С. 12–34. **4. Комуністична партія Радянського Союзу** в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Т. 4. – К. : Політвидав України, 1980. – 557 с. **5. Мельник О.** Сільське Криворіжжя в 1928–1932 роках / О. Мельник // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. праць. — Вип. 18. – К., 2008. – С. 300–308. **6. Мірошничко І.О.** Старобільщина (історико-краєзнавчий нарис). – ВАТ «ЛЮД», 2002. – 112с., 4 вкл. . **7. Мірошничко І. О.** Старобільщина (історико-краєзнавчий нарис) / І. О. Мірошниченко. – ВАТ «ЛЮД», 2002. – 112 с., 4 вкл. **8. Мірошниченко І. О.** Так було. Репресії 30-х років на Старобільщині : Нариси, спогади, документи / І. О. Мірошниченко. – Луганськ : ВАТ «ЛЮД», 1998. – 128 с. **9. Мірошниченко І.О.** Так було. Репресії 30-х років на Старобільщині: Нариси, спогади, документи.- Луганськ: ВАТ «ЛЮД», 1998. – 128 с. **10. Субтельний О.** Історія України. – К., 1994.

А. А. Старікова

(Коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка)

Біловодщина – мальовничий край талантів

Всебічне вивчення рідного краю завжди було актуальним завданням краєзнавства. Адже знання про нього формують у молоді не лише любов до своєї малої батьківщини, повагу до

людей краю, а і бажання у майбутньому жити тут та працювати. Вивчення історії краю, життєвого і творчого шляху відомих людей малої Батьківщини – поетів, художників та письменників складає важливу сторінку історії краю. Любов до рідної землі, гордість за своє минуле, повага до культури, духовних надбань та пам'яток, неможливе без вивчення та збереження, примноження минувшини, збереження історичної, автентичної пам'яті і культивування своєї, незаангажованої історії, що і є головними орієнтирами історичного краєзнавства.

Досягнення цієї мети можливе через вирішення таких завдань:

- дослідження сутності історико – етнічних, краєзнавчих особливостей Біловодського району;
- пошук та вивчення історичної, краєзнавчої літератури з даної теми;
- ознайомлення з творчою діяльністю відомих людей рідного краю;

Серед знаних краєзнавців Луганщини особливе місце посідає Сергій Олександрович Локтюшев, який започаткував проведення краєзнавчих та археологічних досліджень на Луганщині. В інституті Донецької народної освіти С.О.Локтюшев організував науково-краєзнавчий гурток (археологічну секцію наукового студентського товариства) з вивчення пам'яток старовини в басейні Сіверського Дінця. Вивченням історії Луганського краю займалися дослідники-краєзнавці Курило В. С., Бровченко І. Ю., Климов А. О., Семистяга В. Ф., Подов В. І. та ін. [1]. Вивченням історії розвитку та становленням індустріального регіону Донецького басейну періоду ХІХ ст. займалися дослідники Подов В. І. та Курило В. С. [2]. Вивченням історії краю крізь призму подій та особистостей займалися Теплицький Ю. М., Філіпов В. Л. та ін. [3].

Біловодськ – селище міського типу, розташоване у долині мілководної річки Деркул, лівої притоки Сіверського Дінця. Схили річки порізані ярами, які заглиблюються у крейдиані відклади. Грунтові джерела що стікають у річку надають воді білого кольору, звідси і походить назва селища. Біловодськ – один з древніх населених пунктів Слобідської України –

заснований у 1686 році козаками й селянами-втікачами, котрі переселялися на вільні землі [4].

Чисельність населення на початок 2002 року становила 27,6 тис. чоловік, з яких 38 % живуть у смт. Біловодськ, а інші – у селах району.

Головним заняттям біловодчан є землеробство та скотарство. Також Біловодщину можна вважати центром розвитку конярства, про що і свідчить зображення коня на гербі Луганської області та гербі Біловодського району. Розвиток конярства в краї розпочався ще в царські часи, про що свідчать дати заснування заводів та високі нагороди за розведення племінних рисаків. Зокрема, Деркульський кінний завод № 63 – один з найстаріших і найперших в Україні. Після заснування заводу, восени 1767 року, сюди були завезені 73 коня – англійські, іспанські, німецькі, неаполітанський, угорські, граціозні і швидкі, як вітер, арабські і ахалітейські скакуні, привезені з далекої Персії. До 1787 року кількість племінних коней склало 881 особина – найбільша кількість елітних коней серед кінних заводів [5].

У 1805 році було засновано Стрілецький кінний завод №60, який розташовано в Міловському районі Луганської області. Був створений для переведення частини коней з Деркульського кінного заводу для виведення коней легко- кавалерійських. У ХІХ столітті була створена відома стрілецька порода – шляхом схрещування перської, туркменської, орлово-ростопчинської, арабської та інших порід. Починаючи з 1917 року, спеціалізувався на розведенні чистокровної верхової породи коней. У 1822 році було відкрито Лимарівський кінний завод № 61, розташований у Біловодському районі Луганської області. Був заснований як військовий кінний завод для розведення ремонтних коней. До недавна тут розводили орловських і російських рисаків [5].

У 1825 році відкрито Новоолександрівський кінний завод № 64, розташований у Біловодському районі Луганської області. Названий на честь імператора Олександра І. Тут був виведений тип російських коней – ваговозів – гордість вітчизняного конярства. Комплекс спеціалізується на розведенні коней

новоолександрівської важковозної породи для об'їздки коней для рисистих скачок [5].

Біловодщина також славиться своєю неповторною природою. На території Біловодського району знаходиться Регіональний ландшафтний парк «Біловодський». Територія парку охоплює долину річки Деркул, зі сходу і південного сходу вона обмежена с. Нижньобаранниківкою. Площа парку становить 14 011,0 га. В межах парку розташований Юницький ботанічний заказник, в якому діє музей Юницького, степова ділянка заказника та штучно створений лісовий масив. Весь цей комплекс належить до мережі Докучаєвських лісодільних станцій [6].

Степова рослинність представлена як на ліво, так і на правобережних вододільних ділянках, схилах яругів і балок. У парку поширені рослинні угруповання, котрі є типовими для справжніх різнотравно – типчаково-ковиливих степів. Представлені формації мигдалю низького, ковили волосистої, Лессінга, Залеського, що занесені до Зеленої книги України. У степових угрупованнях зростають занесений до Червоної книги України громовик донський, а також низка видів, що є рідкісними в Луганській області – півники солелюбні, ефедра двоколоскова, крашенинниковія білолозникова, аденофора лілієлиста [7, с.92].

Фауна парку багата і різноманітна. Тут зосереджені поселення сурка, висока чисельність сліпака звичайного. Зустрічається гадюка степова, ящурка різноколірна. У балці гніздяться боривітер звичайний, куріпка сіра, перепілка. Мешкають тхір степовий, перегузня, горностай, борсук лісовий [7, с. 91].

Парк створений з метою збереження унікальних ландшафтів Старобільських степів, зокрема Деркульського степу, та історичної спадщини експедиції В. В. Докучаєва [7].

Біловодщина багата на талановитих людей. Прекрасна природа, чудові краєвиди, працелюбний народ надавали наснагу на творчість. Знати таланти - значить самим ставати багатшими. Різні імена, різна творча діяльність та індивідуальність, але всі вони причетні до мистецтва творити, а отже їх всіх можна назвати талантами Біловодщини. Мирошніченко П. П., Горбаньов Ф. А., Біливода П. М. ці люди прославляють свою малу Батьківщину своєї творчістю., Буренок Т. М., Волошина О. М., Старунов В. В.,

Федоров О. Б., Олександра Федорова – біловодчани, котрі творять через свою поезію.

Найбільшою гордістю моєї малої Батьківщини є Мирошниченко Павло Петрович – заслужений художник України. Народився у селищі Біловодськ 1 липня 1920 року. Пейзажист, майстер натюрморту. Один з найяскравіших представників імпресіоністичної традиції. Написав ряд прекрасних картин, серед них найвідоміші: «Натюрморт» - 1992 р., «Весна у селі» – 1989 р., «Будинок рибака» – 1981 р., «Морозний ранок» – 1959 р. та «Золота долина» – 1970 р.

Відомий журналіст Луганщини, громадський діяч Білівода (Шевченко) Петро Миколайович, народився 2 серпня 1954р. в с. Біловодськ Луганської обл. в сім'ї службовців. У 1971 році закінчив Біловодську середню школу, один рік був літературним працівником Біловодської районної газети. У 1976 році закінчив Луганський державний педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка, за фахом учитель української мови та літератури. Поезією захоплювався завжди, хоча й не вважав себе поетом. Друкувався в часописах «Україна», «Дніпро», «Київ», альманасі «Вітрила» та ін. Трагічно загинув у березні 1997 році. Автор збірок поезій «Подорож по горизонталі» (1990), «Ось така мені випала доля» (1998).

Головною цінністю мого краю є прекрасна природа та відомі і прості пересічні односельці, люди-трударі, котрі прославляються свій край своєю працею та розвивають його. Їх імена і є гордістю моєї малої Батьківщини.

Список використаної літератури

1. История Луганского края : Учебное пособие. / Ефремов А.С., Курило В.С., Бровченко И.Ю., Климов А.О., Красильников К.И., Семистяга В.Ф., Подов В.И. – Луганск: Альма-матер, 2003. – 432 с. **2. Подов В.И.,** Курило В.С. История Донбасса. Век XIX. Луганск: Альма-матер, 2001. – 178 с. **3. Луганщина** в лицах и событиях. / Авт. – сост. Ю.М. Теплицкий, В.Л.Филлипов. – Луганск: Издательство «Шико», ООО «Виртуальная реальность», 2008. – 360 с.. **4. Историко-статистическое** описание Харьковской епархии. Отд. 5. – X., 1858. – 386 с.. **5. Історія** міст і сіл УРСР. Луганська область. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968. – 877 с.. **6. Василюк О, Балашов**

І., Кривохижина М., Коломицев. Ландшафтний склад природно – заповідного фонду Луганської області // Заповідна справа в Україні. Том 18. Вип. 1 – 2012. **7. Борозенец В. А.,** Тихонюк П. С. Заповедная Луганщина. – Луганск, – 2000. – 126 с.

Є. С. Шевцова

(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

Меценатська діяльність середини ХІХ - початку ХХ століття як приклад якісної зміни соціально-культурного життя повітового містечка Старобільськ

Меценатство, як феномен соціально-гуманітарного життя суспільства, може слугувати прикладом активної життєвої позиції, небайдужості у суспільстві та якісним елементом формування громадянського суспільства. Розвиток цього явища в ХІХ - початку ХХ ст. на прикладі повітового містечка Старобільськ є актуальним для нинішнього суспільного життя у краї ХХІ століття.

Проблеми розвитку благодійництва в українському суспільстві досліджували вітчизняні вчені В. Болгов, І. Суровцева, В. Корнієнко, Т. Курінна, О.Ткаченко та інші [1; 2; 3; 4; 5]. Меценатство та добродійність в масштабі України фундаментально дослідив М.Слабошпицький у своїй роботі «Українські меценати: Нариси з історії української культури». Автор детально розкриває суть українського меценатства на прикладі родин Тарновських, Симиренків, Чикаленків, Рильських та інших добродійців, чия діяльність сприяла розвитку української культури і суспільства загалом[6]. Дослідники О.Піріг та Т.Ніколаєва приділили увагу добродійній діяльності в аспекті економічного розвитку країни, а саме внесок підприємців в освітньо-культурний розвиток України [7; 8].

Дослідники О. Кравченко, О. Саманцова при вивченні даної проблематики звертаються в основному до мотивів, що побудили тих чи інших людей, соціальну групу на благодійну діяльність [9; 10].

Серед дослідників-краєзнавців, що вивчали благодійність на Слобожанщині та Старобільщині зокрема – В. Полтавець, Р.

Рибальченко, С. Афанасьєвський, І. Мирошніченко. Саме завдяки працям І. Мирошніченко можна ознайомитись з меценатами нашого краю XIX – поч. XX ст., а також дослідити їх внесок в соціально-культурне життя населення краю [11; 12].

Мета статті полягає у дослідженні діяльності меценатів на Старобільщині у XIX – початку XX століття, розгляді конкретних благодійних справ діячів, що своєю діяльністю покращували соціально життя суспільства та позитивно впливали на свідомість населення задля підтримки потреб нужденних.

1 травня 1797 року згідно з царським указом слобода Стара Біла одержала статус міста, назву Старобільськ і стає повітовим центром. На цей момент у повіті налічувалось трохи більше 150 тисяч чоловік. Зі скасуванням кріпацтва (реформа 1861 року) повіт швидко заселявся і розвивався. Населення, в основному, складало бігли селяни та козаки з інших територій України та Російської імперії загалом. З початком активного засвоєння надр корисних копалин на Донбасі в XVIII – XIX зросла частка робочого класу, але основу економіки все ж складало сільське господарство. Царський уряд намагався тримати народ у темряві неосвіченості. За переписом населення 1897 року в Старобільському повіті (без міста Старобільська) грамотних серед чоловіків було 17,9%, серед жінок – 2,8 %. Не створювалось також належних умов проживання для населення, не підтримувався його культурний та духовний розвиток [17, с. 4].

Саме в цей період – з третьої чверті XIX – і до початку XX ст. на Старобільщині зростає роль меценатства, як основного прояву активності громадян та суспільної активності. Меценатство – вид добровільної безоплатної матеріальної допомоги діячам культури, культурним установам та акцій з боку багатих і впливових покровителів. Меценати Старобільщини були представлені поміщиками, купцями, дворянською та військовою елітою. Ще з середини XIX століття їх силами були збудовані повітове училище, церковно-приходська школа, пошта та лікарня.

Яскравим прикладом меценатства і благодійності у нашому регіоні є Христина Алчевська і її родина, діяльність якої значно вплинула на соціальне та культурно-освітнє життя всієї Слобожанщини. Христина Данилівна Алчевська – народна

просвітителька, педагог, громадська діячка. Завдяки її благочинності на Донбасі та Слобожанщині зросла кількість навчальних закладів, а саме недільних шкіл, значно покращився рівень освіти, почала розвиватись жіноча освіта [18; 19]. Алчевська гаряче пропагувала педагогічний досвід своєї та інших недільних шкіл. На більшості виставок їй присуджувалися вищі нагороди. Це зробило її ім'я добре відомим за кордоном. У 1889 р. Х. Д. Алчевську обрали віце-президентом Міжнародної ліги освіти, вона була почесним членом багатьох російських і зарубіжних освітніх товариств. Такими високими титулами були відзначені її заслуги [20, с. 276].

Доцільно розглянути таких феномен соціально культурного життя населення Старобільщини середини ХІХ – початку ХХ ст. як меценатство у конкретних персоналіях.

Анна Іванівна Булич. Кримська війна 1853–1856 років привела Російську імперію не тільки до тяжкої поразки, але і принесла незчисленні нещастя простому народу. В країні запанували бідність, голод, безправ'я. У тяжкі роки Кримської війни 1853–1856 років справжній подвиг милосердя належить жительці містечка Старобільська, Анні Іванівні Булич. Виконуючи заповіт чоловіка, Анна Іванівна вирішила в рідному місті Старобільську влаштувати богодільню для сиріт і пристарілих вдів. З цією метою вона в 1845 році продала все майно і на виручені гроші в 1849 році придбала на околиці міста садибу з землею близько трьох десятин. У тому ж році була відкрита в цій садибі богодільня. Незабаром Анна Іванівна перетворила богодільню в притулок для дівчаток-сиріт та сиріт духовного звання [14, с. 48].

Подальшому розвитку притулку перешкоджала обмеженість матеріальних засобів. А. В. Булич звернулася в Харківську єпархію з проханням про перетворення притулку в жіночу громаду. У липні 1862 року синод прийняв рішення про заснування в Старобільську жіночої громади в ім'я ікони Божої Матері «Всіх скорботних в радості», яка 4 серпня того ж року було затверджено імператором Олександром ІІ, а 17 серпня 1863 року А. В. Булич Харківським архієпископом Макарієм була пострижена в рясофор і отримала ім'я Ангеліна. Благодійниками обителі були Імператриця Марія Олександрівна, княгиня Т. Б.

Потьомкіна, старобільські купці П. І. Бойчевський і М. О. Кожухов, генеральша Е. Д. Іловайська, З. Д. Воронін, А. В. Хвостова та багато інших [16, с. 48–49].

Микола Олексійович Кожухов. Микола Олексійович був найвизначнішим меценатом Старобільщини. Саме він один з перших взявся за вирішення проблеми чисельних пожеж в місті, бо майже все було збудоване з дерева. За власні кошти ним було збудоване перше в місті сучасне кам'яне пожежне депо.

Для того аби забезпечити дівчат належною освітою (адже проблема навчання дівчат була особливо гострою) купець протягом двох років будував на власні кошти чотирьохкласну школу. Навчальний заклад складався з чотирьох великих класів, бібліотеки, їдальні та викладацької. Вона пропрацювала з 1896 до 1919 року, та була переобладнана в поліклініку, яка діє до нині. Коштами купця була побудована й перша в місті їдальня.

Таким чином, купець М. О. Кожухов зробив великий вклад в модернізацію Старобільська. Окрім того, що його силами в місті розвивалась промисловість, пошквалилась торгівля, також завдяки його доброчинності значно покращився освітній рівень населення, почала розвиватись сфера обслуговування та зростала підтримка соціально незахищених верств населення [14, с. 70–72].

Микола Дмитрович Стоянов. Під час російсько-турецької війни 1877–1878 років двадцятисемирічний полковник Стоянов командував російською артилерією на Балканах. Під час російсько-японської війни (1902–1905рр.) вже генералом Стоянов командував російським корпусом в Манчжурії [13, с. 78].

Пішовши у відставку, Микола Дмитрович, переїхав до Старобільська, його садиба знаходилась на вулиці Богучарській (суч. Гаршина). Як один з представників нечисельної військової еліти, генерал Стоянов брав активну участь в житті міста. Саме він був ініціатором та вніс великий вклад у будівництво та утримання притулку для старих солдат та хлопчиків-сиріт війни. Також брав участь у роботі Олександрівської чоловічої гімназії, він був членом Опікунської Ради гімназії. Постійно підтримував її матеріальними коштами. [13, с. 78].

Домна Андріївна Деменкова. 18 вересня 1886 р. вдова дійсного статського радника Деменкова Домна Андріївна, пожертвувала Старобільському земству капітал у розмірі 60 тис. карбованців на відкриття в місті ремісничого училища. Головною метою, яку переслідувала благодійниця, було надання місту та навколишнім селам ремісників, тобто таких майстрів, які одночасно могли бути і кузнецями, і стельмахами, і слюсарями.

В навчальному корпусі розміщувалися канцелярія, слюсарно-ковальна та столярна майстерні, класні кімнати. При училищі були спальні кімнати, тут вони харчувалися і повністю забезпечувалися одягом – формою учня ремісничого училища. Навчальний заклад проіснував 28 років, з моменту відкриття, але встиг значно змінити кадровий потенціал ремісничої справи в краї [21, с. 9]. Домна Андріївна Деменкова стала фундаторкою навчального закладу, що готував майстрів найбільш затребуваних ремісничих професій. Завдяки її благодійній діяльності навіть хлопці з бідних родин могли безкоштовно отримати певні професійні навички та почати самостійно заробляти на життя.

Отже, завдяки меценатській діяльності представників дворянства, військової еліти та підприємців XIX – початку XX століття на Старобільщині значно покращується соціальне та культурно-освітнє життя суспільства.

Тему дослідження вважаємо актуальною, яка потребує подальших наукових розробок, а результати дослідження можуть надихнути сучасників наслідувати приклад наших предків задля покращення соціально - культурного, гуманітарного життя міста та розвитку краю.

Список використаної літератури

1. Доброчинна діяльність і меценатство в Україні. Вип. I / Упоряд. В. Болгов. – К.: Київська правда, 2003. – 73 с. **2. Корнієнко В. М.** Благодійність в освітянській галузі Харківської губернії (друга половина XIX – початок XX століття) / В.М. Корнієнко: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія». – Харків, 2005. – 167 с., бібліогр. С. 142-167. **3. Курінна Т. М.** Розвиток благодійності на Середньому Подніпров'ї (кінець XVIII – початок XX ст.) / Т.М. Курінна : дис. ... канд. істор. наук:

07.00.01 – історія України. – Інститут історії НАН України. –К., 2004. – 167 с., бібліогр. С. 154-167. **4. Суровцева І.** Меценатство в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст./ І. Суровцева. – Д., 2006. – 176 с. **5. Ткаченко О. В.** Підприємницька та меценатська діяльність родини Терещенків в Україні (1861- 1917 рр.) /О. В. Ткаченко : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1998. – 220 с., бібліогр.: с. 200-211. **6. Слабошпицький М.** Українські меценати: Нариси з історії української культури/ 2-ге вид., допов. – К.: Вид-во М. П. Коць; Ярославів Вал, 2006. – 416 с.: іл. **7. Пиріг О. А./** Підприємництво та меценатство: історичний дискурс [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://istznu.org/page/issues/16/16/pyrig.pdf>. **8. Ніколаєва Т. М.** Внесок підприємців в освітньо-культурний розвиток України (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.) / Т. М. Ніколаєва. – Черкаси, 2005. – 188. **9. Саманцова О. В.** Мотиваційні чинники добродійної діяльності підприємців другої половини ХІХ - початку ХХст. (на прикладі Донецького економічного регіону) // Сторінки історії: Збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 23. – С. 35-36. **10. Кравченко Е.** Благотворительность как механизм личностного и общественного взаимодействия: историческая ретроспектива // Я. – Харьков, 2006. – С. 4–5. **11. Полтавець В.** Забута просвітителька. До 150-річчя від дня народження Х. Д. Алчевської // Слобід. край. – 1992. **12. Рыбальченко Р.** Косьма Кузин – почетный гражданин нашего города / Р. Рыбальченко // Панорама. – 1998. – №52 (декабрь). **13. Мирошніченко І. О.** Йшла війна громадянська./І.О.Мирошніченко – Луганськ : ВАТ «ЛОД» –2003 – 99с. **14. Мирошніченко І. О.** Старобельщина - жемчужина Приайдарья. / І.Е.Мирошніченко – Луганск : ООО «Виртуальная реальность», 2011. – 252 с., илл. **15. Мирошніченко І. О.** Старобільськ. Путівник / І.О. Мирошніченко, В.А.Бутков. – Донецьк.: «Донбасс» – 1998, 57с. **16. Архиепископ** Луганский и Старобельский Иоанникий (Кобзев). Краткий исторический очерк Луганско-Старобельской епархии. Часть вторая. – Информационное издательство Украинской православной церкви. – Киев, 2000 г. **17. Воронкин А. С.** Меценатская деятельность на Луганщине. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tdo.at.ua/voronkin/mecenat.pdf>. **18.**

Ямковой А. А. Христина Даниловна Алчевская - народный педагог – просветитель / А.А. Ямковой; Просвітянська нива Луганщини: Матеріали конференції, присвяченої 165-річчю від дня народження Х.Д. Алчевської. – Луганськ : ЛОУНБ ім. О.М. Горького, 2007. – С. 12-22. **19. Ямковой А. А.** Семья Алчевских./А.А Ямковой – Алчевск: ОАО «Алчевская типография», 2001. – 60 с. **20. Історія Донбасу** / В. І. Подов, В. С. Курило ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 300 с. **21. Мілованова Т. В.** Ремісничому училищу – 110 років / Т. В.Мілованова // Телегазета. – 2003. – №42. – С. 9.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І. Я. Глуховцева

(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

Лінгвокультурема *горобець* в українських говірках Луганщини

Слова з етнокультурним, країнознавчим значенням цікавили вчених здавна. Великий культурний потенціал закладений у лексеми на позначення предметів побуту, видів страв, напоїв, назв представників тваринного і рослинного світу [4]. Чимало цих слів можна розглядати як лінгвокультуреми, тобто слова з виразним конотативним маркуванням, який доступний тільки в разі вільного володіння мовою та розумінням культури народу [2; 3].

До лінгвокультурем відносять і лексему *горобець*, яку розтлумачують так: маленький сірий птах, що живе переважно поблизу житла людини [ВТССУМ, с. 255]. Попри те, що це один з найпоширеніших птахів і в Україні, і на Землі, лексема в сучасній українській літературній мові моносемічна. У нас найчастіше поширені 2 види птаха. Це горобець польовий та горобець хатній.

Відомо, що конотація лексеми нерідко залежить від особливостей денотата. Тому для нас важливою є інформація про те, що **горобець** – дуже маленький птах, вага якого 20-25 грамів, а довжина 14-15 см, розмах крил – 20-22 см. Верх голови вкритий коричневою «шапкою», на щоках та грудях птах має чорні плями. Тулуб вкритий сірим пір'ям, а крила – чорно-сірим з коричневими смужками. Невеличкий хвіст довжиною 5-6 см. Птах веде і осілий, і кочовий спосіб життя. Завжди тримається зграї. Щодо їжі, то горобець невибагливий. Живиться насінням та плодами рослин, весною – комахами.

У народі горобця називають *жид*, *чорт*, *чортове насіння*. Цим найменуваннями птах завдячує стародавнім легендам і міфам. Якщо вірити одному з переказів, то зовсім не Юда зрадив Ісуса, а горобець. У Біблії існує вказівка, що саме згряя горобців своїм щебетанням видала місцезнаходження Ісуса в саду, тим самим горобці на століття здобули погані слави [1, с. 403].

У селі Микільське Міловського району Луганської області розповідають, що коли розп'яли Господа, то на хрест Його сіло двоє горобців – червоний (червоноголовий) та сірий. Червоний гукав: «Помер, помер!», а сірий (звичайний, наш): «Жив, жив!» Тоді один з вояків ударив Спасителя списом у бік. За це Господь прокляв горобців, не благословив їх у їжу (хоча дехто й їсть) і спутав їх, щоб вони не ходили по землі, а стрибали.

У селищі Білокуракине Луганської області записано такий варіант цієї легенди. Горобця проклято за те, що коли «жиди» розп'яли Христа, то горобець весь час гукав: «Жив, жив!» Розбійники повернулися і забили Господу залізний цвях у саме серце (у с. Кризьке Білокуракинського району кажуть, що горобці, крім того, приносили й залізні цвяхи, якими «жиди» прибивали до хреста Спасителя).

Таким уявленням про горобця завдячуємо тому, що лексема *горобець* у фразеологізмах набуває переважно негативної конотації. Проте майже кожен символ трансцендентальний, він може в одному випадку набувати позитивного змісту, а в іншому – негативного. Тому, попри негативне ставлення мовців до цього образу-символу, за особливостями птаха та манерами поведінки в народі характеризують людину, указуючи на: досвідченість особистості (*Стріляний горобець* ‘досвідчена, загартована життям, бувала, витривала людина, яку важко перехитрити, обдурити’ [ФС I, с. 190]); легковажність (*Горобці цвірінькають у голові* ‘хто-небудь легковажний, несерйозний’ [ФС I, с. 191]); лінь (*Ганяти (у полі) горобців* ‘нічого не робити, байдикувати’; *Горобцям дулі крутити* ‘байдикувати’; *Горобцям пальці показувати* ‘байдикувати’; *Горобцям пальця тикати* ‘байдикувати’; *горобцям пір'я шерстити* ‘байдикувати’; *Лякати (пужать) горобців* ‘байдикувати’ [ФСУ, с. 149]); небажання вмиватися (*Горобці колодязь перекинули* ‘хто-небудь брудний, невмиваний’ [ФСУ, с. 149]); вміння бути моторним (*Горобців руками лове* ‘моторний’, ‘високий’ [ФСУ, с. 149]); низький ріст (*Горобцю по кісточки* ‘низький на зріст’; *Горобцю по коліна* ‘низький на зріст’; *Горобцю по хвіст* ‘низький на зріст’; *Горобцю по яйця* ‘низький на зріст’; *Трохи більше за горобця* ‘низький на зріст’ [ФСУ, с. 149]); скупість (*Горобця в полі за гроші ганяти* ‘дуже

скупий' [ФСУ, с. 149]); недоумкуватість (*Горобцям посміхатися* 'бути несповна розуму' [ФСУ, с. 149]); боягузливість (*Сміливий як горобець* 'полохливий' [ФСУ, с. 149]); безтурботність, легковажність (*Як горобець літом* 'безтурботний' [ФСУ, с. 149]); сухорлявість, слабкість (*Як у горобця лікоть* 'худий'; *Як у горобця коліно* 'слабкий' [ФСУ, с. 149]); витрачання непомірних зусиль там, де вони не потрібні (*Стріляти з гармат по горобцях* 'затрачати непомірні, великі зусилля, волю там, де вони зайві, недоцільні' [ФС ІІ, с. 867]); ошуканість (*Даватися як горобець на полюв* 'дозволяти себе ошукати, піддаватися обману' [ФС І, с. 218]).

Загалом з тринадцяти рис характеру людини, вербалізованих з використанням образу-символу *горобець*, одинадцять указує на негативні риси характеру. Отже, при позитивній характеристиці рис людини взято до уваги рухливість птаха, вміння бути моторним, здатність ухилитися від кулі.

Поширені й фразеологізми, з допомогою яких мовці вказують на ознаки дії, зокрема вербалізовано такі ознаки, як: мало (*Із горобиний скік* 'дуже мало' [ФС ІІ, с. 817]; *Із горобину душу* 'дуже мало' [ФС І, с. 286]; *За горобця* 'дуже мало' [ФС І, с. 191]; *Горобцю пополуднувати* 'дуже мало' [ФСУ, с. 149]); скраю (*Примоститися, як горобець на бантині* 'сісти скраю' [ФСУ, с. 149]); зненацька (*Як горобець з димоходу* 'зненацька'; *Як горобець з конопель* 'зненацька' [ФСУ, с. 149]); незручно, невпевнено (*Як горобець на гілці* (морозі, припічку, сідалі, тернині) 'незручно, невпевнено' [ФСУ, с. 149]); сильно (*Як горобець під стріхою* 'дуже, сильно' [ФСУ, с. 149]); безперервно (*Як горобець по сараю* 'безперервно' [ФСУ, с. 149]); ніколи (*Як горобці вперед хвостами полетять* 'ніколи' [ФСУ, с. 149]); неглибоко (*Горобцеві по коліна* 'не глибоко, мало води' [ФС І, с. 386]).

Уживаними є й такі фразеологізми: *І горобець у роті не наслідив* 'хто-небудь дуже голодний, зовсім нічого не їв' [ФС І, с. 190]; *Дерти горобців* 'руйнувати гороб'ячі (пташині) гнізда, забираючи яйця, пташенят' [ФС І, с. 232]; *Смішити горобців* 'бути об'єктом глузування, насмішки для кого-небудь' [ФС ІІ, с. 835]; *Останній горобець* 'людина, на яку звалюють чужу

провину' [ФСУ, с. 149]; *Спіймати горобця* 'одержати відмову при сватанні' [ФСУ, с. 149].

У прислів'ях та приказках горобця нерідко порівнюють з ластівкою, синицею, голубом, канарейкою, журавлем, соколом і навіть зайцем. Хоч ці образи-символи мають переважно позитивну символіку, у згаданих прислів'ях лексема *горобець* набуває переважно позитивної конотації: *Горобці крупу з'їли, а синиця в клітку попала; Горобці шкоду роблять, а синиця в снаш упаде; Ліпше горобець в руці, ніж канарок на даху; Ліпше горобець в руці, чим заць в лісі; Ліпше горобець у жмені, як журавель у небі; Краще нині горобець, як завтра голубець*. І лише в двох сталих виразах підкреслено, що ластівка і сокіл кращі за горобця: *Горобець – молодець, а ластівка краща; Не грати горобцеві з соколом*.

У низці прислів'їв актуалізовано позитивні якості горобця (спритність, невеликий зріст, проворність, розбірливість, розторопність тощо): *Горобець – на все удалець; Горобець маленький, а серденько має; Горобець не сіє, не жне, а зернятка клює; Знає старий горобець усі шпари в клуні; І в горобця є серце; І горобець на м'яку галузку не сяде; І горобець своє гніздо любить; На що горобець – і той цвіркотить; Старого горобця м'якушкою не піймаєш; Старого горобця на полюв не зловиш*.

Отже, фразеоспроможність слова *горобець* в українській мові потужна. Цей символ використовують при номінації таких рис характеру людини, як легковажність, лінощі, неохайність, низький зріст, скупість, недоумкуватість, боягузтво, безтурботність, легковажність, сухорлявість, ошуканість. При позитивній характеристиці рис людини взято до уваги рухливість птаха, вміння бути моторним, здатність ухилятися від кулі.

Список використаної літератури

1. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.; **2. Жайворонок В. В.** Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.; **3. Загнітко А. П.** Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Т. II / А. П. Загнітко. – Донецьк, ДонНУ, 2012. – 349 с.; **4. Калашник В. С.** Українські вербальні символи як чинник національно-культурної самоідентифікації / В. С. Калашник // Калашник В. С. Студії з історії українського

мовознавства та лінгвопоетики : зб. наук. праць. – Х., 2016 – 131 с.

Джерела

ФС – Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.

ФСУ – Ужченко В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / Віктор Ужченко, Дмитро Ужченко. – Вид. 6-е, доповн. й переробл. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 552 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

К. Д. Глуховцева

(ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»)

Мовна ситуація та мовна політика на Луганщині

Одним з найскладніших понять соціолінгвістики є мовна ситуація, під якою розуміють і «взаємовідношення спільної мови (офіційної мови, мови світового спілкування, писемної мови) й окремої мови (місцевої, регіональної)» [3, с. 292], і «становище, пов'язане із способом задоволення потреб суспільства за допомогою однієї або кількох мов; форми існування мови або сукупність мов у межах певної спільноти» [1, с. 379]. Структуру мовної ситуації складають такі компоненти: 1) форми існування мови; 2) середовище спілкування; 3) сфера спілкування; 4) соціальні умови існування мови [5, с. 325].

Історичні умови склалися так, що на території Луганщини виділяють історичну Східну Слобожанщину, заселення якої сягає трьохсот років і пов'язане з освоєнням території переселенцями із лівобережної України та Полісся, а також вихідцями з Росії. Тут кількісно переважали україномовні н. пп., про що свідчать матеріали унікальної пам'ятки кінця XIX ст. «Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края» за загальною редакцією начальника Харківського губернського статистичного комітету В. Іванова

(1898), у якій уміщено записи етнографічного матеріалу та фольклору з 48 слобід Старобільського повіту [2]. Окремі слободи визначено в пам'ятці як суто українські, населення яких говорить українською мовою. Це, зокрема, Білокуракине, Шульгинка, Литвинівка, Кризьке, Просяне, Підгорівка, Біловодськ, Олексіївка, Штормове. Інші схарактеризовані як російські, з великоруською мовою спілкування (Райгородка, Бахмутівка, Новоайдар, Трьохізбенка, Великочернігівка; вони були засновані вихідцями з Росії; нині переважна більшість жителів цих н. пп. говорить російською мовою). Були й такі населені пункти Старобільського повіту, які, за свідченням записувачів, мали неоднорідний склад населення. Так, про слободи Свято-Дмитрівка, Новоастрахань, Містки, Кам'янка, Нещеретове, Микільське, Олександрівка, Бараниківка, Новопсков, Кабичине, Попівка, Марківка, Бондарівка, Білолуцьк, Євсуг, Городище автори етнографічного матеріалу пишуть, що населення в них – малороси, мова – малоросійська, хоча й нечиста, з домішками літературної, тобто російської.

Територія Луганщини, розміщена на правому березі Дінця, історично Південний Степ, була заселена пізніше вихідцями з різних кінців Радянського Союзу. Тут переважають шахтарські селища та містечка, мовою спілкування в яких є переважно російська.

Мовна ситуація на Луганщині зумовлена історичними чинниками, географічним розміщенням ареалу та тісно пов'язана з мовною політикою, яка проводилася за часів радянської влади у цьому краї. Тоді під лозунгом двомовності (вільним оволодінням двома мовами – українською і російською) в досліджуваному ареалі проводилася політика диглосії, за якої в одному суспільстві одночасно існують дві мови, кожна з яких, виконуючи свої функції, отримує різну оцінку мовців [3, с. 201]. Російська мова вважалася пріоритетною, вона була основною мовою при вирішенні виробничих питань, це була мова науки, зокрема філософії, мова права (тому й сьогодні можна натрапити на думку про складність перекладу термінології тієї чи тієї галузі українською мовою). І це при тому, що перша енциклопедія кібернетики була видана саме українською мовою!

Так склався в досліджуваному ареалі стереотип, за яким українська мова не може виконувати роль базової (наприклад, при вивченні іноземної мови), мови міжнаціонального спілкування, що стало підґрунтям уявлення про меншовартість і української мови, і українства як такого.

Для виявлення ставлення українських мовців до своєї мови ми провели соціолінгвістичне опитування, виділивши дві категорії респондентів: старшого віку й середнього. Перші з них, відповідаючи на питання **Як ви називаєте свою мову (говірку)?**, повідомляють: *я балакаю рідним діалектом, українською мовою (чиста чи не чиста, я не знаю, як її назвати), балакаю по-українські, рідною мовою, русько-українською мовою (особливо зараз, молодьож на якій балакає), по-новопсковському (сміт Новопсков), по-нашому, по-народному, мішаною мовою, мішанкою, хохляцькою.*

У наративах представників середнього покоління мовців знаходимо такі відповіді: *балакаю суржиком (суміш української і російської мов), рідною мовою, по-народному, постельмахівськи (с. Стельмахівка, Сватівський р-н), українською мовою, по-хохляцькі, по-хохлячі, хохляцькою, по-месному, на змішаном, мішаниною.*

Не складно помітити, що мовці старшого і середнього віку при кваліфікації свого мовлення апелюють до того, що воно часто відрізняється від літературного. Тому, підкреслюючи свою окремішність, діалектоносії передусім іменують мову свого населеного пункту похідним словом від його назви: *по-біловодськи (сел. Біловодськ), по-осинівському (с. Осинове, Новопсковський р-н), по-литвинівськи (с. Литвинівка, Біловодський р-н).*

Половина опитуваних називає свою мову українською, проте тут же зауважує, що таке мовлення позначене впливом російської мови, тому цю мову називають *не чистою (ми українці, балакаємо по-українському, ну, не так, як Алла Мазур, хоч це ж однак українська мова).* Мову своєї говірки представники обох поколінь називають рідною, звідси й найменування *по-народному, по-нашому.*

Прикметно, що мовці середнього покоління дуже часто називають своє мовлення суржиком. Отже, розуміючи те, що в

мовленні сучасного жителя Луганщини можна знайти чимало елементів російського мовлення, респонденти вказують на це, використовуючи термін, який наразі часто вживають науковці, журналісти при кваліфікації мови мешканців сходу України. У подібних номінаціях вбачаємо певну поінформованість населення про особливості свого мовлення, вміння аналізувати його і прагнення говорити мовою, більш наближеною до літературної. Про це свідчить і той факт, що діалектоносії відразу помічають зразкове мовлення, схвально його оцінюють: *От якби всі так говорили. Як гарно*. Не випадковим, на наш погляд, є захоплення мовленням відомих українських журналістів, спортсменів, адже ідеальним вони вважають мовлення Наталі та Ольги Сумських, Богдана Ступки, Алли Мазур, Сергія Горбунова, Василя Вірастюка, Ольги Фреймут, Оксани Марченко, Людмили Добровольської тощо.

Проте така самооцінка власного мовлення має й негативні наслідки. Ініційована, на думку А. О. Колесникова, шкільними вчителями-філологами, мовною політикою радянської влади, спрямованою на боротьбу з діалектизмами, а також у зв'язку з ототожненням понять *мова* і *етнос*, об'єктивним міжетнічним змішуванням, така самоідентифікація стає причиною уявлення про жителів краю як про несправжніх українців, перевертнів, що й стало підґрунтям ідеології меншовартісності [4, с. 56].

Мовлення жителів свого краю луганці нерідко називають *змішаним, мішаниною, мішанкою*, що також указує на значний вплив російської мови на місцеве мовлення жителів краю. Дійсно, більше чи менше наближення української мови до російської залежить від розташування н. п. Чим ближче до кордону з Росією розташоване село, тим суржикізмів у мовленні селян буде більше, адже населення частіше спілкується з жителями Росії. Помічено, що спілкування на виробничі теми позначенні вживанням суспільно-політичної лексики (*сельсовет, председатль*), термінів (*сельське хазяйство, животноводство*) російської мови, адже зазвичай базовою мовою в ареалі вважають російську, а не українську. Це пов'язано також із відсутністю багатьох каналів українського телебачення, орієнтацією більшості населення на російськомовні засоби масової інформації. Не можна ігнорувати й той факт, що мова

спілкування в родині залежить від традиції, яка склалася в цій сім'ї.

Найменування *по-хохляцькі, по-хохлячі, хохляцькою мовою* свідчать про те, що діалектоносії ідентифікують себе як *хахлів, хохлів*, тобто несправжніх українців. Таку ситуацію спостерігають дослідники південнобесарабських говірок (А. М. Мукан, А. О. Колесников), де етнічний склад населення неоднорідний, а говірки нерідко полімовні [4, с. 57].

Отже, мовна ситуація на Луганщині залишається вкрай складною й неоднозначною. Загалом серед форм існування мови найбільш поширеною на Луганщині є діалектна українська мова, друге місце займає літературна мова, яка стала мовою спілкування в україномовних навчальних закладах, окремих державних інституціях. Поширена українська мова в переважно міжособистісному спілкуванні, рідше – офіційному. Сфера спілкування – зазвичай ділове й побутове мовлення. Соціальні умови існування української мови не зовсім сприятливі: складені за часів радянської влади стереотипи до кінця не подолано, пріоритети нерідко віддаються саме російській мові.

Часто при характеристиці мовної ситуації в ареалі покликаються на національний склад мовців. Але чому тоді в Новопсковському районі, де за наслідками перепису населення приживає 98% українців, ставлення до української мови таке ж, як і в інших районах області?

Список використаної літератури

1. Брицин В. М. Мовна ситуація / В. М. Брицин // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2007. – С. 379;
2. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии : Очерки по этнографии края / сост. В. В. Иванов. – Харьков, 1898. – Т. 1. – 1012 с.;
3. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Т. III / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 424 с.;
4. Колесников А. О. Морфологія українських південнобесарабських говірок : генеза і динаміка / А. О. Колесников. – Ізмаїл : СМІЛ. – 2015. – 675 с.;
5. Ткаченко О. Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива / О. Б. Ткаченко. – К. : Наук. думка, 2014. – 505 с.

В. В. Леснова

(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

Діалектні оцінні назви як основа творення прізвищ

Українська антропоніміка як наука, зародившись у ХІХ ст., і сьогодні активно розвивається, збагачуючись новими напрямками досліджень. Інтерес науковців до власних імен, зокрема прізвищ, закономірний, адже в їх основі «нерідко збереглися старовинні слова, які давно вже не живуть у жодному з діалектів сучасної мови, діалектні слова, не закріплені існуючими словниками... Прізвиська та прізвища є важливим джерелом вивчення мови й історії, на їх основі можна робити певні висновки про міграцію населення та зв'язки з іншими народами» [14, с. 146].

В українському мовознавстві є низка ґрунтовних праць, присвячених походженню, національним рисам, словотвірним особливостям прізвищ. Разом з тим, прізвища Луганщини ще не були предметом спеціального вивчення, зокрема щодо з'ясування специфіки представлення в них діалектних лексем, чим і зумовлено актуальність нашої роботи.

Говірки регіону, обраного для дослідження, належать до новостворених. Переселення українців до Східної Слобожанщини починаючи з ХVІІ ст. відбувалося з лівобережної та правобережної України, переважно з Чернігівщини, Полтавщини, Сумщини, Київщини; російські переселенці приходили з Орловської, Калузької, Тульської, Воронезької, Курської губерній. Етнічна неоднорідність слобожан впливала на мовну ситуацію в цьому регіоні та на характер українських говірок. За словами Д. І. Багалія, «українська мова тут витворилася не задніпрянська, не галицька, не чернігівська, а власна, місцева, немов середня між ними» [2, с. 28]. Це, безперечно, відбилося й на антропоніміці: серед прізвищ сучасних мешканців Луганщини чимало таких, що, утворені від апелятивів, відомих у різних говірках української діалектної мови, при цьому семантика загальних назв може бути тотожною, близькою або відмінною в різних діалектах. Розглянемо деякі приклади.

Баглай – у нижньонаддніпрянських і полтавських говірках апелятив має значення ‘ледар, ледашо’ [17, т. 1, с. 55; 3, с. 13], у бойківських ‘тюхтій’ [11, т. 1, с. 39];

Байло – ‘балакун’ у нижньонаддністрянських говірках [18, с. 44] та ‘неповоротка людина’ в західнополіських [1, с. 9];

Берко – у словнику нижньонаддніпрянських говірок цю лексему подано з ремаркою *ірон.* у значенні ‘тюхтій, вайло’ [17, т. 1, с. 77], у степових говірках це зневажливе прізвисько товстої людини [11, 124];

Верзун – у степових говірках для цієї лексеми зафіксовано значення ‘людина, яка багато говорить’ [8, с. 207], у полтавських – семантично близьке ‘людина, яка говорить дурниці, вигадки, балакун’ [3, с. 19]. У ВТССУМ з позначкою *діал.* зафіксовано лексему *верзуни* ‘постоли’ [4, с. 122], тому припускаємо, що аналізоване прізвище могло бути пов’язане й з назвою взуття;

Галабурда – у гуцульських говірках ‘неохайна людина’ [13, с. 33], у бойківських ‘бешкетник’ [11, т. 1, с. 157];

Галайко – у бойківських говірках ‘криклива й дурна людина’ [11, т. 1, с. 158], у західнополіських ‘криклива людина’ [1, с. 81], зі значенням ‘крикун, балакун’ і ремаркою *діал.* фіксує цю лексему й ВТССУМ [4, с. 218];

Залого – ‘нероба, ледар’ у західноволинських і поліських говірках [6, с. 120; 7, с. 78]. Припускаємо й інше походження цього прізвища, оскільки ВТССУМ фіксує апелятив *залога* як діалектну назву зібрання, гурту людей на місці гуляння [4, с. 402];

Кирик – апелятив відомий як назва людини низького росту в нижньонаддніпрянських [17, т. 2, с. 166] (у словнику лексему супроводжено ремаркою *жарт.* або *ірон.*), степових [8, с. 588] та полтавських [3, с. 44; 16, с. 42] говірках; у степових говірках це слово має ще одне значення – ‘п’яничка’ [8, с. 588];

Легейда – у степових говірках апелятив відомий зі значенням ‘бруднуля’ [8, с. 717], у наддністрянських ‘нероба, ледашо’ та ‘неохайна людина; нехлюя’ [18, с. 160], з ремарками *зах.*, *лайл.* і значенням ‘недотепа’ лексему фіксує ВТССУМ [4, с. 609];

Лейба – зневажлива назва ледаря в полтавських [3, с. 55; 16, с. 49], західнополіських [1, с. 278] і степових [8, с. 720] говірках;

Пурик – у полтавських говірках ‘людина товста, притоптувана, низька на зріст’ [16, с. 75; 3, с. 84]; у словнику нижньонадніпрянських говірок для аналізованої лексеми, супроводженої ремаркою *фам. або ірон.*, наведено значення ‘малий на зріст чоловік (хлопець)’ [17, т. 3, с. 300];

Рентух – цю лексему, що в літературній мові має значення мішок’ [4, с. 1216], зафіксовано в степових і поліських говірках у переносному значенні: відповідно ‘товста людина’ [8, с. 1091] та ‘товста, опецькувата дитина’ [7, с. 185]; у нижньонадніпрянських говірках відомий фонетичний варіант *рептюх* як іронічна переносна назва опецькуватої, неповороткої людини [17, т. 4, с. 7];

Хамула – у гуцульських говірках ‘незграбний, вайлуватий чоловік’ [13, с. 210], у південноволинських ‘вайло’ [12, с. 33], у західнополіських ‘неповоротка лінива людина’ [1, с. 579].

Зафіксоване на Луганщині прізвище *Бамбуляк*, імовірно, утворене від діалектної оцінної лексеми *бамбула* – зневажливої назви неповороткої, незграбної людини в західноволинських говірках [6, с. 69], та людини високого росту й міцної статури [10, с. 79] і тюхтія, нездари [1, с. 11] в поліських говірках.

Прізвище *Бейлов* пов’язуємо зі словами *бейла, бейло*, які в діалектних словниках супроводжено позначкою *знев.*, аналізовані лексеми відомі говіркам південно-західного наріччя: гуцульським – ‘дурень, недотепа’ [9, с. 24], ‘ледар, ледарка’ [13, с. 11], ‘дурний, дурна’ [5, с. 23] та бойківським – ‘п’янюга’ [11, т. 1, с. 48].

Прізвища *Гайда, Гайдин*, на нашу думку, співвідносні з діалектною лексемою *гойда*, відомою багатьом українським говіркам, так, з ремаркою *ірон.* її зафіксовано в словнику нижньонадніпрянських говірок у значенні висока жінка або дівчина’ [17, т. 1, с. 239], з такою самою ремаркою та значенням ‘висока тонка людина’ її подано в словнику діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини [16, с. 23], у степових говірках цим словом називають високу худу людину [8, с. 321], а в словнику полтавських говорів для аналізованої лексеми наведено три значення: ‘легковажна, неохайна жінка’, ‘іронічне прозивання великої людини’, ‘незграбна людина’ [3, с. 26]. У бойківських говірках відома лексема *ройда* ‘нероба, ледар’ [16,

т. 1, с. 178]. Щоправда, Ю. К. Редько вважає прізвище *Гойда* утворенням від звуконаслідувального слова, а антропонім *Гайдай* відносить до тюркських за походженням (від *haydi* – легкий, вільний) [15, с. 181, 191].

Прізвище *Кокоша* могло бути утворене від діалектного прикметника *кокошний* ‘гордий, зарозумілий’, зафіксованого в гуцульських і бойківських говірках [13, с. 81; 11, т. 1, с. 366] (пор. також відомий в українських діалектах апелятив *кокош* ‘півень’ [4, с. 552]).

Прізвище *Циндрик* має однаковий корінь з діалектними апелятивами *циндра* – у степових говірках ‘легковажна жінка, молода дівчина високого росту’ [8, с. 1315], *циндря* – у полтавських ‘легковажна людина, вертихвіст(ка), вітрогон’ [16, с. 90]; ці лексеми з ремаркою *діал.* і значенням ‘легковажна людина, кокетлива пуста жінка’ зафіксовано у ВТССУМ [4, с. 1584], у цьому самому джерелі наведено діалектний апелятив *циндрівник* ‘той, хто пускає на вітер гроші, майно тощо’ [4, с. 1584].

Отже, дослідження сучасних прізвищ Луганщини, утворених від діалектних лексем, відомих у різних регіонах України, дозволяє з’ясувати чимало проблем не лише антропонімії, а й географії оцінних назв.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. – Вид. 2-е, перероб., випр. і доп. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк, 2016. – XXIV + 648 с.; **2. Багалій Д. І.** Історія Слобідської України / Д. І. Багалій; передм., комент. В. В. Кравченка. – Х.: Основа, 1991. – 256 с.; **3. Ващенко В. С.** Словник полтавських говорів / В. С. Ващенко. – Вип. 1. – Х.: Вид-во ХДІ, 1960. – 107 с.; **4. Великий** тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. і CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.; **5. Гуцульські** говірки: короткий слов. / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 1997. – 232 с.; **6. Корзонюк М. М.** Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 62 – 267; **7. Лисенко П. С.** Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К.: Наук. думка, 1974. – 260 с.; **8. Матеріали** до словника говорів бузько-інгульського ареалу.

Миколаївська обл. / Л. С. Спанатій, А. П. Супрун, М. П. Тимченко, В. П. Токар. – Миколаїв, 1985. – Машинопис. Зберігається в Інституті української мови НАН України;

9. Негрич М. Скарби гуцульського говору : Березови / Микола Негрич. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.;

10. Никончук Н. В. Из лексики полесского села Листвин Словечанского района Житомирской области / Н. В. Никончук // Лексика Полесья. – М. : Наука, 1968. – С. 79 – 92;

11. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 т. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 1 – 2;

12. Паламарчук Л. С. Словник специфічної лексики говірки с. Мусіївки Вчорайшенського району Житомирської області / Л. С. Паламарчук // Лексикографічний бюлетень. – Вип. 6. – К., 1958. – С. 22 – 35;

13. Піпаш Ю. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської обл.) / Юрій Піпаш, Борис Галас. – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2005. – 266 с.;

14. Редько Ю. К. Проспект «Словника українських прізвищ» / Ю. К. Редько // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. пр. – Вип. 2. – К. : Наук. думка, 1995. – С. 145 – 153;

15. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К. : Наук. думка, 1966. – 216 с.;

16. Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини / А. Т. Сизько. – Д., 1990. – 100 с.;

17. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1 – 4;

18. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО

А. А. Гойденко

(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

Провідні мотиви поезій збірки «Біла ластівка Донбасу» Ганни Гайворонської

Літературознавчі теорії дослідження тексту дали поштовх дослідженням Ю. Лотмана, В. Топорова, Т. Гундорової, Т. Возняка, В. Абашева, Н. Медніс та інших. Останні дискурси окреслюють «*міський текст*» та «*сільський текст*», «*регіональний текст*» як текстуальні простори, що мають спільну позатекстову й мовну цілісність. Ця цілісність ґрунтується на синтезі символіки, архетипності, інтертекстуальності тощо. Наукові візії на сьогодні презентують «*локальний міський текст*»: «*східний текст*»(А. Біла) [7], «*київський текст*»(Т. Гундорова)[6], О. Харлан [8] «*донецький текст*» та «*луганський текст*» (С. Негодяєва) [9-10] тощо.

Оскільки дослідження сучасної літератури рідного краю вбачається нами перспективним і багатоаспектним, нашу увагу привернула творчість Ганни Гайворонської.

Метою нашої розвідки є дослідження провідних мотивів у творчості Г. Гайворонської на матеріалі збірки «Біла ластівка Донбасу», оскільки вони яскраво ілюструють доміанти «регіонального тексту», пов'язані з символікою, архітектонікою, природою Донбасу. Практична цінність нашої роботи полягає в тому, що ми спробуємо проаналізувати та популяризувати україномовну літературу Луганщини – малодосліджену сферу сучасного літературознавства.

Тонким ліриком називає себе поетеса. Завдяки її творчості розвивалось і продовжує розвиватися до нині українське слово Донбасу. У своєму доробку вона робить акцент на рідному краї, його мешканцях, природі та культурі. Ганна Гайворонська – член Національної Спілки письменників України, автор семи поетичних книжок та вистав у віршах, працювала в редакціях періодичних видань, була редактором і видавцем літературно-мистецької газети «Кам'яний брід». Саме їй належать слова: «Луганщина – світанок України» [12], які стали візитною

карткою для мешканців Луганського краю. Ще на творчому вечорі поетеси, який відбувся в лютому 2011 року в Будинку літераторів Спілки письменників України, український поет Дмитро Павличко зазначив, що окремі поезії Ганни Гайворонської – вже є «на рівні світових зразків».

Щодо поетичного доробку Ганни Андріївни, то немає ґрунтовних досліджень у цьому аспекті. Здебільшого рецепція її творів представлена в біографічних довідках, які розміщені як передмови до збірок. Її творчість цікавила свого часу О.Галича, А. Романенка, М. Малахути, І. Тимофєєва, В. Дмитренко, О. Неживого та інших. Усі дослідження об'єднує спільна думка про те, що тема рідного краю є однією з провідних у доробку письменниці.

«Білу ластівку Донбасу» було опубліковано в Луганську в 2007 році. У цій збірці зібрано твори про рідну Батьківщину. Поетеса використовує рідний край у своїх роботах як одну з лейтмотивних тем. Віршам Ганни Гайворонської властиві ліризм, патріотизм та правдивість. Любовна та пейзажна теми – це улюблений духовний простір поетеси. Вона переконує суспільство в тому, що Донбас славиться не тільки своїми териконами та корисними копалинами, але й своєю історією, видатними персоналіями, культурою, архітектурою, образотворчим й декоративно-прикладним мистецтвом, природою.

Не всі помічають, що за металургійними і машинобудівельними гігантами криється краса української природи, українського краю, його правічна історія. Поетеса звертає увагу читача на незвичайні краєвиди Донбасу: «*Я входжу в ліс. / Я в лісі, наче вдома /* [1, с.18] – такими словами починається опис спокійного, майже ідилічного лісу в Крем'яній, але цікаві факти, які відбулися в квітні 1185 р. в кремінських лісах, переривають оповідь. Мова йде про битву київського князя Ігоря з половцями. Раніше передбачалося, що битва відбулася на річці Дон, після ретельних досліджень з'ясувалось, що битва була на річці Сіверський Донець. Останні дослідження показали, що битва була десь в районі міста Кремінна. Підтвердженням цього є знахідка, меч одного із знатних воїнів дружини князя Ігоря в селі Новокраснянка (1900 р.)[2, с.65]. Це один з прикладів

незвичайної історії, яка завжди зацікавлює і водночас чарує. Ще з дитинства Г.Гайворонська пов'язана з цією місцевістю, вони з батьками багато подорожували, і саме ці мандрівки виховали в неї любов до рідної землі: «*Ліс кремінський – мій храм душі єдиний. / Я тут росла...*» [1, с. 18]. Отже, ми бачимо, що у вірші «В кремінському лісі» простежується мотив природи рідного краю та алузії на історичні події.

Письменницю часто порівнюють з ластівкою, образ якої вона використовує в однойменному вірші. Та й справді, вона, як біла ластівка, зовсім не схожа на решту: «*Я біла ластівка Донбасу, / Я не така, як чорні ластівки!*» [1, с. 5]. У вірші «Я біла ластівка Донбасу» ми чуємо заклик бути не такими як усі, заклик пам'ятати, що людина – це особистість, яка завжди має прагнути до розвитку: «*Я неземна. Та як же мені бути? / А чорні ластівки дзьобають люто*» [1, с. 5]. Так авторка описує стан та дії тих, хто задрить та займається бездіяльністю. Використовуючи епітети, «прозора бірюза», «ластівка сумна», «ангельська краса», поетеса знову не лишає природу Донбасу без уваги, таким чином більше деталізуючи її опис: «*І сонця дихання і хмар сумних сльоза! / О небо гоже*» [1, с. 5]. Образ ластівки віщує прихід весни, а білий колір – чистоту, тому один із варіантів інтерпретації назви збірки – її ліричний суб'єкт є провісником мирного та щасливого життя.

Також не можна залишити без уваги вірш «Луганщині», де простежується мотив патріотичної відданості та краси Батьківщини. Ганна Гайворонська пише про Донбас як невід'ємну частину України: «*Луганщина! Світанок України / Мене Донбас виховував, мов панну / І я Луганщині виспівую осанну...*» [1, с. 11]. Ознайомившись, хоча б з кількома поезіями видатної поетеси, можна відразу побачити основну тематику, тому що у кожній праці яскраво описано людські почуття до рідної землі та милування Батьківщиною. «Земля життя», «Примадонно України» – так авторка говорить про Донбас. Завдяки використанню надзвичайних метафор та порівнянь, читач розуміє, яким щирим коханням наповнені ці рядки.

Крім мотивів, присвячених рідному краю, у збірці «Біла ластівка Донбасу» особливий інтерес являє собою проза-сповідь. Багатоаспектним є мотив Всевишньої сили у творчих розробках Ганни Гайворонської. Звернемо увагу на дві поезії, які поєднані

цим мотивом. Це вірші «Біла мощей Петра й Павла», і «Святині Риму». «Уклін Вам, Петре й Павле від землі / Луганської – далекої такої» [1, с. 23] – ці рядки ви знайдете в поезії «Святині Риму», у них поетеса знову згадує землі Донбасу. «А я стою в такому натхненні / У пору зацвітання вишині» [1, с. 23]; «Й клітинка кожна зацвіла в моєму тілі, / Не віриться, що я у Римі» [1, с. 26] – цими словами авторка пояснює, звідки вона черпає сили. Ганна Андріївна сакральна людина, релігія і храм вважається невід’ємною частиною її життя. Зазначимо, що вірші, присвячені святому та релігійним канонам є відтворенням реальних подій духовного і творчого життя Гайворонської.

У віршах збірки «Біла ластівка Донбасу» панує ідейне чуття високої відповідальності перед рідною землею, на якій народилась Ганна Гайворонська та небайдуже ставлення авторки до свого народу. Отже, можемо дійти висновку, що провідними мотивом у збірці в першу чергу є мотив любові до рідного краю, краси її природи. Другорядними є мотиви Всевишньої сили, альянсу на історичні події та мотив кохання.

Ми вважаємо, що представлена наукова стаття, не повністю вичерпує репрезентовану точку зору, тому що в даній розвідці лише зроблено спробу розкрити провідні мотиви декількох поезій збірки. Тому перспективи майбутніх досліджень поезій Ганни Гайворонської є цілком вдалими та доречними як в аспекті літературного краєзнавства, так і сучасної української літератури загалом.

Список використаної літератури

- 1. Гайворонська Г.** Біла ластівка Донбасу: вірш, проза, вистави / Г. Гайворонська. – Луганськ: Світлиця, 2007. – С 108
- 2. Багалій Д. І** Історії Слобідської України / Д.І. Багалій.- Х.: Основа, 1990. – 256с.
- 3. Гайворонська Г. А.** // Письменники Луганщини: бібліографічний словник-довідник. – Луганськ, 2007. – с 21-24.
- 4. Гайворонська Г. А.:** довідка про автора // Гайворонська Г. Чаша Грааля. – К., 1999. – 111 с.
- 5. Танцюра В. І.** Історія України: навчальний посібник / В.І Танцюра, С.М. Куліш, О.О. Пересада – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 638с.
- 6. Гундорова Т.** Київський романс / Т. Гундорова // Критика. – 2008. – № 1–2.
- 7. Український текст ХХ століття у дзеркалі історії української літератури.** Програми основних

курсів і спецкурсів / Відп. Редактор Г. В. Давидова-Біла. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 96 с. **8. Харлан О. Д.** Міський текст в історичній ретроспективі (Зінаїда Тулуб «Людолови») / О. Д. Харлан // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст. – 2009. – Вип. XX. – С. 106 – 115. **9. Негодяєва С. А.** «Донецький текст» у рецепції Оксани Забужко / С.А. Негодяєва // Вісник Луган. нац. пед. ун.-ту ім. Т. Шевченка. – 2013. – № 22 (281). – С.245-251. **10. Негодяєва С. А.** «Луганський текст» Сергія Жадана (на матеріалі збірки «ANARCHY IN THE UKR») / С.А. Негодяєва // Слобожанська бесіда : матеріали Всеукр. наук. – практич. конф. (м. Старобільськ, 9 листопада 2015 р.) / ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» ; за ред. проф. Глуховцевої К.Д. – Вип. 8. – Старобільськ, 2016. – С. 99–103. **11. Дмитренко В. І.** Луганськ у творчості Ганни Гайворонської / В.І. Дмитренко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 2. – С. 22-27. **12. Котик Г.** Хто автор слів «Луганщина – світанок України»? – НАША ГАЗЕТА, 2011. – № 3 (12 січня). – С. 11.

А. М. Манько

(ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»)

Концептуальний базис поезики Івана Низового

Концептуальна система І. Низового є складним утворенням. Будучи автором більше ста збірок поезії, прози, публіцистики й творів для дітей, митець розкриває широку панораму проблемно-тематичних обривів. Мотиви багатьох поезій при цьому набувають концептуального значення.

Концептуальний образ України займає ключові позиції в концептосфері автора. При цьому його не можна трактувати однобічно.

Стосовно цього концепту у творчості І. Низового можна логічно виділити таке концептуальне гніздо: концепт «Україна» та його підконцепти: «Батьківщина» («Вітчизна»), «мала батьківщина» («рідний край»), «нація» («народ»), «державна» («державний апарат»), «ганьба нації» («запроданці»),

«відступники», «індифферентисти», «юрба»). Виокремлення таких підконцептів умотивоване змістом поезій митця.

Стилістичне забарвлення поезії дещо відрізняється при змалюванні трьох підконцептів загального концепту «Україна». Наприклад, для змалювання підконцепту «рідний край» автором можливе використання демінутивів: *«Там-тамечки наша прабатьківська, / Стокровно полита земля.../ Тіль-тілечки вмиємось росами – / Відчуємо дух перемін...»* («Запрошення в придінцеві степи») [5, с. 10]; для підконцепту «державо» – використання пейоративної лексики, вульгаризмів або слів з негативною конотацією: *«Я віддав тобі все, людодержко-державо, / І готовий останнє віддати – життя...»* («Я віддав тобі все, людодержко-державо...») [7, с. 61]; для підконцепту «Батьківщина» – поетичної лексики, контекстуальних експресивів тощо: *«І малесеньке «батьківщина» / В найвеличніше перероста: / «Батьківщина!» – / В цім слові мелодія ніжна і грізна. / «Батьківщина!» – / Це слово святе на синівських устах»* («...І в усіх словниках...») [10, с. 6].

Кожен із розглянутих концептів має свій арсенал тропів, фонічних засобів та засобів поетичного синтаксису.

Окрім домінантного концепту «Україна» поетика І. Низового містить ще цілий ряд концептів, серед багатства якого можна виділити такі приклади:

– «Бог»: *«Та як відомо Бог не без терпіння / і милосердя – вічного хохла / в трагічну мить вінчає вознесінням / повище двоголового орла / і шибениць батуринських...»* («і храми душ ставали смітниками...») [4, с. 9];

– «природа»: *«Вже спляють листя, – / Аутодафе... / Розвіється дим і зола охолоне, / На зміну колишньому прийде нове – Зелене, жагуче і сонцепоклонне!»* («Вже спляють листя...») [5, с. 16];

– «душа»: *«Душа моя, справіку мандрівна, / Занудилась у місті затісному / Для духу для чумацького, / Й не зна, / Куди податись їй»* («Душа моя, справіку мандрівна...») [5, с. 55];

– «поет» (виражений, як в узагальненому плані, так і через конкретні образи: Т. Шевченка, Г. Сковороди, І. Савича та ін.): *«Режим колишній не довів / поетів – де-не-де щебечуть, /*

дарма, що нині не до віршів... / Та ще не вечір, ще не вечір!»
(«Режим колишній не довішав...») [8, с. 38];

– «мова»: «Як же це страшно, коли у народу / Мову віднято! / Це означає: віднято свободу, / Руки віднято, / Вкрадено землю, отруєно воду, / Хліб і повітря, / Підлого списа / в серце народу / встромлено вістря» («Як же це страшно, коли у народу...») [2, с. 29];

– «любов»: «Промовчала моя любов, / Злякалася, втекла: / Від тебе – прудко, стрімголов, / Від себе – не змогла...» («Промовчала моя любов...») [13, с. 22];

– «жінка»: «А жінка, / Ота, що ніколи не буде моєю, / Приходить до мене вночі, / Сіда в узголів'ї / І дивиться пильно / В мої запечалені очі» («А жінка...») [10, с. 37];

– «батьки»: «Отак мій рід на перевід / Пустили, / На розпил. / Батьків моїх згубився слід / В руйновищі могил» («Один мій дід – Великород...») [2, с. 20];

– «діти»: «Я вік доживаю. І сина, й дочку, / віддавши їм все, на землі цій полишу...» («До своєї біографії») [11, с. 42];

– «хвороба»: «Не такий мій настрої, / Щоби здатись хворобі / Без достойного спротиву / І боротьби» («Не такий мій настрої...») [5, с. 18];

– «втрата»: «Парламент втрачає час. / Держава втрачає можливості. / Народ втрачає державу. / А я втрачаю здоров'я ... / Не втрачено лише надію / На час, на можливості і на державу...» («Парламент втрачає час...») [6, с. 19];

– «війна»: «Громадянська війна нагромадила трупів – / Тисячами косила направо й наліво...» («То найбільші страждальці твої, Україно...») [9, с. 24];

– «голодомор»: «Вони виморюють сьогодні / Голодоморами братів / Своїх – свої, не чужородні, / Жорстокіші за всіх катів!» («О скільки “ворогів народу»») [3, с. 90];

– «козацтво»: «А серце – до серця, / Й рука потяглась до руки, / Щоб ліві і праві згадали: / Та ми ж – козаки!» («Відкриття») [3, с. 15 – 16];

– «політика»: «Політика постукала у двері, / В шибки вікна торохнула» («Політика постукала у двері...») [5, с. 42];

– «алкоголь» (часто як «забуття»): «Похмелися, брате, після п'янства, / Видужай на мить від похвальби, / Що в тобі

лишиться від слов'янства, Брате, крім плаксивої губи?» («Похмелися, брате, після п'янства...») [14, с. 68];

Ці концепти часто переплітаються в поетичних творах І. Низового, становлячи собою яскраву концептуальну картину авторського світобачення.

Отже, у концептосфері видатного українського поета І. Низового можна виділити один із домінуючих у його творчості концептів – «Україна», у межах якого вагоме місце займають підконцепти «Батьківщина», «держава», «мала батьківщина», «нація» та «ганьба нації». Концепт «Україна» разом із концептами «Бог», «природа», «душа», «поет», «мова», «любов», «жінка», «батьки», «діти», «хвороба», «втрата», «війна», «голодомор», «козацтво», «політика», «алкоголь» та багато інших творять окремий неповторний авторський світ – концептуальну систему його бачення навколишньої дійсності та себе в ній. Перелік концептів у дослідженні є далеко не вичерпним. Він лише узагальнено окреслює концептуальний базис поезики автора. Подальші дослідження у цьому напрямку дадуть змогу більш повно дослідити багату концептосистему І. Низового.

Список використаної літератури

- 1. Низовий І. Д.** Жура за журавлями / І. Д. Низовий. – Луганськ: Глобус, 2003. – 100 с.
- 2. Низовий І. Д.** І калина своя, і тополя / І. Д. Низовий. – Донецьк: Донбас, 2003. – 80 с.
- 3. Низовий І. Д.** Кураїна / І. Д. Низовий. – Луганськ: Луга-принт, 2004. – 116 с.
- 4. Низовий І. Д.** о, Оріяно... / І. Д. Низовий. – Луганськ: АТ «Укрроспромаш», 1997. – 64 с.
- 5. Низовий І. Д.** Оскома осені / І. Д. Низовий. – К.: Шлях, 2006. – 64 с.
- 6. Низовий І. Д.** Осмути сивої сувій / І. Д. Низовий. – Луганськ: Луга-принт, 2008. – 140 с.
- 7. Низовий І. Д.** Передсвітень / І. Д. Низовий. – Луганськ: ПП Котова, 2003. – 76 с.
- 8. Низовий І. Д.** Під жайворами, під журавлями: поезії в ретроспективі / І. Д. Низовий. – Луганськ: ЧП Сувальдо В. Р., 2010. – 120 с.
- 9. Низовий І. Д.** Пора косовиці / І. Д. Низовий. – Луганськ: Рад. письменник, 1990. – 102 с.
- 10. Низовий І. Д.** Рівнодення / І. Д. Низовий. – К.: Рад. письменник, 1982. – 63 с.
- 11. Низовий І. Д.** Самопізнання / І. Д. Низовий. – Луганськ: ПП

Афанасьєва В. І., 2006. – 100 с. **12. Низовий І. Д.** Стебло / І. Д. Низовий. – К.: Молодь, 1977. – 64 с. **13. Низовий І. Д.** Сум'яття: лірика та антилірика / І. Д. Низовий. – Луганськ: Луга-принт, 2003. – 56 с. **14. Низовий І. Д.** Це мій вертеп... Лірика відчаю і надії / І. Д. Низовий. – Луганськ: Луганська обласна організація спілки письменників України, 1996. – 76 с.

Т. С. Пінчук

(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

Упровадження ідей національно-патріотичного виховання на уроках української літератури
(з досвіду роботи вчителя-словесника Біловодської ЗОШ І-ІІІ ст.

Біловодської районної ради Арнаутової Тетяни Олексіївни)

Сьогодні стоїть завдання перед усіма освітніми установами виховання громадянина-патріота, національно свідомого, здатного захистити рідну землю, готового на самопожертву заради її блага.

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності – віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Патріотичні відчуття учнів засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного краю), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними.

На нашу думку, основними напрямками патріотичного виховання на уроках української літератури є: формування думки про суспільну значимість родини, про сім'ю, рід і родові д; краєзнавство, ознайомлення з явищами суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення з традиціями і культурою свого народу.

Завдання вчителя виховувати національний характер українця. І в цьому процесі найбільше допоможе мистецтво слова. Художня література віддзеркалює ментальність українського народу.

Починаючи з усної народної творчості, що є духом нації (вивчення прислів'я, приказок, казок), і закінчуючи високохудожніми творами письменників-класиків, література впливала і впливає на виховання учнів.

Твори української літератури, які вивчаються в старших класах, є надзвичайно ефективним засобом патріотичного виховання учнів. Вагомих результатів учитель-словесник досягне тільки тоді, коли він має продуману систему роботи над формуванням патріотичної вихованості старшокласників у процесі вивчення творів художньої літератури.

В основу системи національного виховання на уроках української літератури в старших класах покладено правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення вибороти Українську державу, спрямовуючи свої творчі зусилля на те, щоб підвищити виховний рівень уроку. Національне виховання має здійснюватись на основі проблемного вивчення текстів.

Щоб художні твори посіли належне місце у формуванні патріотичних почуттів, на уроці літератури вчитель моделює ситуації, які сприятимуть розумінню школярами суспільно-політичних явищ, змальованих авторами у творі.

Формуючи патріотичну свідомість учнів на уроках літератури, розглядаються проблеми громадянознавчого змісту, для цього вчитель використовує проблемні питання для обговорення. Під час вивчення повісті І.Франка «Перехресні стежки», де звучить проблема «Сутність демократії, демократичні цінності. Права і свободи людини і громадянина і механізми їх захисту», ставить перед учнями такі запитання:

Які способи захисту прав і свобод людини і громадянина застосовувались в українських землях наприкінці ХІХ століття?

Чи можна назвати судових чиновників та представників влади оборонцями права? Що керує їхніми рішеннями?

Вплив програмового матеріалу на процес формування патріотичної вихованості залежить від правильного вибору методів, прийомів і форм роботи.

Для успішного здійснення патріотичного виховання школярів засобами художнього слова необхідні такі уміння і навички:

визначати ідею і проблеми художнього твору, зіставляти конкретно-історичне, морально-етичне і загальнолюдське у творах;

сприймати патріотичні мотиви та емоційно-естетичний тон художнього твору;

виявляти патріотичні позиції та світоглядні особливості письменника і літературного персонажа;

самостійно аналізувати твір, виділяючи основні патріотичні почуття героїв, їхні вчинки та переконання;

висловлювати власну думку про патріотичні мотиви твору, вміти їх відстояти й аргументувати, робити висновки.

Процес національного відродження України поставив перед школою завдання по-новому підійти до викладання української літератури. Вивчення української літератури покликане формувати в учнів найвищі й найблагодісніші людські якості, серед них – любов до Батьківщини, почуття вічної правди і краси народу. Отже, найважливіше для вчителя – не тільки як учити, а й чому вчити, що говорити про життя, людей, навколишній світ.

Учені визначають, що найінтенсивніше формування національної самосвідомості в середньому шкільному віці. Якщо в початкових класах діти через казки, оповідання, поетичні твори пізнають край, де вони живуть, свою Батьківщину – Україну, дізнаються, звідки вони походять, до якого народу належать, то в середніх класах поглиблюють свої знання. Так, вивчаючи перекази й легенди про запорожців, твори Я. Качури «Іван Богун», А. Кащенко «Над Кодацьким порогом», Б. Лепкого «Орли», А. Чайковського «Сагайдачний», П. Загребельного «Роксолана», учні глибше переймаються історичним минулим свого народу, його героїчними подвигами.

У своїй практичній діяльності часто учитель-словесник вдається до такого прийому, як створення учнями власного висловлювання з позиції автора (колективні етюди, коли під керівництвом учителя учні вирішують завдання, наприклад,

складають оповідання від імені кошового Сірка, Івана Котигорошка або простого запорожця).

Підлітковий період у житті школяра – це підготовчий етап до формування ідеалів, які впливають на поведінку особистості. Якщо учні переймуться національними і духовними цінностями, ідеалами нашого народу, вони прагнутимуть до захисту цих цінностей. Учні мають знати про національний ідеал, про конкретних носіїв національної свідомості. Важливе місце тут відводиться особистостям письменників, твори яких вивчаються з першого по одинадцятий клас. Це Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Олександр Олесь.

У старших класах робота над утіленням ідей національного виховання ще більше посилюється і цьому сприяє розмаїття програмового матеріалу.

Так в 11 класі, вивчаючи творчість Івана Багряного, вчитель зазначає, що життєвий і творчий шлях письменника є взірцем для виховання національної самосвідомості особистості. Під час вивчення пригодницького роману І. Багряного «Тигролови» вчитель обирає будь-який спосіб роботи: чи то композиційний аналіз, чи то пообразний. Можна аналізувати кожний розділ, характеризуючи основних дійових осіб: Григорія, членів родини Сірків, їхні взаємини, побут і працю українців на Далекому Сході, дотримання ними традицій і звичаїв українського народу, ставлення до природи, до людей. У ході обговорення роману обов'язково сконцентровано увагу на проблемі, яка є однією із найважливіших: на родинних та народних традиціях сім'ї Сірків, працьовитості їхнього роду, сімейній злагоді, почуттях патріотизму та національній гідності кількох поколінь Сірків.

Українська література є одним із найпотужніших засобів у формуванні національної свідомості, високих ідеалів добра, почуття гуманності і патріотизму. Адже всім відомий вислів, що найкраще виховує людину життя. Літературні твори – то і є життя, на їх вчитель реалізує свою проблемну тему.

Після вивчення творчості Г. Сковороди учитель пропонує написати міні-твір на тему «У чому суть життя? Для чого ми живемо?».

Звісно, що кожний урок – це урок виховання патріотизму, людяності, доброзичливості, милосердя, любові до батьків, родини, але особливо хочеться виділити ті твори (для учнів середньої ланки), в яких найбільше розкрита проблема виховання загальнолюдських цінностей (В. Винниченко «Федько-халамидник»–виховує усвідомлення найважливіших цінностей моралі та етики, прагнення до добра й справедливості, чесності та порядності; С. Черкасенко «Маленький горбань»–виховання кращих рис людини – милосердя, людяності, доброти, співчутливості;

С. Чернілецький «Теплота родинного інтиму» – виховання любові до рідного дому, батьків, почуття відповідальності за них тощо).

Сучасні українські письменники переосмислюють і спираються на творчість Тараса Шевченка, Івана Франка, предствників «Розстріляного Відродження» і шістдесятників», які не лише дозволили відкрити світові українську історію та культуру на новому - національному - рівні, але й створили базове підґрунтя для виходу України та українського народу на рівень загальнолюдської цивілізації й культури. Знаковими у формуванні національно свідомого громадянина України постає творчість сучасних українських письменників – Володимира Лиса, Василя Шкляра, Юрія Винничука, Сергія Жадана, Марії Матіос, Галини Пагутяк та інших. У їхніх творах порушено злободенні питання, такі як: українська національна ідея, питання безперервності національно-культурних традицій, необхідності духовного підґрунтя для державного будівництва, збалансованої етнонаціональної та гуманітарної політики України тощо.

Ліна Костенко, яку називають совістю епохи, справедливо вважає, що одним із найбільш яскравих спектрів гуманітарної ауре є література

Як ніколи, сьогодні важливо почути один одного й вибудувати національну систему літературної освіти для своїх громадян заради майбутнього України. Це необхідно зробити відкрито, виважено, бути терпимими і терплячими. Першим кроком до формування патріотів своєї держави, людей культури,

які здатні будуть толерантно жити й діяти як людина духовна, є ознайомлення із творами сучасних українських письменників.

Отже, навчаючи виховувати – основний девіз сучасної освіти. Кінцева мета навчання – вміння акумулювати отримані знання як спонукання до позитивної життєдіяльності. На прикладах літературних творів учні мають зосередитись на моральних акцентах, на проблемі вибору своєї життєвої й моральної поведінки. Завдання педагога полягає у розвитку та вдосконаленні умінь учнів спостерігати, аналізувати, робити висновки, викликати бажання відповідати загальнолюдським ідеалам.

К. О. Яковлєва

(ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»)

Донбас в рецепції Івана Дзюби:

на матеріалі збірки есеїв «У літературі й навколо»

Жанрові модифікації сучасної літературознавчої есеїстики свідчать про особливість стильових тенденцій науковців, критиків. Нашу увагу привернула творчість Івана Дзюби, якому притаманні: *«мінімальна репрезентація автора на сторінках своїх спогадів; прагнення наратора об'єктивніше зобразити епоху та її героїв, декларуючи суб'єктивність позиції; перевага авторських коментарів, оцінок і висновків; використання висловлювань і спостережень інших сучасників подій для підкреслення об'єктивності поданої картини дійсності»*[4, с. 121].

На сьогоднішній день митець, стиль якого формувався у складний період епохи шістдесятництва, досяг неабияких вершин у літературознавчій галузі. За своє довге життя він опанував такі сфери діяльності, як літературна критика, публіцистика, журналістика, культурна та політична сфери. Уся його творчість свідчить про хибну візію щодо меншовартості регіональної літератури, бо закладалась вона саме на Донеччині – у складному в геополітичному вимірі Донбасі. Зацікавлення літературним краєзнавством і стало колом наших наукових інтересів.

Збірка Івана Михайловича, на матеріалах якої ми презентуємо результати дослідження, має повну назву: «У літературі й навколо. З боргів давніх і новонабуваних» [1], з'явилася друком у 2015 році. Вона не має повних укомплектованих відгуків, рецензій, саме тому ця розвідка є актуальною та науково потужною на сьогоднішній день. Метою нашої роботи є аналіз візій, ідей Донбасу в рецепції Івана Дзюби на есеїстиці заявленої збірки, з подальшим їх творчим осмисленням.

Донеччина у митця – це органічна частина України, тому що вона робить величезний внесок у створення економічної потуги країни, у її духовність. У збірці Івана Дзюби піднята проблема репрезентації сучасної культури на Донеччині. Протягом минулих десятиліть критик мав певну причетність до культурного життя цього краю і тому, не раз писав про нього. Знає про *«Донеччину й донеччан далеко не все, але трохи більше, ніж ті, для кого вона – тільки адміністративно-географічне розуміння»* [1, с. 16].

«У літературі й навколо. З боргів давніх і новонабуваних» він коментує внесок Східної частини України в культуру держави. Донеччина як український край, заселений переважно українським населенням (хоч гостинно ставиться до переселенців різних національностей), дала велику кількість яскравих талантів усій українській культурі, у тому числі й літературі [1, с. 18]. Вона, як частина Донбасу, подарувала Україні таких великих митців, як В. Стуса, М. Руденка, І. Світличного, О. Тихого, В. Голобородька. Іван Дзюба описує в своїй збірці кожен внесок цих видатних постатей у літературу нашої країни.

Цеховик критичної гільдії вважає Василя Стуса поетом світової міри, тому й пише про нього: *«людина незрівняної сили духу та жертовності, внесок в літературу якої вважається унікальним»* [1, с. 17].

Про Миколу Руденка зазначає: *«талановитий поет і прозаїк, автор десятків непересічних книжок, оригінальний мислитель й публіцист, мужній правозахисник»* [1, с. 17].

Згадує Олексу Тихого – вчителя, автора рукопису «Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області», який піднімав питання про рівноправність всіх народів, що

живуть в Україні: *«непоступливий викривач неправди й оборонець рідного народу, з яким фарисейська система жорстоко розправилася, як і з І. Світличним, В. Стусом та багатьма іншими»* [1, с. 48].

Критик викриває нагальну стратегічну помилку держави епохи незалежності – русифікацію на Донеччині, яка культивувалась не одне десятиліття, наголошуючи, що вбити її українське коріння, заслонити її українські джерела не вдалося. Життя українського слова на Донеччині ніколи не припинялося, до речі, проблема двомовності в Україні розглядалась майже в кожній праці І.Дзюби, візьмемо хоча б *«Спогади і роздуми на фінішній прямій»* [2].

Іван Михайлович не виправдовується, а констатує свої погляди, коли його запитують: *«Як так сталося, що він виріс на Донеччині, в «російськомовному» нібито краї, а зберіг українську мову та ще й удостоївся звання «українського буржуазного націоналіста»?»* [2, с. 51]. Критик зауважує на тому, що міф про Донеччину як російськомовний край залишається міфом. Російськомовними були тільки великі міста-мільонери, мешканцями здебільше яких була інтелігенція, яка соромилась української мови та вважала її безперспективною мовою селюків.

Іван Михайлович не раз задумувався над питанням: коли в нього Україна «пробудилася» і завдяки чому «пробудилася»? *«От жили всі, здається, за однакових обставин, однаково виховувалися одними й тими ж книжками, в одному і тому оточенні росли, одним і тим же життям жили, але для одних Україна дуже багато означає, іншим – до неї байдуже... Ще треті, скажімо, якусь причетність до України відчують, але не дуже близько до серця беруть. Так от: звідки береться переживання України як своєї особистої долі? Адже ніхто спеціально не виховував, ніхто не закидав у душу думку про Україну, навпаки, все робилося для того, щоб люди жили бездумно і не бачили цієї проблеми! А приходить час – і вона в тобі озивається»* [2, с. 55]. Для багатьох Донеччина асоціюється з фактами російськомовної культури, яка переважає на поверхні життя.

Під час аналізу творчості донецьких митців Іван Дзюба робить акцент на тому, що Донбас у їх доробках завжди був частиною України. Зараз праці критика рясніють темою війни, і збірка *«У літературі й навколо. З боргів давніх і новонабуваних»*

не виняток. Ставлення Івана Михайловича до подій на Сході однозначне: зараз на території ДНР і ЛНР триває «зачистка» від усього українського – від національно зорієнтованих літераторів, журналістів, діячів культури; припинила своє існування єдина україномовна газета «Донеччина»; українське телебачення і радіомовлення – заборонене. Ведеться орієнтир на все російське, через це душа письменника ниє від величезних ран, які завдали йому брати. Як так сталося, що брат пішов на брата, а син на батька? Лунає заклик зупинитися, припинити війну братів, через яку щодня гине сотні людей.

Авторська рецепція сучасного Донбасу – це майбуття всієї України, і ця проблема не повинна вирішуватися в кабінетах, тому шукати вихід має все суспільство. І політики, і військові, і аналітики-соціологи, і, може, насамперед ті, хто нині в тому пеклі боронить Україну.

Заявлена наукова розвідка, безперечно, не вичерпує презентованого аспекту дослідження, бо постать митця – це сучасна культурологічна, літературознавча, історична, світоглядна епоха, оцінку якій дадуть нащадки. Окреслені візії Івана Дзюби аналізованої нами збірки есеїв свідчать про синкретичність світовідчуття творчої особистості. Плюральність творчості, якою позначені перші десятиліття XXI сторіччя, характеризують як постмодерну, здатну не лише руйнувати канонічність, але і породжувати нові смисли, нові рецепції. На нашу думку, перспективи майбутнього дослідження Донбасу в рецепції Івана Дзюби є цілком доречними та багатоаспектними і в наукових дискурсах історії, літератури, філософії, соціології тощо.

Список використаної літератури

1. Дзюба І. У літературі і й навколо. З боргів давніх і новонабуваних / Іван Дзюба. – К.: Либідь, 2015. – С. 424. **2. Дзюба І. М.** Спогади і роздуми на фінішній прямій / Іван Михайлович Дзюба. – К.: Криниця, 2008. – 928 с. **3. Дзюба І. М.** Не окремо взяте життя / Іван Дзюба; післямова Миколи Жулинського. – К.: Либідь, 2012. – 760 с. **4. Негодяєва С. А.** Особливості документальної повісті Івана Дзюби «Спогади і роздуми на фінішній прямій» / С.А. Негодяєва // Вісник Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2013. – № 22 (281). – С.115–122.